

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่
การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองสำเภาด
พื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจา
อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร”

โดย

นางสาวศศิธร อยู่เย็น และคณะ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

30 กันยายน 2553

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่
การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองสำเภา
พื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ
ตำบลกระเจาย อำเภอบัวตี่ จังหวัดยโสธร”

คณะผู้วิจัย

นางสาวศศิธร	อยู่เย็น
นายประสิทธิ์	หอมหวล
นางทองวัน	บรรจทรัพย์
นางสาวพิชามณู	บุญลิล
นางนันทิยา	สาลี
นายอ้วน	หอมหวล
นายประเสริฐ	ชุมคำ
นายประยูร	หอมหวล
นางสาวบุษยมาส	บุญลิล
นางสาวประภัสสร	หนองเป็ด
นายจำนงค์	ทองดวง

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
แผนผังพื้นที่วิจัย	1
บทที่ 1 บทนำ	2
- ความเป็นมาและสภาพปัญหา	2
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
- แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน	7
- รูปแบบของป่าชุมชน	13
- ประโยชน์จากป่าชุมชน	16
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	30
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย	34
บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย	50
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	77
- ผลที่เกิดจากการดำเนินงาน	82
- ข้อเสนอแนะ	84
ภาคผนวก	
- แบบฟอร์มเก็บข้อมูล	86
- ภาพกิจกรรม	93
- บรรณานุกรม	104
- ประวัติทีมวิจัย	108

บทคัดย่อ

โครงการ การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองลำแฮด พื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจา อำเภอบัวชุม จังหวัดยโสธร โดยนางสาวศศิธร อยู่เย็น เป็นหัวหน้าโครงการ มีพื้นที่ดำเนินงานคือป่าหนองลำแฮด ตำบลกระเจา อำเภอบัวชุม จังหวัดยโสธร และหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่า 3 หมู่บ้าน คือ บ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจา อำเภอบัวชุม จังหวัดยโสธร ป่าหนองลำแฮด ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “ป่าชุมชนตามมติกรม. บ้านเชิงเครือ” นับเป็นป่าชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรพรรณไม้และสัตว์ป่าอยู่สูง มีเนื้อที่ประมาณ 619 ไร่ โดยชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนดังกล่าวนี้ร่วมกันด้วยดีมาโดยตลอด ซึ่งในอดีตชาวบ้านใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับป่าหนองลำแฮดอย่างแน่นแฟ้น ไม่ว่าจะเป็นการหาอาหารมาใช้ในการยังชีพภายในครอบครัวตามฤดูกาลต่างๆ เช่น ไข่มดแดง เห็ด แมงกีนูน แข้ พืชผักสมุนไพร ป่าหนองลำแฮดจึงเปรียบเสมือนครัวขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านสามารถฝากปากท้องเอาไว้ได้ตลอดปี และหากฤดูกาลใดมีพืชผักสมุนไพรและอาหารป่าที่หาได้มากเกินความต้องการในครัวเรือนชาวบ้านก็จะนำออกมาวางจำหน่ายโดยจัดทำเป็นแผงขนาดเล็กตามร่มไม้ริมถนน เพื่อจำหน่ายแก่ผู้ที่ขับรถสัญจรไปมา อันเป็นการสร้างเสริมรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชน จนถึงปัจจุบันพบว่า ป่าเริ่มถูกบุกรุก การสร้างที่อยู่อาศัยรุกล้ำเข้ามาในเขตป่าชุมชน ซึ่งมีทั้งคนในชุมชนและชุมชนข้างเคียง ทำให้แกนนำชุมชนมีความตระหนักว่า หากคนในชุมชนไม่มีจิตสำนึกร่วมกันในการรักษาหวงแหน และเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเห็นแก่ตัว ต่อไปป่าหนองลำแฮดคงลดความสมบูรณ์ลง และอาจจะเป็นเพียงตำนานเท่านั้น จึงร่วมกันทำการศึกษาวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาพันธุ์พืช สมุนไพร จากป่าหนองลำแฮดที่ใช้เป็นอาหารและสร้างรายได้ทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน 3) เพื่อศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งมีเด็กและเยาวชนบ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ จำนวน 45 คน ชาวบ้านในชุมชนบ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ จำนวน 45 คน ร่วมเป็นนักวิจัย โดยรูปแบบในการดำเนินงาน มีทั้งการลงศึกษาข้อมูล การพูดคุยกับคนในชุมชน การเดินสำรวจสภาพพื้นที่ป่า การศึกษาดูงานในพื้นที่ป่าต้นแบบ การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยมีเยาวชนเป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษามีการเรียบเรียง และนำไปสู่การวิเคราะห์ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อหารูปแบบที่จะนำไปสู่การจัดการป่าที่ยั่งยืน สอดคล้องกับบริบทของชุมชน โดยเฉพาะข้อมูลรายได้ที่เป็นตัวเลขที่เกิดจากป่าหนองลำแฮด ที่คนในชุมชนได้ช่วยกันสะท้อนออกมา นำไปสู่การทดลองปฏิบัติ เช่น กิจกรรมเด็กรักษ์ป่า การ

ปลูกต้นไม้เพื่อสร้างพื้นที่ป่า การจัดตั้งกรรมการดูแลป่าจาก 3 หมู่บ้านๆ 4 คน ออกกฎระเบียบในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่า ตั้งผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้านเพื่อรับเรื่อง แจ้งเหตุ โดยกำหนดบทลงโทษตั้งแต่ ว่ากล่าวตักเตือน ปรับเป็นเงิน 2,000 บาท และในคนที่ทำผิดรุนแรงให้ดำเนินการตามกฎหมาย จากกิจกรรมของโครงการก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชน กับ อบต.กระจาย , ป่าไม้ ในการสนับสนุนกิจกรรมต่อเนื่องเมื่อโครงการวิจัยเสร็จสิ้น การจัดให้มีกิจกรรมบวชป่า เพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนให้มีความรัก ห่วงแหนในทรัพยากร และใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์ ในกลุ่มเด็กเยาวชน ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการหาอยู่หากินกับป่า รวมถึงมีชมรมรักษ์ป่าของกลุ่มเยาวชนทั้ง 3 หมู่บ้าน กิจกรรมหลักๆ คือ สร้างสรรค์กิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อการรักษาความสมบูรณ์ของป่า เช่น ปลูกต้นไม้ในช่วงวันหยุด ดูแลสำรวจการเจริญเติบโตหลังการปลูก เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ของเยาวชนหลังเลิกเรียน ซึ่งจากกิจกรรมดังกล่าว คนในชุมชนคาดหวังว่า จะเป็นจุดเริ่มต้นในการเรียนรู้ต่อการจัดการป่าที่ยั่งยืนในอนาคต

คณะทำงาน

30 กันยายน 2553

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สังคมชนบทของไทยในอดีตนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างล้วนมีความผูกพันกับป่ามาอย่างช้านาน เนื่องจากป่าจัดเป็นแหล่งทรัพยากรที่ให้ปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ อาทิ ปัจจัยด้านอาหาร พืชสมุนไพร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงการนำผลผลิตจากป่ามาจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว เป็นต้น จึงนับได้ว่าป่าเป็นแหล่งอาหารและแหล่งอาชีพที่สำคัญของคนในชนบทโดยแท้จริง นอกจากนี้ป่ายังจัดเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อและประเพณีอันเป็นรากฐานของชุมชนที่ก่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น การจัดสรรพื้นที่ป่าออกเป็นสัดส่วนตามลักษณะการใช้ประโยชน์ ได้แก่ ป่าคอนปู่ตา จัดเป็นพื้นที่ป่าสำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องผีปู่ตาหรือผีบรรพบุรุษที่ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือ ป่าช้าจัดสรรไว้เพื่อการกระทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานศพ และป่าชุมชนเป็นป่าที่ถูกจัดสรรเอาไว้สำหรับการเข้าไปเก็บหาของป่าซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตตามฤดูกาล ซึ่งป่าประเภทนี้หากไม่มีการควบคุมดูแลการเข้าไปใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนอย่างถูกต้องแล้ว อาจส่งผลให้ทรัพยากรต่างๆ ในป่าถูกคุกคามและส่งผลเสียต่อความยั่งยืนทางทรัพยากรป่าชุมชนของท้องถิ่นในระยะยาว

บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลกระเจา อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี มีจำนวนครัวเรือนรวมกันประมาณ 327 ครัวเรือน ประชากรจำนวน 1,555 คน แบ่งออกเป็นชายจำนวน 778 คน และหญิงจำนวน 877 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 80 ซึ่งส่วนใหญ่ดำรงชีวิตผูกพันกับป่าชุมชนเช่นเดียวกันชาวอีสานโดยทั่วไป โดยมีป่าชุมชนขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ระหว่าง 3 หมู่บ้านคือ ป่าหนองสำเภา ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “ป่าชุมชนตามมติกรม. บ้านเชียงเครือ” นับเป็นป่าชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรพรรณไม้และสัตว์ป่าอยู่สูง มีเนื้อที่ประมาณ 619 ไร่ โดยชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนดังกล่าวนี้ร่วมกันด้วยดีมาโดยตลอด ในอดีตชาวบ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ มีการดำเนินชีวิตตามระบบการเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม คนในชุมชนอยู่ร่วมกันโดยยึดหลักประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามที่เรียกว่า “ฮึดสิบสอง คลองสิบสี่” และใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับป่าหนองสำเภาอย่างแน่นแฟ้น ไม่ว่าจะเป็นการหาอาหารมาใช้เพื่อการยังชีพภายในครอบครัวตามฤดูกาลต่างๆ เช่น ไข่มดแดง เห็ด แมงกีนูน แยม พืชผักสมุนไพร ป่าหนองสำเภาจึงเปรียบเสมือน ครัวขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านสามารถฝากปากท้องเอาไว้ได้ตลอดปี และหากฤดูกาลใดมีพืชผักสมุนไพรและอาหารป่าที่หามาได้มากเกินความต้องการในครัวเรือน ชาวบ้านก็จะนำออกมาวางจำหน่ายโดยจัดทำเป็นเพิงขนาดเล็กตามริมไม้ริมถนน เพื่อจำหน่าย

แก่ผู้คนที่ขับรถสัญจรไปมาได้แวะซื้อกลับบ้านไปประกอบอาหาร อันเป็นการสร้างเสริมรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง จากการใช้ชีวิตร่วมกับป่ามาโดยตลอดดังกล่าว ทำให้มีการส่งสมองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากป่าและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นสืบต่อกันมา โดยในอดีตนั้นพ่อแม่มักจะถือโอกาสในวันหยุดเรียนพาบุตรหลานของตนเข้าป่าเพื่อเสาะหาของป่าหรือเลี้ยงสัตว์ ในขณะที่เดียวกันก็ได้ทำการถ่ายทอดวิชาความรู้และประสบการณ์ในการหาอาหารจากป่าให้กับบุตรหลานของตนไปในตัวอีกด้วย ทำให้เยาวชนในอดีตเกิดจิตสำนึกรักหวงแหนและเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนของตน ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์และวางแผนการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

อย่างไรก็ตาม จากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน ส่งผลให้วิถีชีวิตดั้งเดิมและความสัมพันธ์ของคนกับป่าเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตโดยสิ้นเชิง รวมไปถึงรูปแบบของการจัดการศึกษาที่เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของระบบอุตสาหกรรม ส่งผลให้คนรุ่นใหม่สนใจเรียนรู้เรื่องที่อยู่ไกลตัวมากกว่าที่จะสนใจสิ่งใกล้ตัวของตน จนลืมนึกถึงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ซึ่งกำลังค่อยๆ เลือนหายไปพร้อมกับการใช้ชีวิตที่ห่างออกจากป่าชุมชนของคนรุ่นใหม่มากขึ้นเรื่อยๆ โดยจากการศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนในปัจจุบันพบว่า ประชากรส่วนใหญ่จากทั้งสามหมู่บ้านยังคงประกอบอาชีพการเกษตรกรรมแบบอันเป็นอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษเช่นเดิม แต่กลับขาดความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงโดยการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตามอย่างบรรพบุรุษ เนื่องมาจากผลของการเรียนรู้ถึงวิธีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่ไม่ต่อเนื่อง สิ่งที่เคยปฏิบัติในอดีตเป็นเพียงแค่ความทรงจำในวัยเด็กเท่านั้น ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอันเนื่องมาจากการใช้ชีวิตห่างไกลจากวิถีแบบพอเพียงที่มีอยู่เดิมของคนรุ่นก่อน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สินอันเกิดจากการวิ่งไล่ตามกระแสบริโภชนิยม มุ่งสร้างรายได้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการด้านวัตถุ ปัญหาการอพยพของแรงงานหนุ่มสาวเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ชุมชนขาดความเข้มแข็ง ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีความผูกพันกับป่าชุมชนซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวและเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ รวมถึงเป็นแหล่งสร้างอาชีพและรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวและชุมชน ที่ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่ามิบุคคลบางกลุ่มได้ทำการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อตัดไม้เพื่อมาทำฟืน ปลุกต้นไม้ผิดกฎหมาย และสิ่งปลูกสร้างเพื่อจับจองเป็นของตนเอง เยาวชนรุ่นใหม่ไม่สนใจการทำมาหากินในป่าชุมชน ตลอดจนชุมชนขาดความรับผิดชอบต่อผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนในอนาคต อันนับได้ว่าเป็นปัญหาที่ทุกฝ่ายในชุมชนต้องร่วมมือกันแก้ไขอย่างเร่งด่วน

จากบทเรียนที่ผ่านมา แกนนำชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมโดยนำผู้ปกครองและเยาวชนเข้าร่วมรับการอบรมในโครงการรักษ์ป่า ณ สำนักงานป่าไม้จังหวัดยโสธร เข้าร่วมทำกิจกรรมปลูกป่าในวันปลูกต้นไม้แห่งชาติ ณ ป่าชุมชนตามมติ ครม. บ้านเชียงเครือแห่งนี้ และเข้ารับการอบรมโครงการสร้างผู้นำทางการเกษตร ณ สำนักสงฆ์สวนธรรมร่วมใจ อำเภอป่าดิว จังหวัดยโสธร แต่ผู้ที่ร่วมทำกิจกรรมดังกล่าวเป็นเพียงแค่คนกลุ่มหนึ่งของแต่ละหมู่บ้านเท่านั้น คือ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านบางส่วนไม่ได้

มุ่งเน้นไปที่คนทุกกลุ่มทุกวัย และขาดการประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง อีกทั้งในการปฏิบัติที่ผ่านมาชุมชนขาดการจัดเก็บข้อมูลและขาดการดำเนินการที่ต่อเนื่อง จึงไม่สามารถนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม และที่สำคัญกิจกรรมทั้งหมดยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เป็นปัญหาในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าชุมชนได้อย่างถาวร จากเหตุผลดังกล่าวคณะวิจัยจึงมีแนวคิดในการสร้างจิตสำนึก และจิตสาธารณะในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืนของคนในชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้าน โดยมุ่งทำการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนด้านต่างๆที่อาจส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชน รวมไปถึงผลกระทบที่อาจเกิดต่อการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ทำการศึกษาทรัพยากรป่าชุมชน อาทิ ชนิดของพรรณไม้ พืชผักสมุนไพร เห็ด สัตว์และแมลง เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวการใช้ประโยชน์ในแง่ของการใช้เป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว โดยการจัดกิจกรรมโรงเรียนเยาวชนคนรักป่า กิจกรรมการปลูกป่า เพื่อสร้างจิตสำนึกและจิตสาธารณะของเด็กและเยาวชนในการร่วมอนุรักษ์ผืนป่า ร่วมรับผิดชอบต่อสังคม สิ่งแวดล้อม และเป็นการสืบทอดวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมของบรรพบุรุษซึ่งอยู่คู่กับป่ามาช้านาน ศึกษาแหล่งเรียนรู้ป่าชุมชนตัวอย่าง สร้างเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและระดมสมองของคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดีในการจัดการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน เพื่อเสริมสร้างรายได้และความมั่นคงทางด้านอาหารในท้องถิ่น โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ เด็กและเยาวชนจากทั้ง 3 หมู่บ้าน จำนวน 45 คน ผู้ปกครองจำนวน 45 ครอบครัว ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่นของทั้ง 3 หมู่บ้าน เพื่อสืบทอดวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมของบรรพบุรุษ กระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผืนป่าชุมชนหนองลำแฮดและได้แนวทางปฏิบัติที่ดีในการจัดการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนหนองลำแฮด ให้อยู่คู่กับชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านอย่างยั่งยืนสืบไป

คำถามวิจัย

การจัดการป่าชุมชนเพื่อสร้างเสริมรายได้และความมั่นคงทางด้านอาหารโดยชุมชนมีส่วนร่วมทำได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาพันธุ์พืช สมุนไพร จากป่าหนองลำแฮดที่ใช้เป็นอาหารและสร้างรายได้ทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน
3. เพื่อศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

1. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงบริบทของชุมชนบ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ
2. ศึกษาทรัพยากรธรรมชาติป่าหนองลำแฮด
3. ศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าหนองลำแฮด
4. จัดกิจกรรมโรงเรียนเด็กรักป่า และกิจกรรมปลูกป่า
5. ศึกษาแหล่งเรียนรู้ป่าชุมชนตัวอย่าง

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

1. เปิดเวทีทำความเข้าใจงานวิจัย และชี้แจงโครงการ
2. ประชุมประจำเดือนเพื่อชี้แจงวางแผนดำเนินงานของแกนนำทีมวิจัย
3. เก็บข้อมูลการเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชนบ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ
4. เก็บข้อมูลพื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์จากอดีตถึงปัจจุบัน
5. เก็บข้อมูล พรรณไม้ พืชผัก สมุนไพร เห็ด สัตว์และแมลง
6. เก็บข้อมูลที่เป็นรายได้และอาหารในรอบ 1 ปี
7. จัดกิจกรรมโรงเรียนเด็กรักป่า
8. จัดกิจกรรมสุขวิทยป่าและปลูกป่า
9. จัดเวทีสรุปบทเรียน วิเคราะห์ข้อมูลข้อ 1 – 7
10. ศึกษาแหล่งเรียนรู้ป่าชุมชนตัวอย่าง
11. จัดอบรมค่ายธรรมะกับธรรมชาติ
12. จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์
13. จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน
14. จัดเวทีขยายผลงานวิจัยสู่ชุมชน

ระยะเวลาในการดำเนินงาน

- 1 เมษายน 2552 – 31 มีนาคม 2553

พื้นที่ / กลุ่มเป้าหมาย

1. ป่าชุมชนหนองลำแฮด ตำบลกระเจา อำเภอบัวคำว จังหวัดยโสธร
2. เด็ก เยาวชน ผู้ปกครอง บ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจา อำเภอบัวคำว จังหวัดยโสธร จำนวน 90 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าทั้งที่เป็นป่าบก และป่าชายเลน รวมทั้งผืนดิน ดันไม้ พุ่มหญ้า พันธุ์พืช สัตว์ป่า แหล่งน้ำ และสรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติทั้งหมดที่อยู่รอบชุมชนหรือใกล้เคียงกับชุมชน (อาจจะเป็นชุมชนหนึ่งชุมชน หรือหลายชุมชนที่จัดการร่วมกันก็ได้) โดยที่ชุมชนใช้อาศัยทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน และตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไร จะดูแลรักษา ฟื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง ทั้งนี้แผนการจัดการป่าของชุมชน อาจกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนด

การจัดการทรัพยากร หมายถึง การกระทำหรือการดำเนินงานใดๆ ที่ประชาชนในชุมชนได้มีการจัดการสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนา โดยครอบคลุมถึงกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการตระหนักถึงปัญหา และมีการหาทางออกในการแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน
2. ได้ข้อมูลพันธุ์พืช สมุนไพร จากป่าหนองลำแฮดที่ใช้เป็นอาหารและสร้างรายได้ทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน
3. ได้ข้อมูลรายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารข้อมูล แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัย “การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองลำแฮด ในพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจา อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดชัยภูมิ” ทีมวิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีสาระสำคัญตามลำดับดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนและการจัดการ

ป่าชุมชนถือว่าเป็นสมบัติของชุมชนที่ดำเนินการโดยชุมชน และเพื่อประโยชน์ของชุมชนในการบริหารจัดการป่าชุมชนในท้องถิ่นถือว่าเป็นกระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายของป่าชุมชนภายใต้กรอบแนวคิดที่แตกต่างกับระหว่างกรอบของนโยบาย กฎหมาย วิธีการปฏิบัติที่มีอยู่ในปัจจุบัน และกรอบของวัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ ดังนั้นในการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนจึงได้ศึกษาความหมายของคำต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนดังนี้

ความหมายของป่า

ป่าหรือป่าไม้อาจเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่สามารถเกิดขึ้นทดแทนหรือรักษาไว้ได้ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน (2542: 690) ได้ให้นิยามความหมายคำว่า “ป่า” ว่าเป็นที่มีต้นไม้ต่าง ๆ ขึ้นมา ถ้าเป็นต้นสัก เรียกว่าป่าสัก ถ้าเป็นต้นรัง เรียกว่าป่ารัง

จรรยา แววุฒินันท์ (2544:4) ได้ให้ความหมายว่า ป่า ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 มาตรา 4 ให้ความหมายว่า ป่า หมายถึงที่ดินที่ยังไม่มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน

จรรยา แววุฒินันท์ (2544: 78) ได้ให้ความหมายว่า ป่า ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2507: 1-6 มาตรา 4 ให้ความหมายว่า ป่า หมายถึงที่ดินรวมตลอดถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย

ประสาน ดังสิคุตร (2536: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้ให้ความหมายว่า ป่าไม้คือ ประชาคมของพืชอันประกอบไปด้วยพื้นดินผืนหนึ่งที่มีเนื้อที่กว้างขวาง มีต้นไม้ และพรรณพืชทุกชนิดอื่น ๆ ขึ้นปกคลุมอยู่หนาแน่นตามสมควร โดยปกติจะมีสัตว์อาศัยอยู่ด้วยและในบางครั้งอาจมีทุ่งหญ้าธรรมชาติ สลับปะปนอยู่บ้าง

โกวิท สัจจวิตร (2539 : 2) ได้ให้นิยามความหมายของป่าไม้อาจเป็นสังคมของต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของคนมากกว่าที่จะหมายถึงพืชเล็ก ๆ นอกจากป่าไม้อย่างครอบคลุมถึงพืช

ทุกชนิด และสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในป่า เช่น แมลง สัตว์ป่า ที่ดิน ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วสามารถฟื้นฟูสภาพได้

ป่าหรือป่าไม้ตามนิยามและความหมายที่หลากหลายข้างต้น พอจะสรุปความหมายได้ว่า ป่าหรือป่าไม้ หมายถึง ที่ดิน หรือพื้นที่กว้างใหญ่ที่ไม่มีบุคคลใดครอบครองตามกฎหมายที่ดิน รวมถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะที่ชายทะเล พื้นที่ต้นน้ำลำธาร หรือ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ตามธรรมชาติ มีสิ่งมีชีวิต ได้แก่ ต้นไม้ สัตว์ และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อาศัยอยู่เพื่อเจริญเติบโตและมีการสืบพันธุ์ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และสามารถให้ผลผลิตที่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์

ความหมายของป่าชุมชน

รัชดา ฉายสวัสดิ์ (2533: 14) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชน เพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศของท้องถิ่น ซึ่งจะเป็พื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว ฉะนั้น การอนุรักษ์ป่าไม้นั้นจะต้องให้ชาวบ้านมีจิตสำนึก มีความรู้สึกเป็นเจ้าของเพื่อจะฟื้นฟูระบบใหม่ที่ล้มเหลวมาแล้ว

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ (2542: 4) กล่าวว่า ป่าชุมชน คือ ป่าที่ตอบสนองของประชาชน ประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าต้องการอะไรจากป่า และต้องการเมื่อไร ป่าชุมชนเป็นป่าที่ประชาชนเก็บผลผลิตจากป่าไม้โดยวิธีการที่ไม่ทำลายป่า

อำนาจ คอวนิช (2531: 24) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า เป็นแนวทางในการพัฒนาป่าไม้ที่เข้ากับหลักเกณฑ์ของวนศาสตร์ชุมชนที่ต้องการให้ชุมชนมีการพัฒนาป่าโดยเป็นความต้องการร่วมในกิจกรรมนั้น และมีความสำนึกในการเป็นเจ้าของ มีความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่เขาร่วมกันสร้างขึ้นเป็นแนวทางที่มุ่งแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน

นิวัติ เรืองพานิช (2530 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวว่า หลักการสำคัญของป่าไม้ชุมชนอยู่ที่การให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจการของป่าไม้เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยให้พยายามช่วยเหลือตนเอง รัฐบาล และเจ้าหน้าที่จะให้คำแนะนำและช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็น เฉพาะที่เกินกำลังความสามารถที่ชุมชนจะช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น เป็นการช่วยเหลือให้ช่วยตนเองได้ จึงได้พยายามให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดการ ปลูก บำรุง ป้องกันรักษา การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้วัดตนเอง จุดมุ่งหมายสุดท้ายคือจะได้หยุด การทำลายป่าชาวนบทเองจะได้มีความรู้และเทคนิคไปดำเนินการกับต้นไม้ และป่าไม้ให้เกิดประโยชน์เป็นการเพิ่มรายได้ให้ตนเองและครอบครัวอีกทั้งเป็นแนวทางที่จะทำให้ประชาชนและทรัพยากรป่าไม้อยู่ร่วมกันได้ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน

โษยิต ปิ่นเปี่ยมรัชฎ์ (2535: 96-97) ได้สรุปไว้ว่า ป่าชุมชน หมายถึงป่าที่มีขอบเขตชัดเจนซึ่งชุมชนมีอำนาจในการบริหารจัดการได้ตามความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความ

ประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืนโดยใช้วิธีที่ไม่ทำลายป่าและสอดคล้องกับจารีตประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะเกิดขึ้นได้เมื่อประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยการมีส่วนร่วมนี้ต้องครอบคลุมทั้งการมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และการมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา นอกจากนั้นยังต้องมีการพัฒนามีส่วนร่วมในด้านอื่น ๆ พร้อมกันด้วย เช่น การสนับสนุนการรวมกลุ่ม การสนับสนุนบทบาทของกลุ่มต่าง ๆ การจัดระบบและกลไกในการประสานงานการรับฟัง

กรมป่าไม้ (2540 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้ให้ความหมาย ป่าชุมชนไว้ว่าเป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับผลประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

โกลด์ แพรกทอง (2537: 5) ได้กล่าวว่าป่าชุมชนหรือรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน ป่าชุมชนได้มีการดำเนินการอยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจ และสังคม

เสน่ห์ จามริกและคณะ (2536: 173) ได้กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชนและ/หรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่งเพื่อทำการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และเป็นธรรมเนียมพื้นฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชนซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ

กรมป่าไม้ (2543: 3) ได้สรุปความหมาย ป่าชุมชนไว้ว่าป่าชุมชนคือการจัดการทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน และองค์กรชุมชนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องต่อความต้องการของชุมชน โดยพื้นที่ดำเนินการจะเป็นพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ป่าใกล้ชุมชน พื้นที่หน่วยราชการ พื้นที่รอบแหล่งน้ำ หรือสองข้างทางและอื่น ๆ ในชุมชนนั้น

กฤษฎา เล็กมณี (2546: 18) ได้ศึกษาจากนิยามของคำว่าป่าชุมชนที่มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกัน และได้สรุปสาระสำคัญของป่าชุมชนไว้ 3 ประการ

1. ต้องมีพื้นที่สำหรับให้ชุมชนเข้าไปจัดการเพื่อประโยชน์ของชุมชน
2. ต้องมีขบวนการของชุมชนในการเข้าไปจัดการเพื่อประโยชน์ของชุมชน
3. ต้องมีการใช้ประโยชน์จากป่าตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืนสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

จากความหมายที่หลากหลายดังกล่าว อาจสรุปความหมายของป่าชุมชนได้ว่า หมายถึง ขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน ร่วมกันจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่มีขอบเขตชัดเจนที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการ ป่า นั้น และให้ประชาชนเก็บผลผลิตจากป่าไม้ โดยวิธีการที่ไม่ทำลายป่าสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยพยายามช่วยเหลือตนเอง รัฐบาล และเจ้าหน้าที่ของรัฐจะให้คำแนะนำและช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็น เฉพาะที่เกินกำลังความสามารถที่ชุมชนจะช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น

แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

ฉลาตชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536 : 6-9) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนซึ่งประกอบด้วย 5 แนวคิดหลัก ดังนี้

1. แนวความคิดด้านมิติทางวัฒนธรรม เป็นหลักการพื้นฐานของการศึกษาครั้งนี้มีลักษณะสำคัญ 6 ประการ คือ

1.1 การมองความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของชีวิตและธรรมชาติเป็นองค์รวม (Holistic Approach) โดยไม่จำกัดอยู่ที่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว เช่น มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศน์เดียวกันที่ไม่อาจแบ่งแยกพิจารณาได้เด็ดขาดจากกัน เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งชีวิตทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสังคม

1.2 การเน้นที่วิถีคิดหรือระบบคิดว่ามีหลากหลายและซับซ้อนเป็นลักษณะสำคัญของการมองแบบองค์รวม หมายถึงหลักการและทางเลือกของการให้เหตุผลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติอย่างมีเงื่อนไข ดังความคิดที่ว่าคนกับป่าอยู่ด้วยกันได้ หรือสิทธิของชุมชนจึงไม่ใช่ค่านิยม แต่เป็นวิถีคิดและทางเลือกที่วางอยู่บนเงื่อนไขของการยังชีพและความสัมพันธ์กับธรรมชาติแบบยั่งยืน

1.3 การศึกษาจากมุมมองของผู้ถูกศึกษา ในที่นี้หมายถึงวิถีคิดหรือมุมมองของชาวบ้านซึ่งเป็นช่องทางสำคัญเบื้องต้นในการทำความเข้าใจต่อปัญหา ก่อนที่จะมาวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงกับแง่มุมในส่วนอื่น ๆ ต่อไป เพราะวิถีคิดของชาวบ้านนั้นถือว่าการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ผ่านการตรวจสอบ และผ่านการพิสูจน์ในสภาพเป็นจริงเป็นเวลานาน จึงสามารถเป็นพื้นฐานหนึ่งของการศึกษาได้

1.4 การให้ความสำคัญกับเรื่องของอุดมการณ์อำนาจ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดการความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องการนับถือผีหรือข้อห้ามและความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์และการยังชีพที่ถือว่าเป็นอุดมการณ์พื้นฐานของการบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดการความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทั้งหลายดังกล่าวมาแล้ว ตามนัยนี้อุดมการณ์อำนาจเกี่ยวข้องกับสิทธิและอำนาจของชุมชน

1.5 การมองแง่ของการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (Ideological Reproduction) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงไป เช่นการใช้วิธีคิดด้วยการเชตอภัยทาน เป็นพลังในการต่อต้านการทำลายป่าในปัจจุบัน

1.6 การมองเห็นว่า มนุษย์มีศักดิ์ศรีและมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะใช้แรงงานเพื่อการดำรงชีพของตน ดังนั้นหากชุมชนกลุ่มใดถูกความคิดมาครอบงำทำให้สูญเสียความเป็นคน เช่น การกล่าวหาว่าชาวบ้านเป็นพวกทำลายป่าทั้ง ๆ ที่พวกเขามีวัฒนธรรมในการอยู่กับป่า พวกเขามีสิทธิตามธรรมชาติที่จะปลดปล่อยตัวเองจากการครอบงำนั้น ด้วยการแสดงออกทางวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความเป็นชุมชนในการรวมตัวกันเพื่อรักษาป่า และลักษณะทางชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งที่มีกฎเกณฑ์ในการรักษาป่า เพื่อแสดงความเชื่อมั่นในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ในวัฒนธรรมของตนเอง

2. แนวความคิดด้านระบบทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน (Communal Property System) เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ทรัพยากรที่มีระบบจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งจะถูกกำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิและควรใช้อย่างไร ทรัพย์สินส่วนรวม (Common Property) แบบหนึ่งแต่ก็แตกต่างจากทรัพย์สินส่วนรวมแบบอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินสาธารณะก็ดี (Open- Access Common Property) ที่มีรัฐเป็นเจ้าของและผู้จัดการระบบทรัพย์สินร่วมกันของชุมชนนี้มีชุมชนเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ ซึ่งมักจะเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานของชุมชนท้องถิ่นทั่วโลก และมีความพยายามศึกษาเพื่อทำความเข้าใจระบบการจัดการทรัพยากรที่ใช้ระบบทรัพย์สินดังกล่าวในการจัดการทรัพยากรหลายประเภทในภาคเหนือก็มีระบบทรัพย์สินทำนองเดียวกันหลายระบบ การละเลยดังกล่าวของรัฐจึงมักจะกลายเป็นชนวนของความขัดแย้งมากมายในการแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบันการศึกษานี้จะใช้แนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์แบบทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนเป็นกรอบความคิด ในการวิเคราะห์ศักยภาพของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

3. แนวความคิดด้านศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชนจะหมายถึงภูมิปัญญาที่แสดงแก่ให้เห็นในการบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ของการใช้และการจัดการทรัพยากรโดยผ่านการจัดองค์กรชุมชนในลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่มีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยรอบ และในการปรับตัวต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง ขณะที่สามารถพัฒนาการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณภาพกับระบบนิเวศอย่างสร้างสรรค์ความเป็นธรรมในสังคมด้วย นอกจากนั้นศักยภาพยังแสดงออกได้ในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรให้พ้นจากอำนาจภายนอกและการต่อรองกับรัฐเพื่อให้ยอมรับสถานภาพขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร แนวความคิดเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการประเมินศักยภาพขององค์กรชุมชน

4. แนวความคิดด้านเครือข่ายและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ เป็นแนวความคิดที่

มุ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรจะต้องอยู่ภายใต้บริบทของระบบนิเวศหนึ่ง ซึ่งจะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพากันขององค์ประกอบต่างๆ ทั้งทางกายภาพและสังคมได้ชัดเจน ในการศึกษาจะจำกัดอยู่ในขอบเขตของกลุ่มน้ำขนาดเล็ก และพื้นที่ใช้สอยร่วมกัน เช่น ภูเขาเดียวกัน โดยพยายามจะศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าวในลักษณะของระบบเครือข่ายว่ามีการพัฒนาและปรับตัวได้อย่างไรบ้าง ในสถานะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกระบบนิเวศดังกล่าว ในที่นี้เครือข่ายหมายถึงรูปแบบของกฎเกณฑ์และการจัดการที่เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนและการพึ่งพากันระหว่างองค์กรชุมชนภายในระบบนิเวศเดียวกัน

5. แนวความคิดด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ ในที่นี้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นแนวความคิดที่เชื่อมโยง ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ของท้องถิ่นอย่างมีบริบทอย่างชัดเจน เพราะปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในชุมชนปัจจุบันมักจะมีลักษณะเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่มีรากเหง้ามาจากความสัมพันธ์กับรัฐและระบบตลาดที่อยู่นอกชุมชน ซึ่งผลักดันการพัฒนาให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบสังคมและระบบนิเวศ เช่น การที่รัฐเข้ามาผูกขาดการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะป่า และมุ่งพัฒนาแต่ด้านรายได้ ทำให้ภาคพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรมได้ประโยชน์ แต่ในทางกลับกัน ได้มีส่วนอย่างมากในการทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรและการผลิตเพื่อยังชีพ ซึ่งยังผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศในชนบท การแย่งชิงทรัพยากร และชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องยากจนลงเพราะขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากร ทำให้ไม่สามารถช่วยตนเองในการยังชีพทางการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าวจะมีส่วนช่วยอย่างมากให้เข้าใจปัญหาในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

วิระ พัฒนานนท์ (2540 : 99-100) ได้สรุปหลักการที่สำคัญในการดำเนินการป่าไม้ชุมชนไว้ดังนี้

1. ป่าไม้ในประเทศไทยมีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นองค์ประกอบหลักของระบบนิเวศของโลก และเป็นที่ยึดพิงใจพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน
2. การยอมรับในภูมิปัญญาของชุมชน ในการดำรงชีวิตอย่างผสมผสานกลมกลืนกับป่า และความรู้ มีความรัก ความผูกพันกับป่าไม่น้อยกว่าประชาชนกลุ่มอื่น (หรือมีความรู้เกี่ยวกับป่ามากกว่าผู้อื่นด้วยซ้ำ) ดังนั้นการให้ประชาชนดูแลจัดการป่าไม้กันเอง จะเป็นทางออกในการรักษาป่าไม้ไว้ได้
3. การดูแลรักษาป่าและการป้องกันการลักลอบการตัดไม้และทรัพยากรอื่นๆ จากป่าจะมีประสิทธิภาพยิ่งกว่าการควบคุมดูแลของรัฐ
4. ประชาชนจะได้รับสิทธิถูกต้องตามกฎหมายให้เข้าไปอยู่ ใช้และดูแลรักษาป่าด้วยตนเอง จึงสามารถเข้าไปดำรงชีวิตในป่าได้อย่างมั่นคงยาวนาน
5. ช่วยขจัดข้อขัดแย้งระหว่างประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่ากับเจ้าหน้าที่ของรัฐลงได้ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาป่าของรัฐกับประชาชนจะอยู่และทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

6. ช่วยลดงบประมาณของประเทศไทยในการดำเนินการรักษาป้องกัน และฟื้นฟูป่าลง ได้ส่วนหนึ่งรวมทั้งอาจจะทำให้อัตราการทำลายป่าลดลง จนถึงการเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ได้ในที่สุด

รูปแบบของป่าชุมชน

ส่วนป่าชุมชน กรมป่าไม้ (2540 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา และสังคม สำหรับชุมชนที่เป็นผู้จัดการป่านั้น อาจจำแนกตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงป่าได้เป็น 3 ประเภทดังนี้

1. ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ที่ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันเรื่องที่ดินเพื่อกิจการต่างๆ แหล่งป่าไม้จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลายหน่วยงาน

2. ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่มและในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชมน้ำ

3. ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชมน้ำต่าง ๆ

ประเภทของป่าชุมชน

วิวัฒนาการด้านป่าชุมชนในประเทศไทยมีมานานแล้ว ทั้งในส่วนของประชาชนที่ได้มีวิธีอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้เพื่อประโยชน์ของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ และทั้งในส่วนของหน่วยงานของรัฐที่ได้มีการส่งเสริมและจัดพื้นที่ให้ประชาชนเพื่อการใช้ประโยชน์ส่วนรวม ทำให้ประเภทของป่าชุมชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. **ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม** คือ ป่าชุมชนที่ประชาชนได้มีการดูแลรักษามาแต่เดิมตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ได้แก่

1.1 ป่าปู่ตา เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติส่วนหนึ่งของชาวบ้าน โดยใช้ความเชื่อและประเพณีเป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการและใช้ประโยชน์ ซึ่งพบเห็นได้ทั่วไปตามหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะเมื่อมีการตั้งหมู่บ้านจะต้องมีการตั้งศาลปู่ตาขึ้นเป็นหลักบ้าน ในบริเวณมีต้นไม้ใหญ่และหนาทึบ แล้วเชิญผีปู่ตามาประสาลเพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความร่มเย็นเป็นสุขและทำมาหากินได้ผลดี นอกจากนี้ยังมีการทำพิธีตั้งจำเพื่อเป็นผู้ดูแลศาลปู่ตาและติดต่อกับปู่ตา ป่าปู่ตาคือเป็นบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามิให้ผู้ใดบุกรุกที่ดิน ตัดไม้ และล่าสัตว์ แต่ก็สามารถเก็บหาอาหารได้ เช่น เห็ด ไข่ม้วน เป็นต้น ทั้งนี้โดยกลุ่มชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้าน เช่นกลุ่มผู้อาวุโสจะเป็นแกนนำในการดูแลรักษาโดยจัดตั้งกฎเกณฑ์และพิจารณาลงโทษปรับไหมแก่ผู้ละเมิด

1.2 ป่าช้า เป็นป่าชุมชนที่เกิดจากการรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้านของชาวบ้าน สำหรับใช้เป็นสถานที่เผาศพหรือฝังศพ โดยใช้ประเพณีและความเชื่อเป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการใน บางชุมชน เช่น ชุมชนกะเหรี่ยงในภาคเหนือกำหนดพื้นที่ป่าช้าออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ป่าช้าที่เรียกว่า ปกา โพะโตะ และป่าช้าที่เรียกว่า ตาลว่าโจ ป่าช้า ปกา โพะโตะ เป็นป่าที่รักษาไว้สำหรับเป็นศูนย์กลาง ของหมู่บ้านและศูนย์รวมของคนกะเหรี่ยง ถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์กลางระหว่างมนุษย์กับ เทพ โดยเชื่อว่าต้นไทรเป็นเจ้าที่หลัก คนกะเหรี่ยงจะนำข้าวของคนตายไปไว้ใกล้ต้นไทรเพื่อมอบให้แก่ วิญญาณ ขณะที่ศพจะถูกเผาเป็นเถาถ่านในป่าช้า ตาลว่าโจ ป่าช้า ปกา โพะโตะ มีการตั้งกฎเกณฑ์ห้ามมิ ให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้และล่าสัตว์ในป่าช้าแต่สามารถเข้าไปเก็บหาอาหารได้ เช่นเห็ด หน่อไม้ เป็นต้น ส่วน ป่าช้าตาลว่าโจ สามารถเข้าไปเก็บพืชนในป่าได้

1.3 ป่าชันน้ำ เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติของชาวบ้านสำหรับใช้ โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดการและใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้านสำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภค และการเกษตร นอกจากเป็นแหล่งต้นน้ำและผลพลอยได้ อีกประการหนึ่งคือ เป็น แหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งไม้ฟืน แหล่งสมุนไพร และแหล่งนันทนาการ ป่าชันน้ำส่วนมากมีสภาพป่า ที่อุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ลักษณะพื้นที่ที่มีความชันมาก ผิวดินมีน้ำซึมออกมาอยู่ตลอดเวลา บาง แห่งจะมีลักษณะเป็นตาน้ำไหลหรือรูน้ำไหล ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามิให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้ มี การตั้งกฎเกณฑ์และบทลงโทษ โดยมีคณะกรรมการทำหน้าที่พิจารณาโทษและปรับไหม ป่าชันน้ำจะพบ ได้ในหมู่บ้านทางภาคเหนือ

1.4 ป่าห้วยนา เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรักษาพื้นที่ป่าหรือปลูกป่าตามห้วยนาเล็ก ๆ รอบ บริเวณหมู่บ้านเหนือที่นาของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการพังทลายของดินหรือกรวด ทรายไหลลงไปในพื้นที่นาจะอยู่ติดกับพื้นที่นาหรือป่าแพกรอให้คืนสภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นา เล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านหรือพื้นที่นา เช่น ชุมชนกะเหรี่ยงมีระบบการจัดการภายในชุมชนอย่างเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์ป่าห้วยนารอบหมู่บ้าน โดยการทำระบบการป้องกันไฟป่ามีการตั้งกฎระเบียบของชุมชนใน การจัดการอย่างเข้มงวด โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลรักษาและควบคุม

1.5 ป่าวัด เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการรักษาป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าขึ้นรอบบริเวณวัดของ พระภิกษุและชาวบ้านโดยใช้ความเชื่อและประเพณีเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการเพื่อเป็นสถานที่ สำหรับพระภิกษุสายธรรมาวาสใช้ปฏิบัติธรรมและใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัดมีการตั้ง กฎเกณฑ์และจัดตั้งคณะกรรมการอันประกอบไปด้วยพระภิกษุและชาวบ้านขึ้นมาพิจารณาโทษและปรับ หินไหมแก่ผู้ละเมิดกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ได้แก่ ห้ามบุกรุกพื้นที่ ห้ามตัดไม้ และห้ามล่าสัตว์ในบริเวณวัด แต่ ในบางแห่งชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาอาหารธรรมชาติได้ ตัวอย่างวัดป่าที่สำคัญ เช่น วัดหนองป่าพง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี วัดแสงอรุณ อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดหนองคาย วัดป่านานาชาติ จังหวัดอุบลราชธานี

1.6 ป่าภัยทาน ป่าประเภทนี้เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยทั่วไปจะพบเห็นตามวัด ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนถึงความพยายามของชาวบ้านในอันที่จะรักษาป่าเพื่อเป็นเขตภัยทานคือ ป่ากรด ตำบลสะทอน อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา มีเนื้อที่ 2,575 ไร่ ชาวบ้านทุกคนได้ช่วยกันอนุรักษ์มาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านคอยดูแลรักษาและขอให้กรมป่าไม้ประกาศเป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่า ซึ่งประกาศไปแล้วเมื่อ วันที่ 3 สิงหาคม 2525

1.7 ป่าโรงเรียน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการรักษาป่าธรรมชาติใกล้โรงเรียน หรือ ปลุกป่าขึ้นในโรงเรียนของครู นักเรียน และชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเพื่อเป็นแหล่งนันทนาการแหล่งอาหารธรรมชาติของนักเรียน แหล่งการศึกษาทางด้านการเกษตร และใช้ประโยชน์จากการขายต้นไม้เพื่อเป็นรายได้สำหรับอาหารกลางวันแก่เด็กที่ยากจนในโรงเรียน

1.8 ป่าใช้สอยชุมชน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการรักษาป่าธรรมชาติหรือปลุกป่าขึ้นของชาวบ้าน โดยป่าธรรมชาติชาวบ้านจะช่วยกันอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งไม้ฟืน แหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งสมุนไพร ตลอดจนเพื่อการยังชีพและเป็นที่เลี้ยงสัตว์ สำหรับป่าที่ชาวบ้านปลูกเพื่อการใช้สอยและแหล่งไม้ฟืนสำหรับใช้ในครัวเรือน ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้ให้กับประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียง

1.9 ป่าเศรษฐกิจ ชุมชน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากความพยายามของชาวบ้านในการปลูกป่าหรืออนุรักษ์ป่าธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน โดยมีองค์กรชุมชนซึ่งอาจเป็นคณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือองค์กรประชาชนอื่น เป็นผู้จัดการดูแลควบคุมผลประโยชน์ที่ได้จากป่า ตลอดจนเงินรายได้ที่ได้จากการขายผลผลิตจากป่า ตัวอย่างเช่น การปลูกป่าชุมชนในพื้นที่สาธารณะประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งรายได้ของราษฎร 3 หมู่บ้าน คือ บ้านยางสินไชย หมู่ที่ 3 และบ้านหนองหาด หมู่ที่ 11 ตำบลเหล่า และบ้านคอนกลอย หมู่ที่ 6 ตำบลหัวขวาง อำเภอโกสัมพีนธ์ จังหวัดมหาสารคาม การอนุรักษ์ป่าไผ่ธรรมชาติ จำนวน 3,000 ไร่ เพื่อเก็บหน่อไม้ขายเป็นแหล่งรายได้ของชาวบ้านตำบลกา ตำบลกุดตาเพชร อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี

1.10 ป่าในเมือง เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เจริญแล้ว ทำการกันพื้นที่ขนาดเล็กไว้เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ความร่มรื่นของเขตเมือง เป็นสถานออกกำลังกายกลางแจ้งโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการในลักษณะต่าง ๆ เช่น การจัดสวนสาธารณะกลางเมือง การปลูกต้นไม้สองข้างทางในเขตเมือง เป็นต้น

2. ป่าชุมชนแบบพัฒนา คือ ป่าชุมชนที่ประชาชนได้รับการส่งเสริมให้จัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ของชุมชนตามนโยบายของรัฐบาลในช่วงต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ป่าปลูกรอบอ่างเก็บน้ำ คือ ป่าชุมชนแบบพัฒนาที่ปลูกในสวนสาธารณะบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำ เพื่อป้องกันการพังทลายของดินและใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

2.2 ป่าปลูกสองข้างทางเป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณ 2 ข้างทางเพื่อเป็นแนวถนน แนวกันลม
เกิคร่มเงาทั้งยังรักษาสภาพแวดล้อม

2.3 ป่าปลูกเป็นแปลงหรือเป็นหย่อม เนื่องจากสภาพขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชนและเพื่อรักษา
ระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมให้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือปลูกต้นไม้ขึ้นมาเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่า
ไม้ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.4 ป่าปลูกในโรงเรียน เป็นป่าที่ปลูกใหม่ในบริเวณโรงเรียนเพื่อให้ความร่มรื่นเป็นแหล่งศึกษา
พันธุ์ไม้และใช้ประโยชน์ของโรงเรียน

2.5 ป่าปลูกในวัดเป็นป่าที่ปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะกับการปฏิบัติ
ธรรม (กรมป่าไม้.2541 : 21-54)

จะเห็นได้ว่า “ป่าชุมชน” จะมีขึ้นได้มิเกิดจากความปรารถนาที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้
คงอยู่ตลอดไปเพียงอย่างเดียว แต่ที่สำคัญที่สุดนั้นคือเพื่อการตอบสนองการดำรงชีพอย่างเป็นธรรมและ
เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ซึ่งก็หมายความว่าทรัพยากรดังกล่าวอนุรักษ์ไว้เพื่อ
การใช้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนและเป็นการกระจายการใช้หรือผลที่ได้จากการอนุรักษ์ทรัพยากร
เอาไว้ (อภิชัย พันธเสน. 2539: 70) ฉะนั้นการจัดการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของประชาชนและโดย
ประชาชน จึงควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

3. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้น เช่น
เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีการต่าง ๆ ซึ่งจะแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาคการใช้
แหล่งป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดรวมที่ประชาชนจะรวมตัวกัน
เพื่อรักษาป่านั้น ๆ ไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกันหรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

4. การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้านเพื่อควบคุมกันเองระหว่าง
ประชาชนในหมู่บ้านเมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับหรือลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้

5. การมีองค์กรประชาชนเพื่อดำเนินการจัดการป่าไม้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้จะต้อง
มีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรที่จะดูแลป่าให้เกิด
ประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน

6. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนจะต้องอาศัยการ
สนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนวัสดุ และอุปกรณ์ที่จำเป็น
เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยให้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน (โกลด์ แพรกทอง. 2537 : 9-10)

ประโยชน์จากป่าชุมชน

กรมป่าไม้ (2541: 60-70) ได้แยกประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการการดูแลรักษาและจัดการป่า
ซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนให้มีความสมบูรณ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ 4 ประการ ดังนี้

1. ประโยชน์เพื่ออนุรักษ์ดิน น้ำ สมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น เป็นแหล่งกักเก็บน้ำจืดเป็นแหล่งรักษาสีสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งพืชสมุนไพร เป็นต้น
2. ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ เช่นเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งเสริมรายได้ของชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น
3. ประโยชน์จากเนื้อไม้ เช่นเป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอยต่าง ๆ เป็นต้น
4. ประโยชน์ที่ให้แก่อุตสาหกรรม เช่น การพักผ่อนหย่อนใจเพื่อการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนในรูปชุมชน เป็นต้น

เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน

เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนมักเกิดจากเงื่อนไขดังต่อไปนี้ (เสนห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ, 2536 : 25-36)

1. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าไม่มีความเป็นชุมชนสูง ความเป็นชุมชนมิได้หมายความว่าเพียงแต่การตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังขึ้นอยู่กับรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนเช่นความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้นหรือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่ช่วยเหลือเกื้อกูลแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน ดังนั้นความเป็นชุมชนอาจสะท้อนออกมาในรูปของความเชื่อ อุดมการณ์และพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติร่วมกันมา เช่นพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีเซ่นผีปู่ตา
2. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพใช้ได้ หรือยังมีศักยภาพเพียงพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืนความเชื่อพิธีกรรมเหล่านี้ช่วยค้ำยันหลักของความเป็นชุมชนให้มั่นคงและแน่นแฟ้นยังยืนสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคการเกษตร ดังนั้นลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่มีจิตสำนึกในการรักษาป่าจะต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในลักษณะที่ยังเอื้ออำนวยต่อการผลิตในภาคเกษตรของชุมชนอยู่ โดยนับนี้ป่าชุมชนย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้บนพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมลงโดยสิ้นเชิงและไม่อยู่ในสภาพที่จะใช้ประโยชน์ในรูปแบบที่หลากหลายได้อีกต่อไป
3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านมีพื้นฐานเบื้องต้นมาจากการมีผลประโยชน์ร่วมกันในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพื่อการเกษตร และการใช้ผลผลิตจากป่าในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค ไม้สำหรับก่อสร้างบ้านเรือนและเป็นเชื้อเพลิงใบไม้สำหรับนึ่งหลังคาบ้าน รวมทั้งการเก็บของป่าเพื่อขาย เป็นต้น การอนุรักษ์ป่าจึงเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ร่วมกับชุมชนเอาไว้นั่นเอง
4. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า จิตสำนึกในการรักษาป่ามีความเข้มข้นและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงอุดมการณ์ความเชื่อและการ

พิทักษ์สิทธิชุมชนและสิทธิธรรมชาติในการเป็นมนุษย์ มิให้ถูกก้าวล่วงรุกราล้าจากบุคคลภายนอก จิตสำนึกในการรักษาป่าอาจเกิดขึ้นจากเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ มากมาย ดังนี้ คือ

4.1 จิตสำนึกในการรักษาป่า เกิดจากประเพณีความเชื่อ และการผลิตซ้ำของอุดมการณ์ สืบทอดกันต่อมา จิตสำนึกในการรักษาป่า อาจเกิดจากการรักษาไว้ตามประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม โดยชนนี้ป่าชุมชนมิได้เป็นเพียงพื้นที่ที่มีต้นไม้ขึ้นเท่านั้น หากแต่คือวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ป่าเป็นส่วนหนึ่งของการทำมาหากิน ระบบครอบครัวเครือญาติ โครงสร้าง อำนาจ กฎระเบียบ คุณภาพชีวิต อุดมการณ์ โลกทัศน์ และระบบคุณค่าทางสังคม

4.2 จิตสำนึกในการรักษาป่า เกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน ป่าชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาน้ำซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการผลิตในภาคเกษตร ด้วยเหตุนี้เอง เงื่อนไขปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาคือการรักษาป่าต้นน้ำหรือแหล่งน้ำ วัยของชุมชน ความเชื่อมโยงระหว่างป่ากับระบบนิเวศและระบบการผลิต ส่งผลให้การรักษาป่าชุมชน คือ การรักษาชีวิตเพื่อความอยู่รอดและการสืบทอดของชุมชน

4.3 จิตสำนึกในการรักษาป่าเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก การรุกรานจากภายนอกหรือการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากร โดยคนภายนอกมักก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านอย่างรุนแรงจากชุมชน

5. ชุมชนอนุรักษ์จะต้องมีผู้นำที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นผู้นำตามธรรมชาติหรือผู้นำที่เป็นทางการ

6. ชุมชนที่รักษาป่าจะต้องมีการจัดตั้งองค์กรประชาชน หมายถึง ชุมชนที่สามารถอนุรักษ์จัดการป่าได้ จะต้องเป็นชุมชนที่มีการจัดตั้งองค์กรที่ทำหน้าที่รับผิดชอบทรัพยากรอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

7. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน

8. ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้ได้จะต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

จะเห็นได้ว่า การมีป่าชุมชนเกิดขึ้นมาแล้วประสบความสำเร็จนั้นมีรูปแบบที่ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและประโยชน์ใช้สอย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นการดูแลตามวัฒนธรรม หรือประเพณีท้องถิ่น และป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นการดูแลตามนโยบายของรัฐบาล ตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ของชุมชน อันได้แก่ เพื่อการอนุรักษ์ดิน น้ำ สมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเป็นแหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านเพื่อประโยชน์จากเนื้อไม้คือการทำเชื้อเพลิง และไม้ใช้สอยเป็นประโยชน์แก่สังคม ได้แก่ เป็นสถาน ได้แก่ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนในรูปชุมชน โดยมีเงื่อนไขในการเกิดป่าชุมชน คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนแต่ต้องเป็นทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพเพียงพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน อันเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชน ที่มีจิตสำนึกในการรักษาป่าโดยมีประเพณีความเชื่อความจำเป็นใน

การป้องกันการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก มีจารีตของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม
สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะหาได้จากชุมชนที่มีการมีส่วนร่วมที่มีผู้นำและชุมชนที่เข้มแข็งเป็นส่วนใหญ่

ป่าชุมชนแหล่งอาหารที่สำคัญ

ป่าชุมชนโดยทั่วไปเป็นผืนป่าผืนเล็ก ๆ มีขนาดและรูปแบบผันแปรไปตามลักษณะและ
พัฒนาการของชุมชน ป่าชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับระบบนิเวศป่าใน
ท้องถิ่น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนจะราบรื่นและยาวนานเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับบริหาร
จัดการของชุมชนเป็นสำคัญ ชุมชนลุ่มสลายป่าทั้งหมด ป่าหมดชุมชนก็ลุ่มสลาย ความสัมพันธ์โดยตรง
ระหว่างป่ากับชุมชนจึงเป็นที่รับรู้กันมานาน ดังนั้นเพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าที่เหมาะสม จึง
ต้องมีการพัฒนาองค์กรชุมชน สร้างแผนการจัดการนิเวศป่าชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ทำ แผนการจัดการ
นิเวศป่าชุมชนจะช่วยให้เห็นภาพรวมของป่าทั้งผืน ทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าป่าผืน
ใหญ่ ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้มองเห็นระบบนิเวศย่อย ๆ ในระบบนิเวศป่าผืนใหญ่ เช่น ที่สูงเป็นป่าดิบ
เขา ที่ลุ่มเป็นป่าโคก หนองน้ำหรือที่น้ำท่วมขังเป็นฤดูกาลก็มีป่าพรุหรือป่าบึงป่าทามขึ้นอยู่ ที่ดินดินมี
กรวดหินมากอากาศแห้งแล้งก็มีป่าเต็งรังขึ้น หากมีดินหนาขึ้นมีความชุ่มชื้นเพิ่มขึ้นมาสักหน่อยก็จะมีป่า
เบญจพรรณหรือป่าดิบแล้ง เป็นต้น ดังนั้นหากรู้จักระบบนิเวศดีพอ รู้จักเนื้อหาค่าประกอบของระบบ
นิเวศที่มีอยู่ในป่า รู้จักกฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า รู้ถึงผลกระทบและ
รู้จักจัดการกับผลกระทบจากการเกี่ยวโยงใช้ประโยชน์สรรพสิ่งจากระบบนิเวศ และตระหนักถึงสิ่ง
เหล่านี้ คนกับระบบนิเวศก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน คนไม่ทำลายป่าและป่าก็จะไม่
ทำลายคน คือ ไม่โค่นล้มมาทับหรือเป็นเหตุให้ชุมชนต้องอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่

กระบวนการที่จะช่วยให้คนรู้จักระบบนิเวศป่า อยู่กับป่าและพึ่งพาป่าได้โดยไม่ทำลายซึ่งกัน
และกันมีหลายรูปแบบ แต่รูปแบบที่มีการจัดการ มีกลไกทางสังคมและการบริหารจัดการคอย
ควบคุมอีกชั้นหนึ่ง คือ รูปแบบของป่าชุมชน ป่าชุมชนจึงช่วยให้ป่าได้รับการคุ้มครอง ดูแลรักษา และ
ใช้ประโยชน์จากคนหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในระดับที่ได้คุณภาพหรือไม่ทำลายเพื่อช่วยให้
ระบบนิเวศทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ คุณภาพเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ มีการ
ถ่ายทอดพลังงาน การหมุนเวียนธาตุอาหาร การทดแทน การรบกวนทำลายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ
และจากมนุษย์ ตลอดจนการฟื้นฟูตามธรรมชาติ หากชุมชนพึ่งระบบนิเวศมากเกินไปจนคุณภาพและ
ระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ตามธรรมชาติ ก็อาจต้องช่วยเสริมการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติโดย
การปลูกเสริมและป้องกันอันตรายจากไฟหรือสัตว์เลื้อยหรือใช้ระบบการตัดฟันช่วยการสืบพันธุ์ของ
ต้นไม้ ซึ่งมีมากมายหลากหลายวิธีให้เลือกใช้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ ป่าชุมชนจึงไม่ใช่ป่า
เพื่อเศรษฐกิจมุ่งทำไม้หรือผลิตไม้ไว้ใช้สอย แต่ไม่ใช่สอยเป็นผลผลิตหนึ่งในหลาย ๆ อย่างของการ
จัดการระบบนิเวศป่าชุมชน

การจัดการระบบนิเวศที่เป็นป่า มีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ เช่น ค้ำครองความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อน้ำ และเพื่อค้ำครองสัตว์ป่า ในแง่ความหลากหลายทางชีวภาพคนส่วนใหญ่จะนึกถึงป่าและต้นไม้ในป่า แต่ความสำคัญของป่าในเรื่องนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชนิด ขนาด หรือความหนาแน่นของต้นไม้ แต่ขึ้นอยู่กับคุณค่าของชีวภาพต่อมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ป่าในพื้นที่ราบที่ลุ่มต่ำจึงมีความสำคัญไม่น้อยกว่าป่าที่สูง เพราะยิ่งสูงความหลากหลายทางชีวภาพโดยเฉพาะเกี่ยวกับชนิดและพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตยิ่งลดลง ดังนั้นหากจะจัดการระบบนิเวศป่าเพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพจึงไม่ควรอพยพโยกย้ายคนจากที่สูงลงมาที่ลุ่มต่ำ และโดยสถานการณ์ทั่วไปก็ไม่ควรอพยพคนหรือชุมชนโดยอ้างเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ เพราะการอพยพทำให้วัฒนธรรมและความเป็นชุมชนล่มสลาย ชุมชนดั้งเดิมจะใช้ป่าและทรัพยากรทุกอย่างอย่างหนักเพื่อให้อยู่รอดกับสภาพแวดล้อมใหม่ที่ไม่รู้จักคุ้นเคย ทำให้ระบบนิเวศป่าซึ่งรวมถึงดินและน้ำในที่ต่ำถูกทำลาย ในทางการจัดการลุ่มน้ำ คนส่วนใหญ่ก็นึกถึงป่าบนภูเขาสูงทางภาคเหนือ เป็นความจริงอยู่มากกว่าพื้นที่ป่าตามภูเขาสูงมีความสำคัญต่อน้ำและต่อสภาวะอากาศประจำถิ่น แต่พื้นที่อื่น ๆ อาทิ ที่ลุ่มและที่ริมลำห้วยลำธารก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน โดยเฉพาะประเด็นการเก็บกักรักษาน้ำอาจสำคัญกว่าบนยอดเขาด้วยซ้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เขาไม่สูงมากนักเพราะที่ลุ่มริมห้วยมีชั้นดินลึกกว่าสามารถเก็บน้ำได้มากกว่าที่สูงชันซึ่งมีแต่หินไม่ค่อยมีเนื้อดินจึงเก็บกักน้ำไม่ได้ นอกจากนี้การให้น้ำของพื้นที่ลุ่มน้ำใด ๆ มิได้เกิดจากอิทธิพลของป่าแต่เพียงอย่างเดียวยังมีปัจจัยเกี่ยวข้องหลายประการ อาทิ ลักษณะภูมิประเทศ เช่น ความสูงชัน ลักษณะดินหิน และภูมิอากาศ เช่น ปริมาณน้ำฝน อุณหภูมิ ความชื้น ดังนั้นการจัดการป่าเพื่อน้ำจึงต้องเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติและกลไกธรรมชาติซึ่งมีข้อจำกัดอยู่มากและกฎเกณฑ์วิธีการของชุมชนในลุ่มน้ำ ถ้าต้องการให้มีน้ำพอใช้ คุณภาพดีและมีใช้ตามเวลาที่ต้องการ ก็ต้องจัดการป่า จัดการลุ่มน้ำร่วมกับชุมชน ไม่ใช่ล้อมรั้วหรือปล่อยป่าทิ้งไว้ตามธรรมชาติซึ่งที่สุด น้ำก็ไม่ได้อีก ป่าก็ไม่เหลือ ทางด้านการค้ำครองจัดการสัตว์ป่าก็มีความสำคัญเช่นกัน แต่วิธีการจัดการสัตว์ป่าในปัจจุบันก็ยังมีปัญหา สัตว์ป่ามีค่าหายากหลายชนิดอยู่ในความควบคุมของมนุษย์โดยเทคโนโลยี สุดท้ายข้อมูลเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ในการเพาะเลี้ยงเพื่อการค้า เพื่อป้อนแหล่งธุรกิจท่องเที่ยวตามสวนสัตว์ของประเทศที่ไม่มีป่าหรือสัตว์ป่า สุดท้ายจึงหนีไม่พ้นประเด็นเพื่อธุรกิจการค้า สัตว์ชนิดใดมีศักยภาพในทางการค้าก็จะมีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว และจะถูกไล่ล่าจนใกล้สูญพันธุ์จึงจะได้รับการประกาศให้เป็นสัตว์ป่าคุ้มครองหรือสัตว์ป่าสงวนโดยที่หลายชนิดก็อาจสูญพันธุ์ไปแล้ว ประสบการณ์ที่ผ่านมาสอนว่าการค้ำครองสัตว์ป่าเป็นรายชนิดรักษาชีวิตสัตว์ป่าไว้ไม่ได้ การป้องกันรักษาเฉพาะถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าก็รักษาชีวิตสัตว์ป่าไว้ไม่ได้ เพราะการสูญเสียชีวิตสัตว์ป่าส่วนใหญ่เกิดจากคน คนจึงเป็นปัจจัยสำคัญและหากให้การศึกษา มีความรู้ความเข้าใจสามารถจัดการสัตว์ป่าได้ในระดับที่เหมาะสมก็จะได้ประโยชน์เพราะสัตว์ป่าจะสามารถสืบพันธุ์ทดแทนกันได้ แต่หากควบคุมไม่ได้ก็จะทำให้สัตว์ป่าสูญพันธุ์ไป โดยปกติสังคมไทยชนบทเลี้ยงสัตว์ไม่กี่ชนิดเพื่ออาศัยแรงงาน อาทิ ช้าง ม้า วัว ควาย หรือเป็นอาหาร และไม่ทรมานสัตว์โดยขังไว้ในกรงตามบ้าน

เพื่อไว้ดูเล่นหรือจำหน่ายเหมือนคนในเมือง ชุมชนใกล้ป่าก็พึ่งพาสัตว์ป่าบางชนิดเป็นอาหารแบบหาอยู่หากิน และหากนำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนก็มักทำไปเพื่อสิ่งของที่จำเป็น เช่น ข้าว ยา มิได้ทำเป็นธุรกิจการค้าใหญ่โต สัตว์ป่าจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน (ซึ่งปัจจุบันบทบาททางอาหารลดน้อยลงไปเพราะมีการเลี้ยงสัตว์มากขึ้น) และการหาสัตว์ป่าบางชนิดเป็นอาหารช่วยให้คนมีความรู้ความเข้าใจธรรมชาติของสัตว์ป่า เกิดประโยชน์ในแง่การศึกษาอย่างมหาศาล องค์ความรู้เรื่องสัตว์ป่าทั้งของเมืองไทยหรือทั่วโลกก็ได้มาจากชาวบ้านจากพรานป่าเหล่านี้ ป่าชุมชนจึงเป็นประโยชน์ในแง่การคุ้มครองรักษาและจัดการทรัพยากรสัตว์ป่าได้อีกทางหนึ่ง ถึงแม้ว่าป่าชุมชนบางแห่งจะมีขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก แต่ถ้ามีความรู้ความเข้าใจและจัดการได้เหมาะสมก็ช่วยคุ้มครองสัตว์ป่าได้ ธรรมชาติของสัตว์ที่อาศัยในป่ามิได้กระจายอยู่ตามแนวราบเท่านั้น ยังกระจายตามแนวดิ่งตามชั้นความสูงของระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์ปีกและสัตว์ห้อยโหนและระบบนิเวศป่าช่วยสมดุลประชากรสัตว์ป่าเหล่านี้ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นป่าใหญ่หรือป่าเล็ก แต่หากมีการจัดการระบบนิเวศป่าที่ดี ก็จะช่วยเพิ่มพูนความหลากหลายทางชีวภาพให้คุณค่าทางด้านต้นน้ำลำธาร และเป็นแหล่งอยู่อาศัยของสัตว์ป่าเช่นกัน

ระบบนิเวศป่าจึงเป็นที่รวมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสังคมทุกระดับชั้น ดังนั้นหากจะต้องหาทางเลือกในการคุ้มครองระบบนิเวศป่าให้อยู่ได้ คนในสังคมซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรต้องเป็นผู้ตัดสินใจ หากสังคมต้องการประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากป่าก็ต้องจัดการให้ได้ผลผลิตอย่างนั้น เช่น ต้องการไม้ซุงก็ต้องจัดการป่าให้ไม้ยืนต้นที่มีค่าทางเศรษฐกิจได้มีโอกาสเจริญเติบโตมากกว่าพืชพรรณชนิดอื่นและตัดฟันออกมาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ยังอาจใช้รูปแบบการจัดการแบบสัมปทานรายใหญ่ รายย่อย หรือจัดการโดยรัฐ หากต้องการน้ำก็สร้างกลไกควบคุมการไหลของน้ำ ควบคุมป้องกันคุณภาพน้ำในลำธาร โดยออกกฎหมายควบคุมสิ่งเหล่านี้ หากต้องการสัตว์ก็ต้องเสริมสร้างแหล่งอาหาร น้ำและพันธุ์ไม้ที่สัตว์ต้องการเพื่อดึงดูดสัตว์ให้เข้ามาอยู่อาศัยและหากิน หากต้องการประโยชน์หลายๆ อย่าง เช่น น้ำใช้และทำการเกษตร ไม้ใช้สอย สัตว์ป่า แหล่งพักผ่อนหย่อนใจและสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมทั้งเป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์โดยเฉพาะชนเผ่าที่อยู่มาาก่อนแล้ว ก็ต้องมีระบบการจัดการที่เหมาะสมที่ให้ความสำคัญทุกด้าน ซึ่งก็หมายถึงการจัดการป่าให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ดีของคนซึ่งรวมเรียกว่า วัฒนธรรม

ความเชื่ออันเกี่ยวข้องกับป่า

เสถียร โกเศศ (สุรพงศ์ ฉวีภักดิ์ . 2541 : 17-18; อ้างอิงจาก เสถียร โกเศศ. ศาสนาเปรียบเทียบ. 2502 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) นักมานุษยวิทยาบอกว่า ความเชื่อครั้งดั้งเดิมของมนุษย์ก่อนที่จะคลั่งคลาออกเป็นศาสนาต่าง ๆ อาจจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีอะไรอย่างหนึ่งเป็นแรงอำนาจอยู่ในตัวของสิ่งนั้นเอง อาจให้คุณให้โทษแก่คนได้ คติความเชื่อเรื่องนี้ในภาษาอังกฤษเรียกว่า **Animalism** ในภาษาไทยใช้คำว่า คติความเชื่อความขลังความศักดิ์สิทธิ์

ระบอบมานุษยวิทยามีความเชื่อว่า คนจนตลอดสิ่งมีชีวิตอื่นหรือสิ่งไม่มีชีวิตย่อมมีสิ่งหนึ่งที่มองไม่เห็นตัวลึงอยู่ในนั้น สิ่งนั้นเรียกว่า ผีหรือวิญญาณ ซึ่งพัวพันกันอยู่อย่างใกล้ชิดแยกออกจากกันได้ยาก ความเชื่อเรื่องอย่างนี้เรียกเป็นคำเฉพาะภาษาอังกฤษว่า Animalism จะใช้คำเป็นภาษาไทยว่า คติเชื่อผีสาวเทวดาก็ได้

เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (2536 : 51) ได้กล่าวว่า ป่าที่ดั่งลึงศักดิ์สิทธิ์ที่พบอยู่ทั่วไปของภาคเหนือ มักเป็นป่าต้นน้ำลำธารของชุมชนหมู่บ้านที่ชาวบ้านเชื่อถือว่ามีผีขุนน้ำดูแลรักษาอยู่ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้กลายเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมในการจัดการทรัพยากรที่จำเป็นต่อรูปแบบการผลิตทางการเกษตรในสังคมล้านนา ทั้งนี้เพราะพื้นที่ภาคเหนือเต็มไปด้วยภูเขาสูง ทำให้การตั้งชุมชนส่วนใหญ่ต้องอาศัยที่ราบขนาดเล็กในหุบเขาที่มีพื้นที่จำกัด และต้องพึ่งพาการควบคุมจัดการน้ำในการผลิตเพื่อที่จะได้ให้ผลผลิตภายในระบบของนิเวศเช่นนี้ ชุมชนส่วนใหญ่จะมีการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาจัดการชลประทานที่เรียกว่ากลุ่มเหมืองฝาย ซึ่งกลายเป็นตัวเชื่อมที่มีนัยสำคัญทางศีลธรรม ระหว่างการพิทักษ์รักษาต้นน้ำ และการสร้างความมั่นคงในการยังชีพของชุมชน ทั้งนี้เพราะต้นน้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของชุมชน ซึ่งชุมชนจะแสดงออกด้วยการทำพิธีบวงสรวงผีขุนน้ำเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผีขุนน้ำที่ช่วยดูแลป่าต้นน้ำให้มีน้ำเพียงพอต่อการผลิต

กิ่งแก้ว อรรถการ และธนรัชท์ ศิริสวัสดิ์ (สุรพงษ์ จวัภักดิ์. 2541 : 19 ; อ้างอิงจาก กิ่งแก้ว อรรถการ และธนรัชท์ ศิริสวัสดิ์. ความเชื่อ. 2528 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้แบ่งความเชื่อของคนในสังคมในเรื่องความเชื่อว่าเป็นความเชื่อของสังคมใดก็ตาม อาจแบ่งได้เป็น 2 ระดับ ได้แก่

1. ความเชื่อที่เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาใหญ่หรือศาสนาประจำชาติ เป็นความเชื่อที่มีเหตุมีผลและอธิบายสิ่งที่คนสงสัยได้อย่างแจ่มชัด มีระบบ เป็นตัวกำหนดพิธีกรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในชาติ
2. ความเชื่อพื้นบ้าน เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาตามระเพณี ตลอดจนนับถือปฏิบัติตามประเพณี

ความเชื่อในสังคมไทยทั้งสองระดับ แตกต่างกันตรงที่ว่าความเชื่อที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาใหญ่ หรือศาสนาประจำชาติ เป็นความเชื่อที่มีเหตุมีผลและเป็นระบบ แต่ความเชื่อที่ไม่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายได้ หรือความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล แต่เนื่องจากความเชื่อระดับนี้เป็นความฉับไวในการยอมรับและปฏิบัติ ไม่ต้องการให้เสียเวลาในการอธิบายเหตุผล

อมรรัตน์ หมุดทอง (จามรี เชียงทอง. 2543 : 48; อ้างอิงจาก อมรรัตน์ หมุดทอง. ชุมชนกับการเรียนรู้ว่าด้วยเรื่องจัดการทรัพยากร. 2541 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวถึงความเชื่อที่มั่นคงอันเกี่ยวข้องกับการรักษาป่าดังนี้

1. ความเชื่อว่า “ป่า” มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครอง ซึ่งเป็นความเชื่อที่เหมือนกันทุกคนเผ่าอันเป็นการแสดงถึงความเคารพยำเกรงไม่มีใครล่วงล้ำ ถ้าหากใครละเมิดก็จะมีอาเพศเพราะถือเป็นการลบหลู่ มีพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพ เช่น พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ ขอบคุนเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น

2. ความเชื่อเรื่องขวัญ และวิญญาณของป่า คนกระเหรี่ยงจะมีความเชื่อว่ามีขวัญอยู่ในตัวสัตว์ เช่น อยู่ในเง็ก ชะนี หมี ดังนั้น จึงต้องดูแลสัตว์ป่าด้วย ดังสุภาษิต “ชะนีตายหนึ่งตัว ป่าเจ็ดป่าต้องเงียบ เหวางวังเวง นกตกตายหนึ่งตัว ต้นไทรเจ็ดต้นต้องวังเวง”

3. ความเชื่อในการใช้สอยประโยชน์จากป่า เช่น คนอาข่ามีความเชื่อว่า “บ้านไหนที่เอาหน่อไม้ในป่ามากิน ถ้าเหลือจะไม่มีความสุขในชีวิต หรือคนกระเหรี่ยงเชื่อว่าใครที่ตัดต้นไม้ไผ่เกิน 2 ต้น จะเป็นบาป

นอกจากนี้ยังได้แบ่งความเชื่อในสังคมไทย ออกเป็น 8 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อถือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่สามารถให้คำอธิบายได้ เช่น ความเชื่อเรื่องการกำเนิดโลกและจักรวาล และสรรพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ตัวอย่างการศึกษาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ต่าง ๆ เช่น เรื่องความเชื่อดั้งเดิมของไทยแบ่งประเภทไว้ว่า ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยนั้นเกิดจากประสบการณ์ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันประสบการณ์ที่มีต่อธรรมชาติแวดล้อมและประสบการณ์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ

ทั้งนี้เพื่อเป็นการพยายามที่จะแก้ปัญหาเมื่อมีปัญหาในการดำรงชีวิตโดยมุ่งหวังที่จะให้มีสิ่งเหนือธรรมชาติมาช่วยเหลือปัดเป่าให้พ้นจากปัญหานั้น ๆ

2. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตาย ทั้งนี้เพราะคนยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ได้ดี จึงเกิดความวิตกกังวลว่า คนเราเกิดมาจากอะไร เมื่อตายแล้วไปไหน ความเชื่อนี้จะแสดงออกมาในรูปแบบพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ซึ่งกล่าวถึงประเพณีของคนไทยทั่ว ๆ ไป ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การทำขวัญเดือน ประเพณีลงอุ้ การโกนจุก การบวช การแต่งงาน และประเพณีเกี่ยวกับการตาย

3. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการขับถ้อยผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมในสังคมไทยก่อนที่จะมีการนับถือพุทธศาสนาเช่นกัน ตัวอย่างของการศึกษาความเชื่อเรื่องนี้ ได้แก่ หนังสือเมืองสวรรค์ และผีบางเตวคา ซึ่งกล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีต่าง ๆ โดยอธิบายถึงความหมาย ลักษณะ ประเภทของ ผีชนิดต่าง ๆ ตลอดจนการบวงสรวงและป้องกันไม่ให้ผีเหล่านั้นมาทำอันตรายได้

4. ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา เป็นความเชื่อเมื่อคนไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ระบบความเชื่อในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์ศาสนาพุทธ ได้แก่ ระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ ระบบความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และระบบความเชื่อทางศาสนาพุทธ

การที่ระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์และระบบความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อทางศาสนาพุทธก็เพราะว่า ความเชื่อทั้งสองระบบนี้มีมาก่อนพุทธศาสนาและเมื่อมีการเผยแพร่พุทธศาสนาก็ได้ปิดกั้นความเชื่อ ซึ่งมีอยู่เดิมในสังคม ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ศาสนาพุทธโดยทั่วไป อาจแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ ศาสนาพุทธตามหลักพระคัมภีร์เดิมตามคำสั่งสอนของพระศาสดา และศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน

5. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะมีการนับถือศาสนาพุทธความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์แบ่งออกได้เป็นหลายแบบคือ ความเชื่อเรื่องผีสาร วิญญาณ ความเชื่อเรื่องนางสังหรณ์ ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและเครื่องรางของขลัง

6. ความเชื่อเกี่ยวกับครัวเรือนและที่อยู่อาศัย ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือน เช่น เตาไฟ เชื่อว่ามีผีประจำอยู่ ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารการกิน หรือเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ตั้งบ้านเรือน และการก่อสร้างบ้านเรือน เป็นต้น ในการปลูกเรือนนี้มีสิ่งแสดงให้เห็นคติความเชื่อของชาวไทยในเรื่องเกี่ยวกับผีสาร โฉลก โชคละครต่าง ๆ

7. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ เนื่องจากบางอาชีพต้องมีการศึกษาจากครูหรือต้องมีการเสี่ยงอันตราย เช่น อาชีพนักมวยต้องมีการไหว้ครูทุกครั้งที่ยื่นชก

8. ความเชื่อซึ่งเป็นลักษณะผสมผสานของความเชื่อต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน ในการศึกษาเรื่องของความเชื่อของคนไทยนั้น บางครั้งผู้ศึกษาไม่ได้แยกศึกษาเฉพาะความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแต่เป็นความเชื่อของคนในสังคมนั้น (สุรพงศ์ ฉวีภักดิ์. 2541 : 19-20 ; อ้างอิงจาก ทศนีย์ สุจินะพงษ์. การใช้ไสยศาสตร์ในสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน.2516 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

พิธีกรรมในการดูแลรักษาป่า

พื้นฐานความเชื่อของชุมชนหมู่บ้านล้านนา คือ การนับถือผี ศาสนาพุทธเข้ามาภายหลังมิได้ทำลายความเชื่อเดิม แต่ช่วยเพิ่มแนวคิดทางศีลธรรมคือความคิดเรื่องบาปบุญ กรรมและนิพพาน ความคิดแบบเหตุ-ผล หรือแบบวิทยาศาสตร์มีอิทธิพลในหมู่เด็กและเยาวชน แต่คนสูงอายุรุ่น 40-50 ปีขึ้นไปยังคงเชื่อแบบเดิม คือ นับถือผีและพุทธ และคนกลุ่มสูงอายุนี้อย่างเป็นผู้นำความคิดของหมู่บ้านอยู่ การคิดแบบเหตุผลนิยมจึงยังมีอาจเบียดขับความคิดเดิมลงไปได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา.2541 : 19)

1. พิธีเลี้ยงผี เป็นพิธีกรรมที่ทำกันเกือบทุกคนเผ่าในล้านนา มีความเชื่อเรื่องป่าเป็นที่อยู่ของผีผีเป็นผู้ดูแลป่า จึงให้ความเคารพทุก ๆ ปี จะมีพิธีเลี้ยงผีป่าเจ้าเขา บางชุมชนเรียก “ผิขุนน้ำ” บางชุมชนเรียก “ผิน้ำออกกู” การทำพิธีจะทำกันในป่า มีหอผีซึ่งสร้างขึ้นมาอย่างง่าย ๆ ของ ไม้จะมี ไก่ หมู และเหล้าขาวเป็นหลัก บางชุมชนทำ 3 ปี ครั้งหรือพิธีกรรมเวลาที่ล่วงละเมิดหรือเกิดมีเหตุมิคิมีร้ายในชุมชน

คนเมืองจะมีพิธีเลี้ยงผีป่าเจ้าเขาทุกปี คนอาข่าจะมีการไหว้ผีบรรพบุรุษ ซึ่งมักจะกระทำพิธีกรรมในป่า คนกะเหรี่ยงจะมีการไหว้ผี เวลาที่ใครไปล่วงละเมิดที่หวงห้ามไว้ อย่างเช่น บริเวณปู่คะ หรือป่าขุนน้ำ บริเวณน้ำออกกูจะมีหมอผีทำนายว่าผิดผีแล้วให้ไปเลี้ยงผีในสถานที่ที่ไม่มีคนเดินผ่าน ซึ่งบริเวณนั้นคือป่าที่ชุมชนดูแลรักษานั้นเอง

2. การสืบทอด คนโบราณเชื่อว่าเมื่อมีเกิดต้องมีเจ็บ มีตาย แต่การสืบทอดต่ออาจขาดลงด้วยอำนาจเคราะห์ ชีตขวง ภูตผีปีศาจ ทำให้อายุขาดลงนับพัน จึงต้องมีการสืบทอด

3. การถอน นำเอาสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ออกจากบริเวณที่อยู่อาศัยบริเวณที่ “จีด” มีการถอนวัตถุ กับถอนสิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งเข้าใจว่าตรงกับพิธีกรรมของคนกะเหรี่ยงที่เรียกว่า “ค่าเชอयी” ซึ่งเป็น บริเวณพิธีกรรมที่ทำประจำทุกปี เวลาที่ต้องการปิดเป่าสิ่งที่ไม่ดีออกจากหมู่บ้าน จะมีไม้ไผ่สาน 4 ทิศ มี เครื่องเช่นไห้ว 4 ทิศ ประกอบด้วย ขนม ยาสูบ พริก และเกลือ เป็นต้น

4. การส่ง หมายถึง การนำเครื่องบูชา สังเวศ ส่งให้เทวดา หรือภูตผีปีศาจที่คนเชื่อถือ

5. การบูชาสังเวศ เป็นการบูชาเทวดาที่นับถือ เป็นที่พึ่งเวลาป่วยหรือให้หายจากโรค

6. การลดเคราะห์ ส่งเคราะห์ ลอยเคราะห์

7. การสูตร เมื่อคนในชุมชนไม่สบายให้พระสงฆ์มาช่วยทำพิธี พระสงฆ์จะใช้มนต์ทางศาสนา ทำการสวดหรือสูตรให้ บางทีก็เป็นคำสาบานแต่กล่าวเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีการสูตรหลายอย่าง เช่น สูตรถอน สูตรสืบชะตา

8. การบวชต้นไม้ เดิมเป็นการบวชต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้ที่เป็นพญาไม้ชุมชนซึ่งเป็นลักษณะกึ่ง ผสมผสานระหว่าง “พุทธ” กับ “ผี” ต่อมาเริ่มมีหลายชุมชนที่ประยุกต์ความเชื่อทางศาสนามาใช้ในการ ดูแลรักษาป่า “การบวชป่า” จึงเกิดขึ้นจากพื้นบ้านว่าถ่วงการทำให้ชั่วการเบียดเบียนธรรมชาติ ผู้ที่มีจิตใจ อ่อนโยนมีคุณธรรมก็จะละเว้นไม่เบียดเบียน(อานันท์ กาญจนพันธ์.2543: 48-50)

จากแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่ออันเกี่ยวข้องกับป่าและพิธีกรรมในการดูแลรักษาป่าสามารถสรุปได้ ว่า ชาวบ้านชาชนล้านนาสร้างกลไกความเชื่อของตนขึ้น โดยการตีความทางศาสนาที่ประยุกต์เชื่อมโยง เข้ากับสภาพท้องถิ่นในรูปของพิธีกรรม สามารถมองความสัมพันธ์ของมนุษย์ด้านต่าง ๆ ในพิธีกรรม เหล่านั้น เช่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ประกอบพิธีกับผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ความสัมพันธ์ใน ลักษณะรีนเริง การผ่อนรำต่าง ๆ หรือแม้แต่ความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ เช่น การบริจาคเงินทำบุญ การ ถวายอาหารแก่พระสงฆ์ การโปรยทาน ชาวบ้านอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติว่าเป็นการกระทำของผี ทำให้เกิดความสงบในชุมชนยอมจำนวนต่อธรรมชาติไม่กระตือรือร้นจะเอาชนะธรรมชาติ การสร้าง ความเชื่อ รูปแบบพิธีกรรมเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภูมิปัญญาพื้นบ้าน

นับตั้งแต่อดีตชุมชนในภาคเหนือต่างมีการดูแลและพึ่งพาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายใน ท้องถิ่นเพื่อการยังชีพ เก็บเห็ด หน่อไม้ พืชผักป่า สมุนไพร ไม้ฟืน ไม้ใช้สอยจากป่า ทั้งเพื่อการบริโภค ภายในครัวเรือนและค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนข้างเคียงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติมี ความหมายต่อการดำรงอยู่ของชุมชน แต่ละชุมชนจึงมีจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญใน การจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองดูแลอยู่ การเข้าไปใช้ ประโยชน์ต้องมีความระมัดระวังและใช้แค่เพียงพอเหาะพอควร นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมที่ช่วยตอกย้ำ

ระบบความเชื่อดังกล่าวตลอดจนปลูกฝังและถ่ายทอดความคิดความเชื่อไปสู่ลูกหลาน (ประเสริฐ บัวคลี ไบ.2543 : 11)

การจัดการป่าของชุมชนท้องถิ่นสามารถแบ่งแยกเป็น 3 ระบบใหญ่ๆ ตามการจำแนกของ Fisher ในกรณีของประเทศเนปาล ได้แก่ ระบบตามประเพณีที่สืบทอดกันมา ระบบที่ริเริ่มโดยท้องถิ่น และระบบที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ตามแบบของ Fisher ระบบตามประเพณีที่สืบทอดกันมา หมายถึง การจัดการป่าตามจารีตประเพณีซึ่งมีมานานแล้ว แต่ไม่จำเป็นต้องริเริ่ม โดยท้องถิ่น เช่น ระบบ Talukdari ในเนปาล หัวหน้าท้องถิ่น ที่เรียกว่า Talukder เป็นผู้รับผิดชอบควบคุมการเข้าถึงป่า และจัดสรรผลผลิตจากป่าครั้งหนึ่งให้แก่รัฐบาล ส่วนระบบริเริ่มโดยท้องถิ่นเป็นรูปแบบการจัดการป่าชุมชน ริเริ่มสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง และมีพลวัตเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อาจจะ ร่วมกับการปฏิบัติตามประเพณี หรือบางครั้งอาจได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในระยะต่อมา (อานันท์ กาญจนพันธ์.2542 : 37)

ในส่วนของรัฐและสังคมไทย ในบางสถานการณ์ บางพื้นที่และบางช่วงเวลา “พื้นที่ป่า” ถูกนิยาม ความหมายให้นัยสำคัญถึง ทรัพยากรเนื้อไม้ที่ให้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ โดยเป็นสินค้าส่งออกและเป็น รายได้หลักของประเทศ แต่พอเข้าสู่สถานการณ์ใหม่ ช่วงเวลาใหม่ “พื้นที่ป่า” กลับถูกนิยามความหมาย ให้นัยสำคัญถึงผืนป่าธรรมชาติต้นน้ำลำธารที่เปรียบเสมือน เป็นปอดของโลก ทำหน้าที่ซักฟอกอากาศ เสียให้เป็นอากาศบริสุทธิ์และเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์หายาก รวมทั้งยังเป็นแหล่งแห่งความหลากหลาย ทางชีวภาพที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงและมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมมนุษย์ หรือมี ความสำคัญต่อวิชาการด้านแพทยศาสตร์ และการพัฒนาอุตสาหกรรมของโลกในอนาคต พื้นที่ป่าจึงมี ความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ แต่ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า หรือชาวเขา ถึงแม้สถานการณ์และช่วงเวลาจะเปลี่ยนไปแต่ประสบการณ์ในวิถีชีวิตประจำวัน “พื้นที่ป่า” ยังคงถูกนิยามหมายว่าให้เป็นนัยสำคัญถึงปัจจัยพื้นฐานทางการผลิต และเป็นแหล่งไม้ฟืน รวมทั้งยังเป็น พื้นที่สำหรับทำกสิกรรม เพื่อการค้าขายและเพื่อยังชีพเป็นแหล่งพืชผักอาหาร เนื้อสัตว์ป่า และยารักษา โรคบางอย่างบางประเภท รวมทั้งความหมายต่อการดำรงชีวิต ทั้งในแง่ถิ่นที่อยู่อาศัยอันสงบสุข ปราศจากความสับสนวุ่นวายแบบสังคมเมืองไม่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอก และอำนาจรัฐที่เข้ามา วนวาย ควบคุมวิถีชีวิตประจำวันมากนัก

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้งานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ตามมุมมองและวิถีคิดของ ชาวบ้านจะประสบกับข้อจำกัดและขาดพลังอำนาจ ในการอธิบายความหมายต่อพื้นที่ป่าของชุมชน ท้องถิ่นใกล้บ้าน แต่ข้อเสนอบางประการ เช่น ศักยภาพ และภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นกลับเป็น ประเด็นที่น่าสนใจและชวนให้ติดตาม โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับความแตกต่างหลากหลายและการ เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของศักยภาพและภูมิปัญญาซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอสำคัญคือการพึ่งตนเองและสิทธิของชุมชนท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นต้องสร้างความเข้มแข็งของตนเอง และต้องเรียกร้องต่อรองกับโครงสร้างอำนาจรัฐ

ส่วนกลางเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ข้อเสนอดังกล่าวอาจจะมีข้อจำกัดบางประการ โดยเฉพาะข้อจำกัดของกรอบความคิดทฤษฎีที่ละเอียด ความซับซ้อนของอำนาจ และการช่วงชิงอำนาจควบคุมจัดการพื้นที่ระหว่างกลุ่มพลังอำนาจที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ทั้งในแง่ของการเมืองในระดับจุลภาค (Micro Politics) และการเมืองของความจริง (Politics of Truth) ซึ่งต้องช่วงชิงอำนาจในการสร้างความจริงและการนิยามความหมายต่อปาดังนั้นงานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในสังคมไทย จึงขาดพลังในการอธิบายเพื่อสร้างความยอมรับของสังคม และขาดพลังต่อรองทางการเมืองไปบ้าง หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า งานศึกษานั้นยังไม่สามารถแสดงและเสนอถึงรากฐานที่มาหรือรากเหง้าของปัญหาที่แท้จริง และปัญหาที่รอบด้านได้อย่างเป็นจริงเท่าที่ควร (สมบัติ บุญคำเอื้อง, 2540 : 15)

ในขณะที่กระแสอิทธิพลจากโลกภายนอก ได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมล้านนาอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก สิ่งแวดล้อมอันเป็นป่าต้นน้ำลำธาร สายน้ำ ที่ทำกินก็ถูกทำลายให้เสื่อมโทรมลง การดำรงชีพและระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและระหว่างชุมชนก็เปลี่ยนไป ความคิดและความเชื่อของคนที่เปลี่ยนไป รากฐานภูมิปัญญาที่ตั้งสมมาเป็นเวลานานกับกระแสเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ จึงมีความพยายามผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อตอบโต้หรือประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาสั่งสมในสถานการณ์ใหม่เพื่อแก้ปัญหาใหม่ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544 : 133-134) จึงนำเอาพลวัตของกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นพอสังเขปดังนี้

การสืบชะตาขุนน้ำ การบวชต้นไม้ และบวชป่า

ชาวล้านนาได้รู้เห็นได้สัมผัสความจริงและเข้าถึงปัญหาการเสียสมดุลในธรรมชาติแวดล้อมอย่างชัดเจนเป็นเวลาต่อเนื่อง เพราะกระทบกระเทือนความเชื่อและอุดมการณ์ของสังคมประเพณี รวมทั้งกระทบกระเทือนการดำรงชีพและการทำมาหากินของเขายู่ทุกเมื่อเชื่อวัน โดยเฉพาะชาวชนบททราบดีว่า เขาได้อาศัยสายน้ำหล่อเลี้ยงไร่นาในถิ่นเกิด ได้อาศัยต้นไม้ อาศัยป่าเป็นแหล่งกักเก็บความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งได้ประสบความสำเร็จและความก้นการเมื่อยามขาดแคลนน้ำ พวกเขารู้ดีว่าการทำลายสมดุลแห่งธรรมชาติเกิดจากมนุษย์ทั้งสิ้น

กิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมมีอยู่หลายหลาก แต่ที่นับว่าได้รับความนิยมได้รับการเผยแพร่ และได้รับการขยายผลไปอย่างกว้างขวางก็ได้แก่ การบวชต้นไม้ บวชป่า และการสืบชะตาขุนน้ำ ต้นไม้ และป่า ซึ่งในสาระสำคัญเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยนำเอาพิธีกรรมที่ได้ถือปฏิบัติกันมานานในสังคมมานานในสังคมล้านนามาประยุกต์ใช้วัตถุประสงค์ให้เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ กล่าวคือในอดีตยามใดบุคคลอันเจ็บป่วยหรือเคราะห์ร้าย หวันเกรงว่าจะถึงแก่ความตายหรือความวิบัติก็จะมีการทำบุญและพิธีกรรมสืบชะตาโดยการสู่ขวัญควบคู่กับการทำพิธีทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดสิริมงคล เกิดกำลังใจ เกิดความหวัง ตลอดจนอำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยขจัดปัดเป่าอันตรายทั้งหลายทั้งปวงให้หมดสิ้นไป

เมื่อความเชื่อและศรัทธายังมีคุณค่าทางจิตใจของคนอยู่ การฟื้นฟูมาประยุกต์ใช้เพื่อสืบชะตาต้นไม้และป่า ดังที่ทำกันก่อนข้างแพร่หลายจึงเกิดผลดีตามมาอย่างน้อยก็เกิดการเรียนรู้ในหมู่บ้านว่า

เขาจะต้องช่วยกันพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธารและป่าเขาลำเนาไพรที่พวกเขาเห็นคุณค่าเพราะซึ่งได้พึ่งพาอาศัยกันตลอดมา และเมื่อได้พิธีกรรมสืบชะตาแล้วก็ย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติช่วยปกป้องคุ้มครองด้วย ผู้ละเมิดก็จะมีอันเป็นไปจึงเป็นการต่ออายุหรือสร้างความยั่งยืนให้แก่ธรรมชาติที่เขารัก นับถือ และหวงแหนได้ ดังกรณีที่จะอ้างอิงได้คือการบวชป่าขุนน้ำพงษ์ที่จังหวัดน่าน เมื่อปี 2533 การสืบชะตาต้นน้ำ และป่าห้วยหะ อำเภอมือเมือง จังหวัดน่าน เมื่อปี พ.ศ. 2535

กิจกรรมสืบเนื่องกับการบวชและการสืบชะตาดังกล่าวที่มีผลในทางให้การเรียนรู้ที่ดีเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแก่ชุมชนก็คือการทอดผ้าป่าต้นไม้สู่ชุมชน และกิจกรรมต่อเนื่อง อีกอย่างหนึ่งคือการศึกษาดูงานและการสัมมนาเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้กระแสเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อป่าชุมชน และให้ชุมชนรู้เท่าทันสังคมในการอนุรักษ์ป่า กิจกรรมดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นพฤติกรรมใหม่ที่พ่วงเข้าไปกับพิธีกรรมที่ชาวบ้านรู้คุณค่า เป็นการร่วมใจร่วมมือผนึกกำลังกันแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยการฟื้นฟูพิธีกรรมที่มีคุณค่าทางใจมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาใหม่ในสถานการณ์ใหม่นั้นเอง อย่างน้อยก็เป็นทางเลือกหรือทางออกที่สอดคล้องกับพื้นฐานภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เขาเข้าถึงคุณค่าอย่างแท้จริง

การพิสูจน์โดยชาวบ้านว่าคนอยู่กับป่าได้โดยไม่ทำอันตรายป่า นโยบายหลักของประเทศที่ต้องการอนุรักษ์ป่าไว้ให้ได้มากที่สุดและดีที่สุดนั้น เป็นนโยบายที่ดีไม่มีใครเถียง แต่ปัญหามีอยู่ว่า รัฐถือว่าป่าเป็นของรัฐ ใครเข้าอยู่ในพื้นที่ที่ประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ก็ต้องย้ายออกไปทั้ง ๆ ที่ในความจริงรัฐได้ปล่อยปละละเลยให้ชาวบ้านได้เข้าไปหักล้างถางพงขยายพื้นที่ทำกินได้อย่างไม่จำกัดมาเป็นเวลาต่อเนื่องยาวนานหลายชั่วคนมาแล้ว ปัจจุบันในพื้นที่ที่รัฐประกาศเป็นเขตหวงห้ามก็มีคนเข้าไปทำกินอยู่แล้วหลายพื้นที่ ทั้งเข้าไปอยู่มานานแล้วและเพิ่งเข้าไป ฝ่ายชาวบ้านก็อ้างสิทธิและธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำสืบเนื่องกันมาในการเข้าไปทำกินในป่า ขัดแย้งนี้รัฐถือกฎหมายเป็นหลักและมีอำนาจจับไล่คนออกจากป่า ความขัดแย้งและความเดือดร้อนจึงระอุอยู่ทั่วไปและเป็นข่าวอยู่เนื่อง ๆ

ความจริงประการหนึ่งที่ชาวบ้านเพียรบอกแก่เจ้าหน้าที่ของรับว่า คนที่ไปอยู่ป่าโดยไม่ทำลายป่าก็มี เช่น ชาวเขาเผ่ามูเซอและอีก้อ ที่บ้านป่าคาสุขใจ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย รักษาป่าต้นน้ำลำธารและป่าชุมชนของเขาไว้อย่างดี เพราะเขารู้ว่าเขาได้พึ่งพาต้นน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตได้ อาศัยไม้ฟืนและผักป่า ของป่าต่าง ๆ ทั้งพืชและสัตว์เพื่อยังชีพ ทั้งที่เป็นอาหาร ยา และที่อยู่อาศัย เขาจึงทำไร่เฉพาะในพื้นที่นอกป่าชุมชนและไม่ไกลจากหมู่บ้าน เขารู้จักปลูกพืชกันดินพังทลายตามไหล่เขา เช่น กระจินและถั่วมะแฮ เขาต่อท่อน้ำจากแหล่งน้ำมาสู่หมู่บ้านสำหรับดื่มกินชะล้าง ดังนั้นเป็นต้น

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าคนอยู่ในป่าไม่เป็นอันตรายต่อป่า คือ ชาวบ้านแม่ทา ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งชาวบ้านได้เปลี่ยนวิธีคิดและเปลี่ยนระบบการผลิต โดยกลับมาสู่ระบบการพึ่งพาตนเองด้วยการทำไร่นาสวนผสม ขึ้นต่อมาก็จะมีการรวมตัวกันขึ้นเป็นองค์กรท้องถิ่นเพื่อรักษาป่า มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคนที่ทำอย่างเดียวกัน มีการเดินทางมาเรียนรู้จากกันและกัน เจ้าของบ้านก็จะพาแขกไปเยี่ยมชมป่าของตนเองรวมทั้งพาขึ้นไปดูขุนน้ำซึ่งมีลักษณะเป็น “น้ำฮู”

คือ เป็นน้ำซับที่ขึ้นจากภูดิน ชาวบ้านก็เกิดการเรียนรู้และสั่งสมความรู้มากขึ้น มีการพาไปดูบ้านกะเหรี่ยงเพื่อการศึกษาวงจรการทำไร่หมุนเวียนทำไร่ของกะเหรี่ยงเหล่านี้ทำไร่หมุนเวียนและปลูกพันธุ์พืชหลายอย่างการหมุนเวียนทำไร่ของกะเหรี่ยงมีผลให้ผืนดินถูกทิ้งให้ฟื้นตัวตามธรรมชาติ (วงจรหมุนเวียนของเขาอยู่ระหว่าง 7-9 ปี) แต่เนื่องจากพื้นที่ถูกจำกัดลงและมีจำนวนคนเพิ่มขึ้น ชาวบ้านจึงร่วมกันจัดการท่องเที่ยวเพื่อหารายได้เสริม และเป็นทางออกที่จะได้ไม่ต้องเบียดเบียนธรรมชาติมากกว่าที่ทำอยู่ แต่จุดมุ่งหมายสำคัญในเชิงสังคมแล้วระบุว่า

1. ต้องการสร้างเครือข่ายกับคนข้างนอก เพื่อให้เป็นการเข้าใจว่าการดำรงชีพของพวกเขามิเป็นอันตรายต่อป่า

2. ระดมทุนเพื่อเอามาใช้จ่ายในกองทุนรักษาป่า

3. ต่อยอดการให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าและระบบนิเวศของพวกเขาคงอยู่

สืบไป(เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544 : 143-144)

ภูมิปัญญาชาวบ้านอาจสรุปได้ว่า เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิด ทำ โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่มาแก้ไขปัญหาค่าดำรงชีวิตในท้องถิ่น มีการสืบทอดประสบการณ์อย่างต่อเนื่องเป็นธรรมชาติแต่ปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และสังคมทำให้ชาวบ้านเกิดความสูญเสียความภาคภูมิใจ ความเป็นเอกลักษณ์ ไม่กล้าตัดสินใจดำเนินชีวิตเอง เนื่องจากถูกรอบงำโดยปัจจัยนอกชุมชน

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ของคนกับป่ายังมีการดูแลและพึ่งพาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ใกล้ชุมชนเพื่อการยังชีพ ชาวบ้านจึงพยายามแสดงให้เห็นหน้าที่ของรัฐและคนนอกชุมชนได้เห็นว่า คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้โดยไม่เป็นอันตรายต่อป่า โดยนำพิธีกรรม ความเชื่อดั้งเดิมกลับมาฟื้นฟูประยุกต์ โดยการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนได้ตลอดไปของชุมชน เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่นั้นเอง

การพัฒนาที่ยั่งยืนกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ในภาวะที่สิ่งแวดล้อมได้เกิดความเสื่อมโทรมลงมากเช่นปัจจุบัน การใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความสูญเสียและก่อให้เกิดผลเสียแก่สิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด จะยังเป็นการเพียงพอสำหรับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงควรมีความหมายรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนสู่สภาพเดิมหรือทดแทนความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมให้ได้มากที่สุดด้วยการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่กรมป่าไม้กำหนดเป็นหลักการมีดังนี้

1. การใช้ให้นานที่สุด การใช้ทรัพยากรทุกชนิดไม่ว่าเป็นสิ่งของเครื่องใช้ใด ๆ จะต้องถนอมรักษาเพื่อให้ได้ใช้สิ่งของเหล่านั้นให้นานที่สุด ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้รวดเร็วเกินไป

2. การใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด การใช้สิ่งของต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ให้ได้มากที่สุดและมีผู้ได้รับประโยชน์จำนวนมากจะช่วยลดปริมาณความต้องการในการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติลงได้

3. การนำกลับมาใช้ใหม่ ของใช้หลายอย่างที่ได้นำมาใช้จนเก่าหรือหมดสภาพการใช้ไปแล้วถ้าได้นำกลับไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพให้เป็นวัตถุดิบ เพื่อทำเป็นสินค้ากลับมาใช้ใหม่จะช่วยลดการแสวงหาทรัพยากรและลดการทำลายสิ่งแวดล้อมได้

4. การทดแทนทรัพยากรบางชนิดหายากหรือมีอยู่จำนวนน้อย การแสวงหาวัสดุอื่นที่มีอยู่มากหรือมีค่าน้อยกว่ามาใช้ทดแทน ก็จะช่วยลดการสูญเสียทรัพยากรที่หายากลงได้และยังช่วยทำให้วัสดุหรือทรัพยากรที่ไม่มีค่ากลับมีค่าเพิ่มขึ้นด้วย

5. การบูรณะซ่อมแซม สิ่งของเครื่องใช้หลายชนิด ถ้าได้รับการบูรณะซ่อมแซมในบางส่วนที่ขัดข้องเสียหรือให้กับอยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ จะช่วยยืดอายุอายุการใช้งานและลดอัตราการทำลายสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวมลดลงได้

6. การฟื้นฟูความเสื่อมโทรม ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้และอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมควรควรมีการเร่งฟื้นฟู เพื่อให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้ และเพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติด้วย

7. การลดอันตรายจากสารพิษ สารพิษหลายชนิดเมื่อนำไปทิ้งจะก่อให้เกิดอันตรายต่อมนุษย์และระบบนิเวศ ดังนั้นก่อนทิ้งสารพิษหรือของเสียเหล่านั้น ควรทำให้สารพิษหรือของเสียอยู่ในสภาพที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อระบบนิเวศให้น้อยที่สุด (วินัย วีระวัฒนานนท์, 2541 : 162-163)

นิวัติ เรืองพานิช (2528: 14-15) ให้ความหมายว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Conservation) หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุดและใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึง ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาเฉยๆ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ (Time and Space)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536 : 179-180) ได้รายงานการวิจัยปทุมชนภาคเหนือ : ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการปทุมชนของชาวไทยลื้อและลาวพวนในหมู่บ้านน้ำไคร้ อำเภอดงหลวง จังหวัดน่าน ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่หาร อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวกะเหรี่ยงบ้านเมืองงาม อำเภอแม่เฒ่า จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านชาวอพยพของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บ้านป่าตัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ศึกษามีภักดีคำสอน ความเชื่อ พิธีกรรม และสิทธิในทรัพย์สินร่วมกันของชุมชนเป็นแนวทางในการจัดการและการอนุรักษ์ป่าท่ามกลางความขัดแย้งแทรกแซงจากอิทธิพลภายนอก ทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม แต่

ชุมชนก็สามารถใช้วัฒนธรรมเก่าเป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์ป่าชุมชนจะนั้นป่าชุมชนจึงมิได้มีความหมายเฉพาะ “ป่า” ที่เป็นเพียงพื้นที่ที่มีต้นไม้ขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ ทุกด้าน เช่น การทำมาหากิน(เศรษฐกิจ) ระบบครอบครัว เครือญาติ โครงสร้างอำนาจ กฎระเบียบ สุขอนามัย(ที่มาของสมุนไพรที่อยู่ของผี ของวิญญาณบรรพบุรุษที่สามารถทำให้คนป่วยได้) ระบบคุณค่า (เชื่อในชีวิตที่เรียบง่าย ฯลฯ) ความเชื่อประเพณี พิธีกรรม เป็นต้น และตามทัศนะของชาวบ้าน ความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ไม่มีอำนาจโดยตรงที่จะควบคุมธรรมชาติ ผีศาจ เทวดา อารักษ์ ผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ต่างหากที่เป็นผู้ปกป้องรักษาป่าเขาถ้ำน้ำไพร ชุมชนจึงมีการรักษาป่าบางส่วนเอาไว้เพื่อทอดอุดมการณ์ความเชื่อ และเพื่อประกอบพิธีกรรมในการอนุญาตอำนาจเหนือมนุษย์ก่อนที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และใช้ระดับเพียงพอกับความจำเป็นเท่านั้น

อภิชัย พันธเสน (2539 : ถ้อยแถลง) ได้วิเคราะห์และชี้แนะอย่างสอดคล้องกับพื้นฐานวัฒนธรรมและวิถีของชาวชนบทไทยส่วนใหญ่ ตรงประเด็นปัญหาข้อขัดข้องใจที่คนยากจนผู้เป็นกำลังหลักของสังคมไทยกำลังประสบอยู่ สร้างความเติบโต-แข็งแกร่งทางปัญญาแล้วขยายผลให้มีการรับรู้-ได้แจ้ง-ชัดเจนให้มากยิ่งขึ้น ก็จะกลายเป็นกระบวนการทางความคิดอันนำไปสู่การกระทำที่เป็นทางออกทางเลือกที่ดีกว่าเดิมได้มาก

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544 : 133-134) ได้ค้นคว้าและเรียบเรียงเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทย ในขณะที่กระแสอิทธิพลจากโลกภายนอกได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมล้านนาอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ก่อให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่า ดิน น้ำ ลม ธาร สานน้ำ ที่ทำกิน ถูกทำลายให้เสื่อมโทรมลง การดำรงชีพและระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและระหว่างชุมชน ตลอดจนความคิด และความเชื่อของคนเปลี่ยนไปเช่นนี้ ชาวล้านนาได้มีความพยายาม”ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” มาใช้ในการปรับตัวตอบโต้และหาทางเลือก เพื่อหยั่งพลังและศักยภาพทางวัฒนธรรมล้านนา เช่น การสืบชะตาขุนน้ำ การบวชต้นไม้ และบวชป่า เป็นต้น

กิตติ จรรยาวัฒน์ (2535 : 109,115-116) ได้ศึกษาพฤติกรรมและและการรับรู้ของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในกรณีศึกษา บ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านทุ่งยาว อำเภอมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าไม้ ระหว่างปี พ.ศ. 2519-2534 เป็นไปในทางที่ดี จำนวนต้นไม้ชนิดต่าง ๆ มีมากขึ้นและในบริเวณใกล้เคียงกับตาน้ำไหล จะเป็นสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์เพราะชาวบ้านได้ร่วมกันออกกฎระเบียบในทางปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เป็นแหล่งซับน้ำแล้วนำมาเก็บไว้ที่เหมืองฝายและนำไปใช้ในกิจกรรมการเกษตรของหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะแผนการจัดเตรียมประชากรเพื่อรองรับการพัฒนาและการอนุรักษ์ป่าไม้เบื้องต้นที่สำคัญดังนี้คือ

1. แผนงานพัฒนาจิต ทศนคติที่เกี่ยวข้องกับการสร้างอุดมการณ์ การพัฒนาควบคู่กับการอนุรักษ์ ทั้งนี้เพื่อให้ประชากรมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง มีความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน ช่วยเหลือตนเอง และผู้อื่นอย่างชาญฉลาดและมีคุณธรรม

2. แผนงานการให้ความรู้และการฝึกอบรม มุ่งเน้นกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนานิสัย จิตใจและทักษะของเจ้าหน้าที่และประชากรเป้าหมายให้มีประสิทธิภาพในการพัฒนาและการอนุรักษ์แบบพึ่งพาตนเองไปสู่รูปธรรมหรือขั้นตอน

3. แผนงานด้านการพัฒนาการศึกษาเป็นแผนงานที่ดำเนินการ โดยคณะกรรมการระดับท้องถิ่น

อรมณ ชมขวัญ (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาบ้านแม่จอง ตำบลห้วยอ้อ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่จองไฟมีปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ มีความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติตามบรรพบุรุษสืบต่อกันมายาวนาน ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อเรื่องป่ากับพิธีกรรม โดยเชื่อว่าป่าจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีภูตผีเทพยดานางไม้ และวิญญาณของบรรพบุรุษสิงสถิตอยู่ ทำให้วิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงมีความผูกพันกับป่าตลอดเวลา และเชื่อว่าสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาตินี้สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีและสิ่งที่ชั่วร้ายให้กับคนและชุมชนได้ จึงมีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ การเลี้ยงผี เป็นวัฒนธรรมประเพณีสืบต่อกันมา

สมศักดิ์ สมานไทย (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการป่าชุมชน ตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก พบว่า ส่วนใหญ่ราษฎรมีความพึงพอใจโดยยอมรับเกี่ยวกับระเบียบ ข้อบังคับ และกฎเกณฑ์ในการจัดป่าชุมชนและมีความคิดเห็นว่าการจัดการป่าชุมชนของท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อมในทางที่ดีขึ้น ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนพบว่า ส่วนใหญ่ราษฎรมีส่วนร่วมทั้งในด้านการประชุมวางแผนด้านการปฏิบัติงานและด้านการติดตามประเมินผลการดำเนินการ

สุวรรณ เอี่ยมประเสริฐ (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความคิดเห็นของราษฎรเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้แบบชุมชนแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ป่าโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ พบว่าความพร้อมของราษฎรที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับปานกลาง ราษฎรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สูง มีระดับความคิดเห็นเชิงบวกต่อการจัดการป่าไม้แบบชุมชนมีส่วนร่วมสูง ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการจัดการป่าไม้แบบชุมชนมีส่วนร่วม ได้แก่ ภาวะหนี้สิน อาชีพหลัก และความพร้อมที่จะมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าไม้ที่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นในการจัดการป่าแบบชุมชนมีส่วนร่วมที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

นิมิต เมียนมิตร (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งจูงใจที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในบ้านสันเจริญ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีรายได้หลักจากการทำสวนกาแฟและลิ้นจี่ การใช้ประโยชน์ทางตรงจากป่าไม้ที่สำคัญของราษฎร ได้แก่ การเก็บหาของป่าเพื่อยังชีพ และการเก็บหาของป่าเพื่อการค้า สิ่งจูงใจที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของราษฎร

ได้แก่ รายได้จากของป่า และปริมาณตัวที่เก็บได้ต่อปี ซึ่งปัจจัยทั้งสองสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างเหมาะสมเพื่อป่าไม้นั้นอำนวยประโยชน์ต่อสังคมอย่างยั่งยืน

มงคล สุกใส (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน พบว่า ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดี ทั้งสำหรับคำถามเชิงบวกและเชิงลบ แต่ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่มีบทบาทน้อยในการอนุรักษ์ป่าไม้ ทั้งนี้การมีทัศนคติที่ดีในการอนุรักษ์กับบทบาทของผู้นำชุมชนไม่มีความสัมพันธ์กันแต่อย่างใด

กฤษฎา เล็กมณี (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนบ้านห้วยยางชะอู อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พบว่า การพัฒนาป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ การพบปะกับเจ้าหน้าที่ การได้การฝึกอบรมด้านป่าไม้ ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนและการเป็นสมาชิกกลุ่มป่าชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านต้องการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมป่าไม้

อิทธิเดช รัตนวงศ์ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า ในท้องที่บ้านใหม่จัดสรร ตำบลร้องเข็มอำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ พบว่าราษฎรส่วนใหญ่มีการร่วมประชุมวางแผนจัดการป่ามากที่สุด มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน ปัญหาอุปสรรคที่พบมากที่สุด คือ ปัญหาการป้องกันไฟป่า และการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าโดยต้องการให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนให้มากขึ้น และให้มีการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ เพศ อาชีพหลัก อาชีพรอง การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม การเข้ารับการฝึกอบรมด้านป่าชุมชน การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ การมีปัญหาในการจัดการป่าชุมชน ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานและความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน

ประเสริฐ บัวคลีใบ (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยที่มีส่วนสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรบ้านป่าสักงามในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคล คือ อายุ และระดับการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญอย่างยิ่ง ตามลำดับ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจพบว่า รายได้ของครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญยิ่ง และปัจจัยทางด้านสังคมและทัศนคติพบว่าทัศนคติของเกษตรกรต่อการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญ

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงานของโครงการวิจัย “ การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองลำแฮด ในพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจา อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดบุรีรัมย์ ” มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานดังนี้

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน
 2. เพื่อศึกษาพันธุ์พืช สมุนไพร จากป่าหนองลำแฮดที่ใช้เป็นอาหารและสร้างรายได้ทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน
 3. เพื่อศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม
- ในการดำเนินโครงการเพื่อตอบโจทย์ในแต่ละข้อ ทางโครงการมีขั้นตอนในการทำงานโดยมีรายละเอียดตั้งแต่เริ่มต้นหลังจากได้รับการอนุมัติจาก สกว. จนถึงสิ้นสุดโครงการดังนี้

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย ในการดำเนินงานมีผู้เข้าร่วมจาก 3 หมู่บ้านรวมประมาณ 90 คน แยกเป็น

- คนที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบท ความเป็นมาของป่า ตลอดจนข้อมูลด้านความสัมพันธ์ระหว่างป่าหนองลำแฮดกับชุมชน เป็นชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ ปราชญ์ ผู้นำชุมชนจากทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ บ้านคำสร้างบ่อ 15 คน
- คนที่ให้ข้อมูลด้านรายได้จากป่าเป็นชาวบ้านจาก 3 หมู่บ้านละ 10 คน โดยเป็นทั้งคนที่เข้าป่าหาของมาขายตลอดปี และหาตามฤดูกาล ทั้งนำมาวางขายตามริมทางข้างป่าหนองลำแฮดและไม่ได้นำไปวางขาย กล่าวคือ หามาขายให้เมื่อมีคนสั่งจองหรือขายในหมู่บ้าน รวม 30 คน
- ผู้เข้าร่วมกระบวนการและกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นเยาวชนในระดับมัธยมทั้งตอนต้นและตอนปลายจาก 3 หมู่บ้านรวม 25 คน
- ชาวบ้านและผู้เฒ่าจากทั้ง 3 หมู่บ้านจำนวน 40 คน

ขอบเขตพื้นที่เป้าหมาย

พื้นที่ในการดำเนินงานวิจัย คือป่าชุมชนหนองลำแฮด ที่อยู่ในพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านคำสร้างบ่อ บ้านเชียงเครือ ต.กระเจา อ.บัวใหญ่ จ.บุรีรัมย์ โดยทั้ง 3 หมู่บ้านตั้งอยู่รอบๆ ป่าหนองลำแฮดและเป็นชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากป่าตลอดทั้งปี

ขอบเขตเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นหลักในการศึกษา โดยมีประเด็นที่ได้ทำการศึกษาดังนี้

- ความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าชุมชนหนองลำแฮดและการใช้ประโยชน์จากป่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งหลักๆแล้วจะเป็น ป่ากับการก่อเกิดปัจจัยสี่ วิถีความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพิงจากป่า
- ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชนหนองลำแฮดทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- การศึกษาเรื่องทรัพยากรจากป่าในรอบปี ทั้งพืช สัตว์ สมุนไพร
- เก็บข้อมูลรายได้ที่เกิดขึ้นจากป่า ของชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้านโดยการสุ่มเก็บข้อมูล เพื่อให้เห็นมูลค่าด้านเศรษฐกิจในรอบปี
- การศึกษาถึงรูปแบบในการจัดการป่าโดยชุมชน ทั้งการฟื้นฟูโดยการปลูกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่า การศึกษาฐานจากป่าชุมชนต้นแบบ การเรียนรู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการเข้าป่าหาอาหาร เชิงอนุรักษ์ โดยผู้เฒ่า เชื้อชนป่า เพื่อให้ลูกหลานเกิดจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างคุ้มค่าและเอื้อต่อชุมชนทั้งในด้านอาหารและรายได้

ขอบเขตระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินงานโครงการวิจัย แบ่งเป็น 2 ระยะคือ ระยะแรก 6 เดือน ตั้งแต่เดือนเมษายน 2552 ถึงเดือนกันยายน 2552 เป็นการเรียนรู้ข้อมูล การเก็บข้อมูลในด้านต่างๆ เพื่อนำไปใช้ในการวางแผนเพื่อตอบโจทย์วิจัยในช่วงที่ 2 ส่วนระยะที่ 2 ตามสัญญานั้นเริ่มเมื่อเดือนตุลาคม 2552 สิ้นสุดมีนาคม 2553 แต่ด้วยการเก็บข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ ประกอบกับทีมวิจัยหลักที่เป็นครู และนักเรียนมีภารกิจ จึงทำให้ต้องขยายเวลาในการดำเนินออกไปอีก 6 เดือนเพื่อจัดทำรายงานให้มีความสมบูรณ์

วิธีการเก็บข้อมูล

1. การสัมภาษณ์โดยใช้แบบฟอร์ม

1.1 การใช้แบบฟอร์มในการสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของป่า ความเป็นมาของป่า ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรที่มีในป่า เช่น สัตว์ พืชต่างๆ เห็ด สมุนไพร โดยมีการร่างแบบฟอร์มในการสัมภาษณ์โดยทีมวิจัย แล้วนำมาพูดคุยกับทีมอาสาสมัครซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชน ในประเด็นที่ตกลงกันเพิ่มเติมรายละเอียดที่ขาดไป จากนั้นก็มีการนัดทีมเก็บข้อมูลทุกคนมาซักซ้อมทำความเข้าใจในการเก็บข้อมูล ซึ่งแจ้งกลุ่มเป้าหมาย และลงเก็บข้อมูล

1.2 ใช้แบบฟอร์มในการเก็บข้อมูลด้านรายได้ที่เกิดจากป่าชุมชนหนองลำแฮด โดยทีมวิจัยเป็นคนลงเก็บข้อมูล ซึ่งก่อนการลงเก็บข้อมูลใช้เวทีประชุมทีมวิจัยประจำเดือน ในการทำความเข้าใจแบบฟอร์มและขอบเขตพื้นที่ กลุ่มเป้าหมาย และแบ่งโซนในการลงเก็บ โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่า ถ้า

ข้อมูลไม่ครบสมบูรณ์จะต้องลงเก็บซ้ำ เพราะทีมวิจัยแต่ละคนยังไม่มีประสบการณ์ในการเก็บข้อมูล คงต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ลองผิดลองถูก

2. การสำรวจโดยการเดินลงพื้นที่จริง

2.1 ในการเก็บข้อมูลสภาพแวดล้อมของป่าหนองลำแฮต นอกจากการใช้แบบฟอร์มเพื่อให้ง่ายกับผู้เก็บข้อมูลซึ่งเป็นผู้เข้าร่วมศึกษาวิจัยทุกคน ซึ่งในการเก็บจะแยกเป็นพืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ใช้สอย และสัตว์ การใช้แบบฟอร์มสำรวจเป็นการให้ผู้สำรวจบันทึกข้อมูลลงในแบบสำรวจ ควบคุมไปกับการเดินสำรวจในสถานที่จริง โดยมีผู้นำทางอย่างปราชญ์ชาวบ้านที่รู้ทางและคุ้นเคยกับป่าเป็นอย่างดี ในการออกแบบฟอร์มนั้นทางทีมได้ร่วมกันระดมความคิดเห็น เนื้อหาที่ต้องการเพื่อให้สามารถตอบวัตถุประสงค์ให้มากที่สุด เมื่อร่างแบบฟอร์มแล้วก็มาทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างอาสาสมัครที่จะลงเก็บ และทีมที่จะเข้าป่าเพื่อสำรวจทรัพยากรในป่าหนองลำแฮต การเดินสำรวจในพื้นที่จริงทำให้เห็นสภาพของป่าได้ชัดเจน อีกทั้งผู้ที่สำรวจยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรในป่าด้วยตนเอง ทั้งพืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ใช้สอยต่างๆ ทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด

3. การโศกเล่ห์

การเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ หรือการโศกเล่ห์ นี้ จะใช้ในการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่สัมพันธ์กับป่าหนองลำแฮต เป็นการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ ส่วนใหญ่เป็นพบปะกันโดยบังเอิญหรือบางครั้งก็ตั้งใจไปคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ แต่จะไม่ได้ถือสมุด ปากกาไปตั้งหน้าตั้งตาจดบันทึก เมื่อเสร็จจากการพูดคุยจึงค่อยนำมาเรียบเรียงใหม่เท่าที่ทำได้ ในกรณีนี้บางทีนักวิจัยไม่ได้เตรียมตัวมาก่อน จะจำได้เป็นบางเรื่องหรือบางตอนเท่านั้น แต่การได้ข้อมูลด้วยวิธีนี้ จะให้เห็นความกระตือรือร้นและความเต็มใจในการถ่ายทอดข้อมูลเป็นให้ข้อมูลโดยไม่ได้อะไรของผู้เฒ่า จะเห็นว่าผู้เฒ่าจะมีความสุขเมื่อนึกถึงอดีต เพราะมีการขัดจังหวะด้วยการหยอกล้อ สังเกตว่าแม้คนอื่นจะพูดไปเรื่องอื่นแล้วก็ตาม แต่คนที่กำลังพูดเรื่องในอดีตก็ยังอยากเล่าเรื่องราวต่อ

4. การเก็บข้อมูลโดยการบันทึกภาพ

เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ต้องการให้เห็นสภาพจริง หรือรูปร่างเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ เช่น ภาพเห็ด พืช หรือบรรยากาศในการทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งการใช้ภาพถ่ายในการสื่อถึงสิ่งที่กำลังทำ ทำให้คนเห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งในการถ่ายภาพแต่ละครั้ง จะมีผู้ที่ทำหน้าที่โดยเฉพาะ ซึ่งได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ก่อนที่จะทำกิจกรรม

5. การประชุมกลุ่มย่อย

เป็นการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ส่วนใหญ่ใช้เวลาหลังเลิกงาน หรือเลิกเรียน โดยเชิญผู้รู้มาให้ข้อมูลเพิ่มเติม บรรยายทักทาย เป็นกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ก็ได้ มีการรับประทานอาหารเย็นด้วยกัน ส่วนใหญ่เป็นการเพิ่มเติมข้อมูล เช่น ข้อมูลด้านรายได้ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่า

ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรในป่า การใช้วิธีนี้ในการเก็บข้อมูลก็เพื่อเป็นการยืนยันว่าข้อมูลน่าเชื่อถือได้เพียงใด ถือเป็นการตรวจสอบ วิเคราะห์ข้อมูลไปในตัวด้วย

6. การจัดเวทีประชุม

เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่ได้อะไรมาไม่ค่อยมีรายละเอียดมากนัก เพราะคนเมื่อมารวมกันกลุ่มใหญ่ต่างคนต่างคุย การดึงเข้าประเด็นจะได้ไม่นานก็หลุดออกไปอีก การประชุมจึงเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเป็นส่วนใหญ่ การทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้การดำเนินงานเป็นรูปธรรมขึ้น และดึงการมีส่วนร่วม ข้อมูลที่จากการจัดประชุมส่วนมากจะเป็นแผนงาน และข้อมูลจากการปฏิบัติงานร่วมกัน มองเห็นภาพของการอยากเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยถ้าเป็นข้อมูลที่ต้องการเนื้อหารายละเอียดทางทีมวิจัยจะมีหลีกเลี่ยงการใช้เวทีประชุมใหญ่ แต่ถ้าเป็นการนำเสนอข้อมูลมีความจำเป็นต้องจัดให้มีการประชุม เพราะทุกคนจะได้ช่วยกันตรวจสอบข้อมูล

7. การสืบค้นจากเอกสาร / อินเทอร์เน็ต

เป็นการสืบค้นเพื่อให้ได้ข้อมูลมาเสริม เพิ่มเติมสิ่งที่มีอยู่แล้ว ความรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้อง ความหมาย คำจำกัดความต่างเกี่ยวกับป่าชุมชน แนวทางการมีส่วนร่วม

กระบวนการวิจัย

ประชุมทีมวิจัยวางแผนงานประจำเดือน

หลังจากที่ทางโครงการได้รับอนุมัติทุนสนับสนุนโครงการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หัวหน้าทีมวิจัยคือ คุณครูศศิธร อยู่เย็น ได้นัดหมายทีมวิจัยซึ่งได้คัดเลือกไว้ตั้งแต่เริ่มเขียนโครงการในครั้งแรก โดยสถานที่ในการจัดประชุมครั้งนี้ คือ บ้านของหัวหน้าโครงการ เนื่องจากอยู่กึ่งกลางของหมู่บ้าน ไปมาสะดวกและสถานที่เป็นสนามหญ้ามีบริเวณกว้างขวางและเหมาะที่จะนั่งประชุมในตอนเย็นซึ่งเป็นเวลาแดดร่มลมตก วันนี้เป็นการพบปะกันครั้งแรกของทีมวิจัยโดยมีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 10 คน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้แจงรายละเอียดของโครงการที่ได้รับอนุมัติ และวางแผนการทำงาน แบ่งหน้าที่ภาระงานให้ทุกคนในทีมรับผิดชอบ

ก่อนดำเนินการประชุม 1 วัน หัวหน้าทีมวิจัย ได้นัดหมายทีมวิจัยประชุมเวลา 18.00 น. โดยการโทรศัพท์ ซึ่งการประชุมในเย็นวันนี้เป็นการประชุมเพื่อชี้แจงโครงการวิจัยที่ได้รับอนุมัติจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยได้มีการนัดหมายประชุมกันที่บ้านเลขที่ 5 หมู่ 8 บ้านม่วงไข่ ตำบลกระเจา อำเภอบัวตี่ จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นบ้านของคุณครูศศิธร อยู่เย็น เมื่อถึงเวลานัดหมายทีมวิจัยได้ทยอยเข้ามาประชุม โดยใช้โต๊ะกลมม้าหินอ่อนในสนามหญ้าหน้าบ้านเป็นที่ประชุม เมื่อทุกคนมาพร้อมแล้ว คุณครูศศิธร อยู่เย็น ได้กล่าวทักทายทีมวิจัยทุกคนแล้วแนะนำตัวเอง และให้ทีมวิจัยแต่ละคนแนะนำตัวเอง จากนั้นได้ดำเนินการประชุมโดยได้พูดถึงที่มาของโครงการ รายละเอียดโครงการงบประมาณที่ได้รับอนุมัติ กิจกรรมมีอะไรบ้าง จะดำเนินงานกันอย่างไร และทีมจะมีการแบ่ง

งานอย่างไร เพื่อให้งานบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เมื่อชี้แจงรายละเอียดโครงการเสร็จเรียบร้อยแล้วได้มีการวางแผนทำงาน แบ่งหน้าที่ทำตามความสามารถของแต่ละคนโดยแบ่งได้ 5 ฝ่าย คือ ฝ่ายการเงิน ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายปฏิคม และฝ่ายธุรการ เมื่อมอบหมายงานเสร็จก็ได้นั่งพูดคุยกันสักครู่จึงแยกย้ายกันเดินทางกลับบ้าน เลิกประชุมเวลา 21.30 น.

ปัญหาอุปสรรคที่พบ

ปัญหาที่พบคือทีมวิจัยจำนวน 3 คนไปทำงานที่กรุงเทพฯ ไม่ได้อยู่ในพื้นที่และจะไม่ได้เข้าร่วมโครงการจึงแก้ปัญหาโดยนำเอาเยาวชนที่จะเข้ามาช่วยทำงานเข้าร่วมประชุมแทนและจะได้เสนอชื่อเข้าร่วมทีมวิจัยใหม่ต่อ สกว. ในโอกาสต่อไป

บทเรียนจากการทำกิจกรรม

จากการที่หัวหน้าทีมวิจัยได้พบปะพูดคุย ชี้แจงรายละเอียดโครงการและแลกเปลี่ยนทัศนคติในการทำงานทำให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างบุคคลภายในทีมทุกคนในทีมต่างมีความสนใจกระตือรือร้นในการทำงาน มีความกล้าแสดงออกและความคิดเห็นต่อที่ประชุมอย่างสร้างสรรค์

เวทีชี้แจงโครงการ

จัดขึ้นในเดือนพฤษภาคม 2552 ก่อนจะลงทำนา ซึ่งมีผู้นำชุมชนในท้องถิ่นและที่ปรึกษาโครงการวิจัย คือคุณกิตติศักดิ์ มั่งขวัญ ได้พบปะพี่น้องทีมวิจัยทั้ง 3 หมู่บ้าน ซึ่งท่านนายกอบต. ได้ออกมากล่าวทักทายพี่น้องชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน และแสดงความคิดเห็นต่อโครงการวิจัย... คนในชุมชนต้องรักและหวงแหนป่าของตนเองก่อน ส่วนต่อไปก็คือว่าภาครัฐก็ใช้อย่างผม ซึ่งอยู่ของส่วนท้องถิ่นครับ เข้ามาให้การสนับสนุน ตามมาด้วยท้องที่ก็คือท่านผู้ช่วยและท่านกำนัน ให้การสนับสนุนร่วมกัน ท้องถิ่นท้องที่ร่วมมือกัน ร่วมกันกับชุมชน และส่วนราชการที่อยู่กับท้องที่ โรงเรียนร่วมกันถึงโรงเรียนเข้ามาร่วมเป็นนักวิจัยตัวน้อยตัวจิ๋ว นี่คือศูนย์รวมทุกอย่างประกอบ เราจะรักษาเราจะรักษาป่าชุมชนของเราต่อไป ทั้งนี้ทั้งนั้นการวิจัย การหา การรักษา จะเป็นหน้าที่ของพ่อแม่พี่น้องต่อไป อยากให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง ต่อไปนี้พ่อแม่พี่น้องอยากได้มะม่วง มะกรูด ไม่ต้องไปขอกับพันธุ์พืชป่าไม้ กล้าเอาเอง ชุมชนต้องช่วยเหลือตนเองเป็นอันดับแรก ถ้าความเข้มแข็งในชุมชนเพิ่มขึ้นภาครัฐก็จะได้ไปพัฒนาด้านอื่น สิ่งที่เราควรทำด้วยตนเองชุมชนก็ต้องทำเป็นอันดับแรกปีนี้เรื่องนี้เข้มแข็งแล้วปีหน้าก็เปลี่ยนเรื่องใหม่

จากนั้นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวแสดงความคิดเห็นต่อโครงการ... คำว่าป่ามันมีความหมายความผูกพันกับวิถีชีวิตกับคนเรา เราจำต้องอนุรักษ์ไว้ รักษาไว้ ผมเคยไปดูงาน ไปทางอำเภอหัวตะพานเขาจัดการได้ดีจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีสวนสัตว์ด้วย เขาทำได้ดีมากมีพวกกวาง เขาจัดเก็บค่าผ่านประตูคนละ 5 บาท ของเขาก็พึ่งทำการอนุรักษ์เหมือนกันเพราะในป่าของเขาก็เห็นดอกไม้เหมือนกัน ในเมื่อไปดูมาก็มีความคิดที่ดี มีจิตสำนึกขึ้นมาก็คุยมาเรื่อย ๆ คุยมาหลายปีนะครับ จากนายกฤษฎ์ จนมาถึง

นายกิตติศักดิ์ วิสัยทัศน์ของท่านเราควรรับฟังไว้นะครับป่าของเราเป็นแหล่งอาหาร อยากไปหาแมงกินูน
อยากไปเก็บเห็ดนะครับ แล้วทำอย่างไรป่าของเราถึงจะยั่งยืน ไม่ถูกทำลาย ให้อยู่กับบ้านเราต่อไป

ในเวทีชี้แจงโครงการหลังจากที่ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น ให้ออกข้อคิดต่อโครงการวิจัยแล้ว
ทางหัวหน้าโครงการได้แจ้งถึงรายละเอียดของโครงการ ชื่อโครงการ วัตถุประสงค์ ระยะเวลาในการ
ทำวิจัย แผนงานงบประมาณ และผลที่คาดว่าจะได้รับ จากนั้นวางแผนในการเก็บข้อมูลร่วมกับผู้เข้าร่วม
ที่มีทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน โดยในที่ประชุมได้แจ้งให้ผู้เข้าร่วมรับฟังถึงแผนงานหลังจากจบเวทีชี้แจงแล้ว
คือ การลงเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ซึ่งได้ขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลจากคนในชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้าน
และได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องการทำวิจัยเพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมเวทีในครั้งนี้ได้มีความรู้ความเข้าใจใน
กระบวนการทำวิจัยมากขึ้น กิจกรรมได้สิ้นสุดลงที่เวลาประมาณ 16.00 น.

ปัญหาอุปสรรคที่พบ

จากการจัดกิจกรรมในวันนี้ เกิดปัญหาแบบที่ไม่คิดว่าจะเกิด คือ เครื่องเสียงที่ใช้อยู่ทุกวันที่วัด
เกิดใช้ไม่ได้อย่างกะทันหัน ผู้เข้าร่วมก็เริ่มทยอยมาเกือบหมดแล้ว ก็เลยคุยกับทีมวิจัยว่าคงต้องใช้เสียง
สด สักครูปัญหานั้นก็หมดไปเนื่องจากท่านนายก อบต.กระจายได้ยื่นพอดิ ท่านก็ช่วยแก้ปัญหาเฉพาะ
หน้าให้ คือ ท่านให้อาเครื่องขยายเสียงที่ติดอยู่กับรถมาใช้ได้ ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ประทับใจเพราะนอกจาก
ท่านจะมาร่วมเวทีในฐานะที่ปรึกษา และผู้บริหารท้องถิ่นในระดับตำบลแล้วท่านยังช่วยบริการเครื่อง
เสียงให้อีกต่างหาก กิจกรรมก็เลยดำเนินไปด้วยดี บรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้วางเอาไว้ หลังจากที่ได้เสร็จ
สิ้นกิจกรรมพวกเราทีมวิจัยก็ไม่ลืมที่จะขอบคุณท่าน และท่านก็บอกว่าหากมีอะไรจะให้ช่วยสนับสนุนก็
ให้ทำหนังสือเข้าไป ทาง อบต. จะสนับสนุนเต็มที่ นับว่าเป็นเรื่องที่น่ายินดีที่ อบต.กระจายของเราได้
ผู้บริหารเป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ที่มีวิสัยทัศน์ และเป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ

บทเรียนจากการทำกิจกรรม

จากการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ทำให้ทีมวิจัย ผู้ปกครอง ที่ปรึกษา และชุมชนมีความรู้ความเข้าใจ
เรื่องการทำวิจัย แนวทาง กระบวนการในการทำวิจัย ถึงแม้จะไม่เคยได้เรียนมาก่อน เพราะโดยส่วน
ใหญ่แล้วชาวบ้านในละแวกนี้จะไม่ค่อยได้เรียนหนังสือมากนัก ในการพูด หรืออธิบายให้ทุกคนฟังจาก
ที่ไม่รู้ให้เป็นรู้อย่างที่ใช้เวลาพอสมควร และนอกจากนี้ทุกคนยังรู้จัก สกว. ที่เป็นผู้ให้การสนับสนุน
ทุนวิจัย ส่งเสริมให้นำผลการวิจัยมาใช้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้นต่อไป นอกจากนี้ยังทำ
ให้ทีมวิจัย และชุมชนเกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน มีเป้าหมายเดียวกันในการพัฒนาชุมชนไปพร้อมๆกับ
การอนุรักษ์ป่าที่พวกเรากำลังจะเริ่มต้นในเวลาอันใกล้

ศึกษาบริบทและการเปลี่ยนแปลงของบ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ บ้านคำสร้างบ่อ

การจัดกิจกรรมศึกษาบริบทชุมชนของ 3 หมู่บ้าน คือบ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ทีมวิจัยได้วางแผนการศึกษาข้อมูลโดยแบ่งทีมออกเป็น 3 กลุ่มย่อย ดังนี้

สมาชิกทีมวิจัยกลุ่มบ้านม่วงไข่

1. นางสาวอรพรรณ สืบแสน
2. นายประกาศิต ละลอกน้ำ
3. เด็กชายศิริวัฒน์ สารินทร์
4. เด็กหญิงกรทิพย์ อรวรรณ
5. เด็กชายปรมินทร์ สายลวดคำ
6. เด็กชายสิทธิกร เฟื่องขจร
7. นายกิตติวัชร ชูรัตน์
8. เด็กหญิงกัลยา คำแก้ว
9. เด็กหญิงอนงนาฏ ประสงค์ทรัพย์
10. เด็กหญิงรัชชนก สีแสน
11. เด็กชายนราวิทย์ วาปีท่า

สมาชิกทีมวิจัยกลุ่มบ้านเชิงเครือ

1. นางสาวประภัสสร หนองเป็ด
2. นางสาวพิมพ์ไฉ่ เจริญคุณ
3. เด็กหญิงสิริรัตน์ พันธุ์เป็น
4. นายธีรยุทธ จันใด
5. นางสาวสุจิตรา นาพันธ์
6. นางสาวธัญญพร หนองเป็ด
7. เด็กหญิงศศิประภา หอมหวาน
8. นางสาวพรณิกา มิ่งขวัญ
9. เด็กชายณัฐพล หอมหวาน
10. เด็กชายศักรินทร์ เผือกผล
11. เด็กชายนพรัตน์ หอมหวาน
12. เด็กหญิงสุพรรณษา ทองคำ

สมาชิกทีมวิจัยกลุ่มบ้านคำสร้างบ่อ

1. นางสาวจุรีรัตน์ ป้องกัน
2. นางสาวมยุรี พลรักษ์
3. เด็กหญิงสมฤดี กระบวนศรี

4. เด็กหญิงมณฑิลา ไชยงาม
5. เด็กชายพงศกร หอมหวาน
6. เด็กชายวิรัช ศรีชัย
7. เด็กหญิงกุลธิดา สาลี
8. เด็กหญิงศิริดา ชูรัตน์
9. เด็กหญิงเพ็ญพร โสภวัน
10. เด็กหญิงปิยพร อรรรรณา
11. เด็กหญิงกรพินธุ์ โสภวัน

แต่ละกลุ่มได้มีการตั้งหัวหน้ากลุ่ม เลขานุการทำหน้าที่จดบันทึก มอบหมายให้สมาชิก 1 คน เป็นผู้สังเกตบรรยากาศโดยทั่วไปของการสัมภาษณ์ ส่วนสมาชิกที่เหลือเป็นผู้ร่วมสัมภาษณ์ตามประเด็นคำถามที่ได้จัดเตรียมไว้ จากนั้นแต่ละกลุ่มก็ได้แยกประชุมย่อยเพื่อวางแผนการทำงานของตนเอง และได้เดินทางไปสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ของแต่ละหมู่บ้านโดยกลุ่มที่อยู่บ้านเชียงเครือก็ไปศึกษาบริบทชุมชนบ้านเชียงเครือ กลุ่มที่อยู่บ้านคำสร้างบ่อก็ไปศึกษาบริบทของบ้านคำสร้างบ่อ และกลุ่มที่อยู่บ้านม่วงไข่ก็ไปศึกษาบริบทของบ้านม่วงไข่ โดยให้เวลาในการทำงานครั้งนี้อยู่ 2 วันแล้วให้แต่ละกลุ่มนำข้อมูลที่ได้นำมาเรียบเรียงจัดทำเป็นรายงาน นำเสนอต่อกลุ่มใหญ่อีกหนึ่งครั้งซึ่งการทำงานของทีมนักวิจัยแต่ละกลุ่มได้ผลเป็นที่น่าพอใจอยู่พอสมควร ตามรายละเอียดที่แต่ละกลุ่มได้ไปศึกษาข้อมูล

ศึกษาบริบทความเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน

วันอังคารที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2552 หลังจากเลิกเรียน ทีมนักวิจัยได้ปรึกษากันว่า จะไปศึกษาสภาพความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเชียงเครือจากผู้เฒ่าผู้แก่ในตอนเย็น โดยได้นัดหมายให้สมาชิกมาร่วมกันที่บ้านของบ่ม (นางสาวศศิประภา หอมหวล) นักวิจัยในกลุ่มโดยเลือกตัวแทนทั้งหมด 4 คน คือ บ่ม บิว นุ่มและพี่แพ็ต พวกเราได้จัดเตรียมอุปกรณ์ที่จะนำไปสัมภาษณ์ ได้แก่สมุดบันทึก ปากกา กล้องถ่ายรูปและอาหารที่จะรับประทานระหว่างการเดินทางจนครบทุกอย่างแล้วพวกเราก็ตออกเดินทางในเวลา 17.50 น. เพราะเป็นเวลาที่เราทุกคนต่างก็ทำงานบ้านเสร็จ พวกเราจึงได้ออกเดินทางมีดสักหน่อยพวกเราเดินไปหาคุณตาบัวที่นาเพราะท่านจะนอนอยู่กระท่อมที่สร้างไว้ที่นาทุกวัน ระหว่างการเดินทางพวกเราเจออะไรหลายอย่างที่ทำให้พวกเราตื่นเต้นมาก ไม่ว่าจะเป็นเสียงของแมลงไนป่าตอนเย็น เสียงจักจั่น เสียงจิ้งหรีดที่ร้องระงมไปทั่วป่า พวกเราใช้เส้นทางลัดในการเดินทางไปนาของคุณตาบัว ซึ่งอยู่กลางป่าบรรยากาศตอนเย็นก็เย็นสบายอยู่หรอก แต่ก็แสนจะวังเวงไม่ใช่น้อย พวกเราก็ไม่ได้กลัวอะไรหรอกเพราะคุยกันไปร้องเพลงกันไปกระโดดโลดเต้นตามประสาเด็ก ไม่นานพวกเราก็มารถึงนาของคุณตาบัวเวลาที่มืดแล้วทั้งยังมีลมหนาวท้องฟ้ามีดครึ้มไปหมด มีฟ้าร้อง ฟ้าแลบ พวกเราต่างกลัวกันมากจึงรีบไปหลบอยู่

ในกระท่อมน้อยของตาบัว ซึ่งเป็นกระท่อมหลังเล็ก ๆ หลังคาใช้หญ้าคามุงและแซมด้วยกระเบื้องเป็นบางที่ ถ้าฝนไม่ตกบรรยากาศก็ร่มรื่นมากกว่านี้ เพราะคุณตาบัวปลูกต้นไม้เต็มไปหมดในบริเวณรอบกระท่อมไม่ว่าจะเป็นต้นมะม่วง ต้นฝรั่ง ต้นมะพร้าว ต้นกล้วย รวมทั้งพืชผัก สวนครัวต่างๆ เช่น ข่า ตะไคร้ ใบกระเพรา และพืชผักอีกมากมายถ้าบรรยายก็ยังไม่หมดแน่ พวกเราต่างมีความรู้สึกว่าคุณตาบัวช่างเป็นคนขยัน และสร้างกระท่อมได้น่าอยู่มาก ท่านมีความสามารถในการปลูกต้นไม้ประดับกระท่อมน้อยของท่านได้อย่างน่าอัศจรรย์ ช่างต่างจากผู้เฒ่าผู้แก่ทั่วไปที่ส่วนมากจะนอนอยู่บ้านเฉย ๆ จนทำให้ร่างกายอ่อนแอ หลังจากพายุสงบลงพวกเราจึงเข้าไปทักทายคุณตาบัว และสอบถามข้อมูลตามที่เตรียมมา

1. การเฝ้าอยู่เฝ้ากิน

- การทำนา การใช้ปุ๋ย
- เมล็ดพันธุ์ข้าว
- การแลกเปลี่ยน ข้าวปลา อาหาร
- ความเป็นอยู่ของคนในอดีต ปัจจุบัน
- อาชีพเสริมรายได้ในปัจจุบัน

ในการอธิบายของคุณตาที่เล่าเรื่องราวความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านให้พวกเราฟังทำให้พวกเราเกิดจินตนาการและรู้เรื่องราวของหมู่บ้านในสมัยก่อนมากยิ่งขึ้น

2. โรงเรียนวัด

- อุปกรณ์ในการเรียน
- สถานที่เรียน
- หลักสูตร

3.การรักษาพยาบาล/หมอชา/หมอตำแย

- การรักษาอาการป่วย
- การเกิด การเลี้ยงดูลูก
- การตาย

4.การเดินทาง/พาหนะ /ถนนหนทาง

5 การอุปโภค

- ขี้กระบอง
- น้ำส่าง

6.ประเพณีวัฒนธรรมในชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า

การเก็บข้อมูลความสัมพันธ์กับป่าใช้เวลาในวันจันทร์ที่ 20 กรกฎาคม 2552 หลังเลิกเรียน โดยทีมวิจัยไปสัมภาษณ์คุณตาจุม ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านและที่สำคัญคุณตาจุม ซึ่งท่านเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านของบ้านเชิงครีมา ก่อน เห็นความเป็นอยู่และการเปลี่ยนแปลงของป่าหนองลำแฮดเป็น อย่างดี ในการสอบถามครั้งนี้ได้ตั้งประเด็นไว้คือ

1. ความสัมพันธ์ของคนกับป่าจากอดีตถึงปัจจุบัน

1.1 ด้านความอุดมสมบูรณ์ของป่าอดีต -ปัจจุบัน

2. ด้านปัจจัยสี่

2.1 อาหาร

2.2 ที่อยู่อาศัย

2.3 เครื่องนุ่งห่ม

2.4 ยารักษาโรค

3. ด้านความเชื่อและการอนุรักษ์

กิจกรรมการสำรวจสภาพพื้นที่ป่าหนองลำแฮด

ใช้เวลาในวันหยุดในการศึกษาสภาพป่า เนื่องจากทีมวิจัยส่วนใหญ่เป็นนักเรียนและครู กำหนดนัดหมายกับทีมร่วมงานในเวลา 09.00 น. ที่ทางเข้าป่าบริเวณบ้านม่วงไข่ เพื่อเตรียมเดินทางเข้าป่าสำรวจสภาพพื้นที่ของป่าชุมชนหนองลำแฮดในด้านความหลากหลายของพรรณไม้ พืชสมุนไพร อาหาร และทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งก่อนวันเดินทางสำรวจป่า ทางโครงการได้ประสานงานกับผู้ชำนาญป่าอย่างคุณยายทองวัน บรรจู่ทรัพย์ คุณยายฉลอม พลพวก คุณยายพันธุ์ เข้มเพชร และคุณยายกว้าง โสภวัน เพราะคุณยายทั้ง 4 คนนี้เป็นผู้ที่หาอยู่หากินกับป่าแห่งนี้มาตลอด เมื่อทุกคนพร้อมกันที่จุดนัดหมายแล้วพวกเราก็ได้แบ่งกลุ่มแยกออกเป็น 4 กลุ่มตามจำนวนของปราชญ์ชาวบ้านที่เชิญมา มอบหมายงานให้แต่ละกลุ่มเก็บข้อมูลพันธุ์ไม้ พืชสมุนไพร อาหาร และทรัพยากรอื่นเพื่อเตรียมรายงาน จากนั้นจึงแยกย้ายกันไป 4 สาย โดยนัดหมายเจอกันเวลา 13.00 น. ที่บ้านหัวหน้าโครงการ เพื่อให้แต่ละกลุ่มนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมานำเสนอให้กลุ่มได้ทราบว่าได้ข้อมูลอะไรบ้างจากการสำรวจในครั้งนี้

บรรยากาศในการเดินทางสำรวจป่าครั้งนี้เป็นไปด้วยความสนุกสนานทุกคนมีสีหน้าที่ยิ้มแย้ม ตื่นเต้นกับการที่ได้เข้าป่า และได้เรียนรู้ในสิ่งที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน เพื่อนบางคนเมื่อเจอเห็ดถึงกับวิ่งเข้าไปดูและถ่ายรูป เจอผลไม้ป่า พืช ผักสมุนไพรต่างๆ ทุกคนตื่นตาตื่นใจไม่คิดว่าป่าแห่งนี้จะมีอะไร

ที่เป็นประโยชน์มากถึงเพียงนี้ ทั้งเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค เชื้อเพลิง และยังใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้อีกด้วย และที่สำคัญคือเป็นปอดให้กับคนในละแวกนี้ถือเป็นแหล่งผลิตก๊าซออกซิเจน นอกจากนี้ยังสร้างความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ เพราะที่ไหนมีป่าที่นั่นจะมีฝน ซึ่งที่ผ่านมาหมู่บ้านในละแวกนี้ไม่เคยพบความแห้งแล้งเลย การเดินทางเข้าป่าทุกคนได้เก็บข้อมูลตามที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งนอกจากจะได้ความรู้แล้วยังได้รับความสนุกสนานแบบไม่เคยมีมาก่อน นับว่าเป็นประสบการณ์ที่น่าจดจำมากเลยทีเดียว

กิจกรรมการเก็บข้อมูลทรัพยากรป่าในรอบปี

แบ่งเป็นเก็บในช่วง 6 เดือนแรก 2 ครั้ง ในช่วง 6 เดือนหลัง 2 ครั้ง

ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่เสาร์ที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2552 พวกเราทีมวิจัยได้ติดต่อประสานงานกันเพื่อจะเข้าป่าไปสำรวจป่าหนองลำแฮดในตอนเช้าตรู่ โดยคุณครูน้อยเป็นคนประสานงานกับทีมวิจัยทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ บ้านคำสร้างบ่อ เมื่อทีมวิจัยได้ทราบจึงได้เดินทางมารวมกันที่บ้านของหัวหน้าโครงการ เวลา 09.00 น. เมื่อพวกเราทีมวิจัยได้ประชุมแบ่งกลุ่มกันออกสำรวจต้นไม้ที่อยู่ในป่าเสร็จแล้วพวกเราก็เตรียมอาหารว่างและน้ำไปกินระหว่างทางด้วย เมื่อเตรียมทุกอย่างครบแล้วพวกเราก็ออกเดินทางเข้าสำรวจป่าหนองลำแฮดในช่วงเวลา 10.00 น. ในระหว่างการเดินทางสำรวจต้นไม้พวกเราก็คุยกันไปด้วย บิวหนึ่งในทีมวิจัยก็มองหาพืชตระกูลเฟิร์นไปด้วย พอเดินไปอีกระยะหนึ่งบิวก็ไปเจอพืชตระกูลเฟิร์น คือ กระแตไต่ไม้เล็ก บิวรู้สึกตื่นเต้นมากเพราะบิวทำโครงการเรื่องนี้อยู่ บิวพูดกับต่ายว่า ถ้าเจอพืชตระกูลเฟิร์นอีกให้บอกบิวด้วยนะ และเมื่อต่ายเดินไปอีกหน่อยหนึ่งต่ายก็เจอมอสด้วยความสงสัยต่ายจึงถามบิวว่า มอสเป็นเฟิร์นหรือเปล่า บิวก็ตอบว่าไม่แน่ใจเหมือนกันเดี๋ยวเอาไปถามอาจารย์ก่อน พวกเราคุยกันอย่างสนุกสนานในการสำรวจป่า ในการสำรวจครั้งนี้คุณยายทองวันซึ่งท่านเป็นปราชญ์ชาวบ้านร่วมเดินทางสำรวจป่าด้วย เมื่อพวกเราเข้าถึงป่าเราก็เจอต้นไม้หลายอย่างที่เรารู้จัก คุณครูให้พวกเราถามคุณยายทองวัน ปราชญ์ชาวบ้านที่เดินทางไปด้วยกันเกี่ยวกับต้นไม้ทุกชนิดที่พวกเราอยากรู้พวกเราได้สำรวจต้นไม้ในป่าหนองลำแฮด (ดังตาราง)

ครั้งที่ 2 ในเดือนกันยายน 2552 เป็นช่วงที่ฝนชุก ทำให้เห็นความชุ่มชื้นของป่า ความเขียวชอุ่มของต้นไม้ทั้งต้นเล็กต้นใหญ่ในป่าหนองลำแฮด ในการสำรวจครั้งนี้ได้แบ่งหน้าที่กัน ทีมที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูล ทั้งคนถ่ายภาพ คนบันทึก คนที่พูดเก่งหน่อยก็คอยสอบถามจากปราชญ์ที่นำทาง โดยมุ่งหน้าศึกษาด้านทิศตะวันออกของป่าบางคนสงสัยเกิดต้นไม้ที่แปลกตาที่ไม่รู้จักชื่อพร้อมกับถามชื่อสรรพคุณ ประโยชน์ที่นำมาใช้ ในการสำรวจครั้งนี้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเห็ด แมงจินุ่นต่างๆ เพราะเป็นช่วงที่หน้าฝนเห็ดกำลังขึ้น แต่ป่าด้านนี้เป็นที่สังเกตว่า มีการบุกรุกเข้ามาปลูกต้นยูคาลิปตัสมาก ป่าโล่งเดียรมิแต่ต้นหญ้าและต้นไม้พุ่มเตี้ยๆเท่านั้น การเก็บข้อมูลครั้งนี้ใช้เวลาครึ่งวัน เนื่องจากฝนทำท่าจะตก ทางทีมจึงรีบออกจากป่าเพราะกลัวเปียกฝนไม่สบาย เนื่องจากพรุ้งนี้ต้องไปเรียนหนังสือตามปกติ และนัด

หมายเข้าสำรวจอีกครั้งในช่วงเดือนตุลาคม ส่วนจะเป็นวันที่เท่าใดทางหัวหน้าโครงการจะประสานอีกครั้ง

ครั้งที่ 3 วันที่ 25 ตุลาคม 2552 ในช่วงเช้าอากาศสดใส ก่อนถึงวันเก็บเกี่ยวข้าวคอกที่กำลังออกรวง ทำท่าจะเหลืองพอเกี่ยว ทีมวิจัยและเยาวชนที่เข้าร่วมเก็บข้อมูลครั้งก่อนได้มารวมกันตามที่นัดหมาย เพื่อเตรียมตัวเข้าป่าสำรวจและเก็บข้อมูลทรัพยากรของป่าหนองลำแฮดอีกครั้ง บรรยายการเข้าป่าครั้งนี้ดูครั้นเคร่งตามประสาวัยรุ่น มีปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญป่าเป็นผู้นำทางเช่นเดิม ซึ่งครั้งผู้นำทางบอกว่าเขาจะไปดูด้านทิศใต้ของป่า และเนื่องจากช่วงนี้ จะเข้าสู่ปลายฝนต้นหนาว ทำให้ฝนป่าเริ่มแห้ง มองดูโดยทั่วไปจะเห็นสีเหลืองอ่อนของใบไม้ที่เตรียมจะร่วงปนกับสีเขียวของใบที่ยังไม่ถึงเวลาร่วงหล่น บรรยายการในป่าดูร้อนและแห้ง เพราะฝนเริ่มทิ้งช่วง สิ่งที่พบเห็นในการสำรวจครั้งนี้ คือ ป่ายูคาลิปตัสในเขตรอยต่อของป่าหนองลำแฮดกับและต้นไม้ที่มีการปลูกซ่อมแซมในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา โดยทางผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธรเคยเข้าร่วมกิจกรรมที่ป่าแห่งนี้ ซึ่งผู้นำทางบอกว่า ที่แห่งนี้จะเรียกติดปากว่า ต้นไม้ผู้ว่า ซึ่งสังเกตว่ามีทั้งต้นที่โตตามวัย ต้นเล็ก มีการปลูกเป็นแถวเป็นแนวกิ่งไม้ที่ปักเพื่อมัดต้นกล้าไม่ให้ล้มยังคงอยู่ ต้นไม้ที่ปลูกซ่อมแซมในบริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นต้นยางนา ลักษณะโดยทั่วไปเป็นป่าโปร่ง เนื่องจากเคยมีการบุกรุกเข้ามาทำไร่เลื่อนลอย ความหลากหลายของต้นไม้ พันธุ์ไม้เหลือน้อย มีต้นหญ้าปกคลุม และมีร่องรอยของเห็ดเหาะดอกแก่ให้เห็นประปราย ขยายทองวัน บรรจุทรัพย์บอกว่า ที่บริเวณแห่งนี้เคยมีคนพบงูเหลือมยักษ์ ในช่วงที่ป่ายังรก และคนที่ไม่ชำนาญป่าเข้ามามักจะหลงทาง

ครั้งที่ 4 วันที่ 10 ธันวาคม 2552 หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ทางทีมนัดหมายเพื่อเข้าป่าหนองลำแฮด สำรวจทรัพยากรในป่าอีกครั้ง โดยมีทีมเยาวชนเป็นผู้ร่วมด้วยเช่นเคย ในช่วงหน้าหนาวนี้ในป่าแตกต่างจากที่เคยเข้ามาเมื่อหน้าฝนมาก เพราะจากใบไม้ที่เริ่มร่วงหล่น ทำให้เห็นมองเห็นว่าป่ามีความบางตา ใบไม้ที่หล่นลงมา เวลาเดินทำให้เกิดเสียงดัง การสำรวจครั้งนี้ทางผู้รู้ได้พาสำรวจทางด้านทิศตะวันตก ซึ่งต่อจากเมื่อครั้งก่อน ในบริเวณนี้มีหนองน้ำสาธารณะขนาดใหญ่ตั้งอยู่ ซึ่งมีการขุดไว้มานานแล้ว การนำไปใช้ประโยชน์ในการเกษตรไม่ได้เต็มที่ เพราะอยู่ห่างจากที่นามาก จึงไม่น่าแปลกว่า การที่มีผู้บุกรุกทำสวนทำไร่ในเขตป่านี้ เพราะมีแหล่งน้ำนั่นเอง ป่าทางด้านนี้ค่อนข้างจะแตกต่างจากด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ความรก และความสมบูรณ์ยังหลงเหลือ มีทั้งไม้เนื้อแข็ง ไม้ใหญ่ กอไผ่ ขึ้น ผู้นำทางบอกว่า ในช่วงฝน เห็ดจะขึ้นมากในบริเวณนี้ ในการเดินสำรวจพบเห็นต้นไม้ที่เหมือนกันเกิดขึ้นเป็นหย่อมๆ จึงง่ายต่อการบันทึก แต่ยังพบว่ามียุงรบกวนการเข้ามาตัดไม้ โดยทิ้งซากปลายไม้ไว้หรือบางต้นเอาไปไม่หมด จากการเดินสำรวจมีการบันทึกจำนวนและชนิดของต้นไม้เท่าที่ผู้เก็บข้อมูลจะสามารถบันทึกได้

เก็บข้อมูลรายได้จากป่าชุมชน

การศึกษาข้อมูลรายได้ที่เกิดขึ้นจากป่าชุมชนหนองลำแฮด ทางโครงการใช้วิธีการสัมภาษณ์จากคนที่เข้าป่าเป็นประจำ โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่หมู่บ้านเชิงเครือ 10 คน บ้านม่วงไข่ 10 คน บ้านคำสร้างบ่อ 10 คน จากการสอบถามในแต่ละหมู่บ้านพบว่า ชาวบ้านมีการหารายได้จากป่ามากที่สุดคือ หน้าฝน โดยเฉพาะประเภทเห็ด ที่ถือว่าเป็นรายได้หลักที่ได้จากป่าของชาวบ้านจากทั้ง 3 หมู่ และคนที่เข้ามาหาเห็ดในป่าหนองลำแฮด ในการเก็บข้อมูลด้านรายได้นั้น ทางทีมวิจัยมีการศึกษาถึงรายละเอียดในการศึกษาโดยมีการประชุมหารือก่อนที่จะลงเก็บข้อมูล และก่อนที่จะทำแบบฟอร์ม หรือเครื่องมือในการศึกษาโดยการพูดคุยกับชาวบ้านแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งทีมวิจัยในแต่ละหมู่บ้านได้สอบถามข้อมูลเบื้องต้นกับผู้หาเห็ดกับป่าหนองลำแฮด แล้วนำข้อมูลมาพูดคุยกันเพื่อกำหนดหัวข้อในการสอบถาม และนำไปจัดทำเป็นแบบฟอร์ม

ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ของชาวบ้านที่มาจากป่าชุมชนหนองลำแฮด ได้มีการสัมภาษณ์ทั้งคนที่มาขายตามข้างทางริมป่าหนองลำแฮด โดยการสร้างเป็นเพิงเล็กๆ หรือบางคนนำแคร่ไม้ไผ่มาใช้งาน ส่วนบางรายไม่ได้นำมาขายตามริมทาง แต่จะมีคนมาขอซื้อตั้งแต่ยังไม่ได้เข้าป่า ประมาณว่า ถ้าหาได้ก็ให้อามาให้ ชาวบ้านบางรายก็เก็บไว้ให้กับคนที่มารับซื้อเพื่อนำไปขายยังที่อื่นอีกทีหนึ่ง ซึ่งจากการเก็บข้อมูลรายได้ที่เกิดขึ้นจากป่า ทางโครงการใช้เวลาศึกษาในช่วงฝนเริ่มตก ไปจนถึงช่วงที่ฝนตกชุก เพราะเมื่อมีน้ำจะก่อให้เกิดความชุ่มชื้น อาหารในป่าจะมีมากในช่วงนี้ โดยเฉพาะเห็ดนานาชนิด ส่วนผลไม้ป่าก็จะเริ่มสุก เก็บข้อมูลครั้งที่ 1 ในช่วงเดือนมิถุนายน - เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2552 และครั้งที่ 2 ในช่วงปลายฝนต้นหนาว

ในการเก็บข้อมูลมีการแบ่งหน้าที่ระหว่างทีมวิจัยและเยาวชนที่อาสาสามารถเก็บข้อมูล ซึ่งคนที่ให้ข้อมูลเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านเชิงเครือ บ้านม่วงไข่ และบ้านคำสร้างบ่อ ที่นำเห็ดมาขายตามริมทาง และมีข้อมูลบางส่วนที่ได้สอบถามจากคนในหมู่บ้านที่ไม่ได้มาขายตามริมทาง เนื่องจากมีการสั่งจองล่วงหน้าแล้ว จากการเก็บข้อมูลพบว่า รายได้หลักๆ จะมาจากการขายเห็ด ส่วนผลไม้ป่า เช่น มะยงชิด ฝั่วน มีบ้างประปราย ฝักรั่ว มีน้อยมากส่วนใหญ่หามาแค่พอกิน แต่เห็ดจะถือเป็นเอกลักษณ์ของทั้ง 3 ชุมชน ช่วงที่เห็ดขึ้น จะเห็นชาวบ้านนำเห็ดสดๆ มาขาย มีรถที่ขับผ่านไปมาจอดแวะซื้อ เป็นสิ่งที่คุ้นตาในแต่ละปี ข้อมูลด้านรายได้ที่เก็บได้ทางทีมได้นำมารวบรวมและวิเคราะห์ร่วมกัน จากนั้นสรุปออกมาเป็นตัวเลขเพื่อนำเสนอต่อชุมชน

กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชน

เช้าวันนี้ทีมวิจัยได้นัดหมายจัดเวทีวิเคราะห์บริบทชุมชนเพื่อนำข้อมูลจากกิจกรรมตามแผนในโครงการวิจัยที่ทีมวิจัยเก็บมาได้และจะนำเสนอผลข้อมูลต่อชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน ณ วัดบ้านม่วงไข่ เพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้ช่วยกันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์

โดยเมื่อวานนี้ หัวหน้าทีมวิจัย คุณครูศศิธร อยู่เย็น ได้นัดทีมวิจัยประชุมวางแผนเตรียมจัดเวที โดยได้มอบหมายหน้าที่ให้ทีมวิจัยทุกคนได้มีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น ฝ่ายจัดสถานที่ ฝ่ายต้อนรับและลงทะเบียน ฝ่ายประสานงาน ฝ่ายจัดเตรียมเอกสาร ฝ่ายรายงานข้อมูล ฝ่ายการเงิน ฝ่ายอาหารและอาหารว่าง ฝ่ายช่างภาพ ฝ่ายจัดบันทึกและสังเกตการณ์

ประมาณเก้าโมงเช้าผู้ปกครอง ปราชญ์ชาวบ้านที่ฝ่ายประสานงานได้ประสานไว้โดยการออกหนังสือเชิญ และการประชาสัมพันธ์เสียงตามสายเมื่อวานนี้ได้ทยอยเดินทางมาถึงในการจัดกิจกรรมนี้มีผู้ปกครองเข้าร่วมเกือบ 70 คน ฝ่ายลงทะเบียนก็ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างขะมักเขม้น เวลาประมาณเก้าโมงครึ่งก็ได้เริ่มต้นในการจัดกิจกรรมโดยการกล่าวต้อนรับและขอบคุณทุกคนที่ได้ให้ความร่วมมือกับโครงการเป็นอย่างดี ซึ่งหัวหน้าทีมวิจัย คุณครูศศิธร อยู่เย็น ได้พบปะกับผู้ปกครอง ปราชญ์ชาวบ้านและได้ชี้แจงถึงรายละเอียดของโครงการอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการทบทวนกิจกรรมทั้งหมดให้ที่ทุกคนได้รับทราบ จากนั้นทีมวิจัยก็ได้กล่าวสรุปรายงานการจัดกิจกรรม พร้อมทั้งสรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการทำกิจกรรมแต่ละกิจกรรมให้ที่ประชุมได้รับทราบ โดยมีนางสาวประภัสสร หนองเป็ด นางสาวอรพรรณ สืบแสน นางสาวมยุรี พลรักษ์ นายประกาศิต ละลอกน้ำ ได้นำเสนอผลการจัด หัวหน้าทีมวิจัยนางสาวศศิธร อยู่เย็น หัวหน้าทีมวิจัยได้กล่าวสรุปพร้อมทั้งขอความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในส่วนที่สรุปรายงานยังไม่สมบูรณ์จากผู้ปกครองและปราชญ์ชาวบ้าน บรรยากาศในการเสวนาตามประสาชาวบ้านก็ได้เริ่มขึ้นเมื่อการนำเสนอสรุปรายงานเสร็จสิ้นลง โดยสรุปประเด็นในการเพิ่มเติมของปราชญ์ชาวบ้านได้ 1 ประเด็นหลัก คือ ให้เพิ่มเติมในเรื่องของความสัมพันธ์ของคนกับป่าในอดีตว่าสัมพันธ์กันอย่างไรในด้านวิถีการดำเนินชีวิต เรื่อง ปัจจัยสี่ ความเชื่อ และการอนุรักษ์ ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้ยังไม่ละเอียดพอ ซึ่งทีมวิจัยจะได้นำข้อมูลจากการจัดเวทีในวันนี้ไปแก้ไข เก็บข้อมูลเพิ่มเติมในครั้งต่อไปให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น การจัดกิจกรรมได้ดำเนินมาถึงเวลาประมาณ 14.00 น. จึงได้ร่วมกันสรุปผลการจัดเวทีในภาพรวมของวันนี้และกล่าวขอบคุณทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมโดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้าน ทุกคนจึงแยกย้ายกันเดินทางกลับบ้าน ส่วนทีมวิจัยก็ช่วยกันเก็บสถานที่ วัสดุ อุปกรณ์เข้าที่เดิมเมื่อดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงแยกย้ายกันเดินทางกลับบ้าน ในเวลา 15.00 น.

กิจกรรมปลูกป่า

วันเสาร์ ที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2552 หัวหน้าทีมวิจัยประสานงานกับทีมวิจัยเพื่อจะมาศึกษาเรื่องการปลูกป่า โดยหัวหน้าโครงการได้โทรศัพท์ประสานงานกับทีมวิจัยของแต่ละหมู่บ้านและหัวหน้าทีมก็ได้ประสานงานกับทีมวิจัยของตนเอง หลังจากที่มีการจัดการประชุมย่อยเรื่องการวางแผนในการปลูกป่า โดยต้นไม้ที่นำมาปลูกได้แก่ จำนวนต้นไม้ทั้งหมด 1,000 ต้น ในการปลูกป่าในครั้งนี้พวกเราได้คุณยายทองวัน เป็นผู้นำทางไปสำรวจบริเวณที่จำนำต้นไม้ไปปลูก ผู้เข้าร่วมที่ไปปลูกป่าในครั้งนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 35 คน อุปกรณ์ที่จะนำไปปลูกป่าให้พร้อม ซึ่งได้แก่ จอบ เสียม และน้ำเพื่อนำไปดื่มระหว่างทาง เมื่อเตรียมอุปกรณ์พร้อมทุกอย่าง พวกเราก็พากันออกเดินทางในเวลา 09.30 น.

โดยพวกเราเดินทางออกจากบ้านหัวหน้าโครงการไปตามถนนคอนกรีต โดยมีอาร์ตกับหมีเป็นคนขึ้นรถขึ้นที่บรรจุน้ำมันแล้ว ตรงไปยังป่าหนองสำเภา มีคุณยายทองวันเป็นผู้นำทางไปตามเส้นทางกลางป่าที่ชาวบ้านใช้เป็นเส้นทางในการเดินทางเข้าเก็บเห็ดและเป็นเส้นทางลัดเพื่อเดินทางไปได้หลายหมู่บ้าน พอเดินตามคุณยายทองวันมาได้สักพัก คุณยายก็พกรถว่าข้างหน้านี้ก็ถึงที่ที่เราจะปลูกต้นไม้แล้ว พอเรามาถึงที่เราจะปลูกต้นไม้เราก็เห็นว่าเป็นที่ดินโล่งๆ ไม่มีต้นไม้ใหญ่อยู่เลย คุณยายทองวันบอกว่าเด็กๆรีบปลูกเดี๋ยวสายกว่านี้แดดจะร้อนเดี๋ยวเด็กจะไม่สบายกันนะ เราเห็นด้วยกับคุณยายพวกเราก็เลยรีบช่วยกันนำต้นไม้ไปปลูก โดยให้ผู้ชายเป็นคนขุดดิน แล้วพวกผู้หญิงและพวกผู้ใหญ่ที่มาด้วยกันเป็นคนปลูก ซึ่งหัวหน้าโครงการได้แบ่งเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกให้คุณครูน้อยกับ อบต.บุบผาเป็นผู้ดูแลเด็กในการปลูกและอีกทีมหัวหน้าโครงการเป็นคนดูแล การปลูกต้นไม้แล้วเสร็จในเวลา 12.45 น.

กิจกรรมโรงเรียนเด็กรักป่า 3 ครั้ง

ส่วนใหญ่จัดขึ้นในช่วงวันหยุด ครั้งแรกทางทีมมีการวางแผนในการจัดกิจกรรมเด็กรักป่า เพื่อให้เยาวชนมีจิตสำนึกรักป่าชุมชน โดยกำหนดกิจกรรมเพื่อให้เด็กเยาวชนได้เรียนรู้ เช่น

ครั้งที่ 1 กิจกรรมปลูกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าในบริเวณที่มีการบุกรุกและถูกตัดต้นไม้

ครั้งที่ 2 กิจกรรมเยี่ยมป่า เพื่อดูแลต้นไม้ที่ปลูก

ครั้งที่ 3 กิจกรรมเรียนรู้ความหลากหลายและพืชอาหาร พืชสมุนไพร ต้นไม้ใช้สอย โดยมีปราชญ์ชำนาญด้านป่ามาร่วมแลกเปลี่ยน รูปแบบในการจัดโรงเรียนเด็กรักป่า จะเป็นการเปิดให้เยาวชนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง มีป่าชุมชนหนองสำเภาเป็นห้องเรียน มีผู้เฒ่าผู้แก่ที่หากินกับป่ามานานเป็นครูผู้สอน วัสดุอุปกรณ์ในการเรียนคือ สรรพสิ่งที่อยู่ในป่า โดยมีเยาวชนในหมู่บ้านจาก 3 หมู่บ้านเป็นกลุ่มเป้าหมาย ส่วนใหญ่เป็นเยาวชนในระดับมัธยมศึกษาทั้งตอนต้น และตอนปลาย ประเด็นที่เยาวชนได้ศึกษาจากป่าอาทิเช่น

- สาเหตุที่ทำให้ป่าลดลง ผลกระทบที่เกิดขึ้น
- การพลิกฟื้นผืนป่าทำได้อย่างไร ใครคือผู้ที่มีบทบาทมากที่สุด
- เยาวชนกับบทบาทในการดูแลทรัพยากรป่า

ศึกษาดูงานแหล่งเรียนรู้ป่าดงใหญ่ จ.อำนาจเจริญ

จัดเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2552 มีผู้ร่วมเดินทางไปดูงาน 20 กว่าคน ส่วนใหญ่เป็นเยาวชนและคนในชุมชนจากบ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ การเดินทางใช้รถยนต์ทั้งหมด 3 เป็นรถยนต์กระบะ การศึกษาดูงาน ตามแผนเดิมจะมีเพียงครั้งเดียว แต่ทางโครงการเห็นว่า ยังพอมีงบประมาณเหลืออยู่บ้าง จึงวางแผนให้มีการไปศึกษาดูงานที่ป่าดงนาทามด้วย ซึ่งหลังจากที่กลับจากการดูงานที่ป่าดงใหญ่แล้ว ในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2553 ทางโครงการได้วางแผนไปดูงานที่ป่าดงนาทาม ซึ่ง

มีพื้นที่ครอบคลุมถึง 3 อำเภอ คือ อ.โขงเจียม อ.ศรีเมืองใหม่ และ อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี สภาพทางธรณีวิทยาเป็นที่ราบสูงสลับกับภูหินทราย มียอดสูงสุดเพียง 510 เมตรจากระดับน้ำทะเล และมีลานหินหรือพลาญหินกระจายอยู่ทั่วไป รวมทั้งมีเสาหิน(หรือเสาเฉลียง)และก้อนหินรูปทรงแปลกตาอยู่มากมาย ด้านตะวันออกเป็นหน้าผาสูงชันติดกับลำน้ำโขง อันเป็นเส้นกั้นพรมแดนทางธรรมชาติระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรัง โดยเฉพาะตามบริเวณใกล้ลานหินจะเป็นป่าโปร่งและต้นไม้มีลักษณะแคระแกร็น แต่บริเวณที่ราบลุ่มริมลำห้วยจะเป็นป่าดิบแล้ง ผืนป่าแห่งนี้อยู่ห่างจาก อ.เมือง จ.อุบลฯ ประมาณ 120 กม. และอยู่ห่างจาก อ.โขงเจียม จ.อุบลฯ ประมาณ 45 กม.

คันทารูปแบบในการจัดการป่า 20 กุมภาพันธ์ 2553

จัดขึ้นหลังจากที่ดำเนินกิจกรรมศึกษาข้อมูลจากป่า สภาพพื้นที่ ทรัพยากรในป่าหนองสำแฮด ข้อมูลด้านรายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าหนองสำแฮด มีผู้เข้าร่วมกิจกรรม 34 คน ส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้านม่วงไข่ และบ้านเชียงเครือ ส่วนบ้านคำสร้างบ่อมีมาน้อยคน กิจกรรมนี้จัดขึ้นเนื่องจากมีเป้าหมายเพื่อคันทารูปแบบในการจัดการป่าร่วมกันของทั้ง 3 หมู่บ้าน สถานที่จัดขึ้นที่ศาลาประชาคมบ้านม่วงไข่ มีหัวหน้าโครงการ และผู้นำจาก 3 ชุมชนเข้าร่วม ซึ่งในการคันทารูปแบบนั้น ทางทีมเยาวชนที่เป็นทีมเก็บข้อมูลได้นำเสนอข้อมูลของป่า ข้อมูลด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับป่า หนองสำแฮดและข้อมูลด้านรายได้ที่เกิดขึ้นจากป่ารวมทั้งการใช้ประโยชน์อื่นๆ ให้ผู้ที่เข้าร่วมประชุมได้รับฟัง เป็นแนวทางในการนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนดำเนินการต่อไป

ในที่ประชุมผู้นำชุมชนทั้ง 3 ชุมมีความเห็นร่วมกันที่อยากให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เนื่องจากเห็นว่า นับวันป่าเริ่มมีการบุกรุก โดยเฉพาะป่าในพื้นที่ติดกับบ้านคำสร้างบ่อ มีการรुकกล้าปลูกสิ่งก่อสร้างเข้ามาในบริเวณป่า มีการตัดต้นไม้ในทำชาติเพื่อปลูกยูคา และทำไร่เลื่อนลอยในด้านทิศใต้และพื้นที่ที่ติดต่อกับบ้านป่าตอง ซึ่งในเวทีมีการอภิปรายถึงข้อมูลที่ได้นำมาและร่วมแสดงแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าร่วมกัน โดยให้เริ่มที่การจัดทำป้ายการรณรงค์การเข้าป่าหาอาหารแบบอนุรักษ์ ไม่ทำลายทรัพยากรในป่า มีการจัดให้มีคณะกรรมการเข้ามาดูแลโดยมาจากทั้ง 3 หมู่บ้าน โดยคณะกรรมการป่าชุดเดิม จะมีการหารือถึงรายละเอียดในการจัดการร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ รวมถึงจะสรรหากรรมการชุดที่มีความเข้มแข็งมากกว่า ทุ่มทเลี่ยสละงานเพื่อชุมชนมาแทนกรรมการชุดเก่า

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

จากการดำเนินกิจกรรมตามโครงการวิจัย “การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองลำแฮด ในพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจา อำเภอบัวชุม จังหวัดยโสธร” ซึ่งได้เริ่มในเดือน เมษายน 2552 – และขยายเวลาดำเนินกิจกรรมถึงเดือนกันยายน 2553 ซึ่งผลจากการดำเนินงานตลอด 1 ปี 6 เดือน ที่ผ่านมา สามารถตอบโจทย์ของโครงการตามวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อ 1 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ชาวบ้าน (คุณตาจุม) เกี่ยวกับความเป็นมาทำให้ได้ข้อมูลว่า ป่าหนองลำแฮด เดิมทีชาวบ้านเรียกว่า หนองบักบวบ ในอดีตเป็นป่ารกชัฏ มีสัตว์ป่าน้อยใหญ่อาศัยอยู่ เหตุที่ชื่อ หนองลำแฮด มีหลายคนบอกว่า อาจจะเป็นเพราะมีแรดอาศัยอยู่เยอะก็เป็นได้ ในป่า มีพันธุ์ไม้นานาชนิดหลายประเภท มีทั้งพันธุ์ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ขนาดเล็ก และไม้เบญจพรรณขึ้นปะปนอยู่ในบริเวณผืนป่าที่สำคัญ ป่าหนองลำแฮดยังเป็นบ่อเกิดแห่งอาหาร แมลงป่าอีกหลายชนิด ชาวบ้านได้ใช้ทรัพยากรจากป่าแห่งนี้ เช่น นำเอาไม้แห้งจากป่ามาทำฟืนหุงต้มอาหารเพื่อการดำรงชีวิต นำไม้จากป่ามาทำบ้านเรือนที่อยู่อาศัยสร้างอาคาร และนำสมุนไพรมาใช้เป็นยารักษาโรค ผลไม้ป่าบางชนิดสามารถรับประทานได้ ยอดผักที่ชาวบ้านนำมารับประทาน ถ้ามีจำนวนมากก็นำไปขาย เช่น ผักตั่ว ผักกระโดน ผักคำลึง เป็นต้น รวมทั้งการใช้ใบมาห่อหมก ถ้าชุมชนไหนมีป่าเป็นจำนวนมากก็จะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล นอกจากเราจะได้อาศัยสิ่งต่าง ๆ แล้ว ป่าแห่งนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าบางประเภทอาศัยเป็นร่มเงา บังแดดบังความร้อนและให้ความชุ่มชื้นแก่สัตว์ป่าทุกชนิด

ป่าหนองลำแฮดเป็นผืนป่าสาธารณะโดยหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน คือ

1. บ้านเชิงเครือ หมู่ 6
2. บ้านคำสร้างบ่อ หมู่ 10
3. บ้านม่วงไข่ หมู่ 8

โดยทั้ง 3 หมู่บ้านได้ร่วมกันดูแลอนุรักษ์ป่าแห่งนี้มาก่อน เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่รายล้อมป่า คุณตาจุมบอกว่า ป่าหนองลำแฮดปัจจุบันมีเนื้อที่ประมาณ 600 กว่าไร่ ทิศเหนือจดเขตถนนอรุณประเสริฐ ทิศใต้จรดหมู่บ้านคำสร้างบ่อ และท้องที่ตำบลศรีฐาน ทิศตะวันออกจรดท้องที่ตำบลโพธิ์ไทรและบ้านคำสร้างบ่อ ทิศตะวันตก จรดเขตหมู่บ้านเชิงเครือและจรดทุ่งนา ซึ่งจากการคำบอกเล่าของผู้เฒ่าที่คุ้นเคยกับป่าหนองลำแฮดมานาน ได้เล่าว่า

คุณตาบัวทอง เป็นคนบ้านในหมู่บ้านเชียงเครือ และนายรังสรรค์ หอมหวล ผู้ใหญ่บ้านเชียงเครือ เล่าว่า ในสมัยก่อนนั้นคนจะเรียกว่า ป่าหนองลำแฮด แต่พอในยุคที่มีการทำเรื่องป่าชุมชนจึงมีการเปลี่ยนชื่อเป็นทางการคือ ป่าชุมชนตามมติกรม.บ้านเชียงเครือ มีความอุดมสมบูรณ์ ที่เรียกว่าป่าชุมชนนั้น เพราะมีประชากรทั้ง 3 หมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันในป่าแห่งนี้ คือ บ้านเชียงเครือ หมู่ 6 บ้านม่วงไข่ หมู่ 8 บ้านคำสร้างบ่อ หมู่ 10 ป่าแห่งนี้มีต้นไม้ขนาดใหญ่หลายชนิดขึ้นอยู่หนาแน่น และมีอาณาเขตพื้นที่กว้างขวางมากกว่านี้ แต่มาถูกผู้บุกรุกเผาถางทำไร่ ทำนา ทำสวน ปลุกบ้านในเขตชายป่ามากขึ้น

ปี พ.ศ 2498 ทางกรมได้ให้กำนันผู้ใหญ่บ้านออกสำรวจเพื่อแจ้งกรมสิทธิในที่ดิน ส.ด 1 สภาพป่าจึงเหลือลดน้อยลงไปมาก

พ. ศ 2524 กรมป่าร่วมกับชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ บ้านเชียง หมู่6 บ้านคำสร้างบ่อ หมู่ 10 และบ้านม่วงไข่ หมู่ 8 ได้เข้าไปปักเขตโดยใช้หลักไม้ปักรอบป่าหนองลำแฮด

พ. ศ 2535 กรมป่าไม้ได้นำเสาปูนมามอบให้กับชาวบ้านเพื่อนำไปปักรอบป่าหนองลำแฮด และปักป้ายใช้ป่านี้นี้ชื่อว่า “ป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน” ทั้งนี้กรมป่าไม้ยังได้นำเอาต้นไม้หายากชนิดมาแจกให้ชุมชน เช่น ต้นมะขามป้อม ต้นกระถิน ต้นแสลง ต้นกระบาก ต้นพะยอม ต้นชาติ ต้นก้อ ต้นยาง เป็นต้น ดังนั้นชาวบ้านก็ต้องทำโรงเรือน เพื่อรองรับต้นไม้ที่กรมป่าไม้จะนำมาให้ชาวบ้าน เมื่อได้ต้นไม้มาปลูกซ่อมแซมจากต้นไม้เดิมที่ตายไปแล้วทั้ง 3 หมู่บ้าน ก็ได้จัดตั้งประธานคือ นายทองคำ หอมหวล จัดตั้งคณะกรรมการอีก 8 คน พร้อมทั้งมีการจัดอบรมประธานและคณะกรรมการให้ทราบถึงการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยถ้าผู้ใดเข้าไปบุกรุกหรือตัดไม้ในป่าจะมีโทษปรับและจำคุกตามความเหมาะสม

พ. ศ 2546 ทางองค์การบริหารส่วนตำบลกระเจาได้จัดให้มีการอบรมคณะกรรมการหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านเชียงเครือ หมู่ 6 บ้านคำสร้างบ่อ หมู่10 และบ้านม่วงไข่ หมู่ 8 หมู่บ้านละ 30 คน ให้เข้าอบรมเป็นกรรมการดูแลรักษาป่าพร้อมกันทั้ง 3 หมู่บ้าน โดยอบรม ณ วัดบ้านเชียงเครือนาราม

พ. ศ 2548 องค์การบริหารส่วนตำบลกระเจา โดยมีนาย ลุย มิ่งขวัญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลกระเจาเป็นผู้จัดงบประมาณเพื่อนำมาสนับสนุนในการสร้างแนวกันไฟรอบบริเวณป่าด้านทิศตะวันออก ของป่าหนองลำแฮดขนาดกว้าง 6 เมตร ควบคุมโดยคณะกรรมการทั้ง 3 หมู่บ้าน จนแล้วเสร็จตามโครงการและเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มาจนถึงทุกวันนี้

และหลังจากนั้นมาก็ยังไม่มีมีการดำเนินการอื่นใดเกี่ยวกับป่าอย่างเป็นทางการ นอกจากการปลูกป่าเพิ่มเติมในวันสำคัญ เช่น วันพ่อ วันแม่ เพื่อเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งก็จะมาหน่วยงานราชการมาร่วมด้วยเท่านั้น ส่วนการเข้าไปใช้ประโยชน์ก็ยังมีคนเข้าไปหาอาหารทั้งเพื่อกิน และเพื่อขายในแต่ละรอบปีเหมือนเช่นเดิม

ป่าชุมชนหนองลำแฮด มีสภาพเป็นป่าดิบแล้งสลับกับป่าเบญจพรรณในบางช่วง มีพรรณไม้ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น สามารถจำแนกออกเป็นไม้ล้มลุก ไม้เลื้อย ไม้พุ่มและไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ พรรณไม้เด่นที่พบในบริเวณป่าได้แก่ ผักเม็ก ไม้ตระกูลถั่ว เช่น ถั่วแดง ถั่วขาว ถั่วหม่น ยางนา กระบาก กันจ้อง

เป็นต้น สภาพป่าชุมชนหนองลำแฮดโดยทั่วไปถือได้ว่าค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้สูงมาก โดยเฉพาะในฤดูฝนนั้นจะพบว่าพื้นล่างของป่าจะเต็มไปด้วยพืชล้มลุกนานาชนิด โดยสภาพป่าจะเปลี่ยนไปตามชนิดของพรรณไม้ล้มลุกที่หมุนเวียนไปในแต่ละฤดูกาล ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าที่มีส่งผลให้ผืนป่าต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านสามารถทำนาและการเกษตรได้ผลผลิตเพียงพอในทุกปี

จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ถึงเรื่องราวเกี่ยวกับป่าชุมชนหนองลำแฮดในอดีตเมื่อราว 80 ปีที่ผ่านมา พบว่า ป่าชุมชนหนองลำแฮดเคยมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าที่พบในปัจจุบันเนื่องจากเดิมเคยเป็นป่าผืนใหญ่ที่เชื่อมต่อมาจากแนวป่าดงบังอี ในเขตพื้นที่จังหวัดมุกดาหารตลอดมาจนถึงจังหวัดอำนาจเจริญและยโสธร ซึ่งเดิมเป็นป่าผืนใหญ่ที่ไม่สามารถเดินทางทะลุผ่านไปได้ในวันเดียว หากต้องค้างแรมในป่าผู้เดินทางจะต้องคอยระแวงระวังเสือโคร่งซึ่งมีอยู่ชุกชุมในป่าละเอนนี้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าชุมชนหนองลำแฮดในอดีต ได้แก่ ชื่อเรียกสถานที่ต่างๆรอบแนวป่าในปัจจุบัน เช่น หนองเสือโก้ก หมายถึงบริเวณที่เคยเป็นหนองน้ำธรรมชาติในอดีต ซึ่งชาวบ้านมักได้ยินเสียงเสือร้องเวลามากินน้ำในหนองน้ำดังกล่าว หนองเสือดาย หมายถึง บริเวณหนองน้ำธรรมชาติที่ชาวบ้าน พบเสือมานอนตายในที่ดังกล่าว โดยภายหลังได้ถูกปรับสภาพเป็นผืนนา และหนองน้ำเหล่านั้นก็ตื้นเขินรวมถึงถูกขุดลอกให้กลายเป็นบ่อน้ำในปัจจุบัน หรือแม้กระทั่งชื่อป่าชุมชนหนองลำแฮดเองก็มีชื่อมาจาก แฮด ที่แปลว่า แรด อันเป็นสัตว์ป่าที่หายากในปัจจุบันในผืนป่าของประเทศไทย และถูกบรรจุชื่อเอาไว้ในกลุ่มสัตว์ใกล้สูญพันธุ์ ก็ล้วนเคยมีการพบเห็นจนถูกนำมาตั้งชื่อเป็นป่าชุมชนหนองลำแฮดอย่างที่เป็นอย่างนี้ นอกจากนี้ในผืนป่าหนองลำแฮดในปัจจุบันยังมีแหล่งหนองน้ำธรรมชาติที่เรียกว่าหนองเสือ ปัจจุบันได้ถูกขุดลอกเป็นหนองน้ำสาธารณะไว้สำหรับเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ โดยจะเปิดให้ชาวบ้านเข้ามาจับหาปลาเพียงปีละ 1 ครั้ง เท่านั้น จากหลักฐานที่แสดงถึงสัตว์ป่าขนาดใหญ่ที่เคยพบในบริเวณป่าชุมชนหนองลำแฮดในอดีต ย่อมเป็นดัชนีชี้วัดที่แสดงให้เห็นว่า ป่าชุมชนหนองลำแฮดนั้นเคยมีความอุดมสมบูรณ์สูงมาก โดยสามารถชี้วัดได้จากสัตว์ใหญ่ๆที่พบ อันแสดงให้เห็นถึงสังคมของสัตว์ในป่าดังกล่าวว่า หากมีเสือซึ่งเป็นสัตว์กินเนื้ออาศัยอยู่ย่อมแสดงให้เห็นว่า ป่าชุมชนหนองลำแฮดจะต้องเคยอุดมไปด้วยสัตว์กินพืชนานาชนิดสำหรับสัตว์ผู้ล่าขนาดใหญ่ดังกล่าว

ในปัจจุบันขนาดพื้นที่ของป่าได้ลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เสือโคร่งที่เคยพบอย่างชุกชุมในอดีต กลายเป็นเพียงตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมันมาถึงคนรุ่นหลัง อย่างไรก็ตาม ป่าชุมชนหนองลำแฮดในปัจจุบันยังถือได้ว่ามีสภาพความอุดมสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะไม่พบสัตว์ใหญ่อย่างเช่นในอดีต แต่สภาพพันธุ์ไม้โดยทั่วไปยังคงความหลากหลายและอุดมสมบูรณ์เฉกเช่นในครั้งอดีต สัตว์ผู้ล่าที่พบในผืนป่าลดขนาดลงจากเสือกลายเป็นสัตว์ตระกูลแมวขนาดเล็ก โดยจากคำสัมภาษณ์ของชาวบ้านที่เข้าไปเก็บหาของป่าพบว่า มีการปรากฏตัวของสัตว์ผู้ล่าตระกูลแมวที่มีลายคล้ายเสือดาวขนาดเล็ก โดยแมวดังกล่าวได้ถูกสุนัขของชาวบ้านที่ติดตามไปด้วยรุมกัดจนตาย ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักฐานที่

แสดงให้เห็นถึงสังคมของสัตว์ป่าในชุมชนหนองลำแฮด ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นอกจากนี้ยังพบว่า มีสัตว์ในตระกูลสัตว์ฟันแทะ เช่น กระต่าย หนู หรือสัตว์อื่นๆ เช่น นกต่างๆ สัตว์เลื้อยคลาน และแมลง อันแสดงถึงความสมบูรณ์ของผืนป่าที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน

จากความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยพบว่าสภาพฝนฟ้าที่เคยบริบูรณ์ถูกต้องตามฤดูกาลนั้น กลับกลายเป็นปรากฏการณ์ฝนแล้งในบางปี หรือบางปีฝนตกหนักมากจนน้ำท่วมพื้นที่การเกษตรเสียหาย ซึ่งเป็นผลจากการลดขนาดของพื้นที่ป่าอันเป็นแหล่งเก็บกักความชุ่มชื้นของระบบนิเวศ นอกจากนี้ความหลากหลายของสัตว์ก็ได้ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยดังกล่าวด้วยเช่นกัน โดยชาวบ้านได้เปลี่ยนบทบาทจากการเป็นพรานล่าสัตว์ มาเป็นนักเก็บหาของป่าประเภทพืชผัก และเห็ดต่างๆ ทดแทน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าผืนป่าหนองลำแฮดจะลดขนาดลงจากอดีตและระบบนิเวศโดยทั่วไปจะลดความชุ่มชื้นลง แต่ก็ป่าชุมชนหนองลำแฮดก็ไม่ได้ลดความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายด้านพรรณพืชลงไปมากนัก เนื่องจากชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้านในปัจจุบันต่างช่วยกันอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ผืนป่าอย่างหวงแหน โดยระลึกอยู่เสมอว่าป่าชุมชนหนองลำแฮดในปัจจุบันนับได้ว่าเป็นผืนป่าสุดท้ายที่เหลืออยู่ในชุมชน ดังนั้นทุกคนต่างล้วนตระหนักถึงความสำคัญและช่วยกันอนุรักษ์ผืนป่าดังกล่าวอย่างพร้อมเพรียง

2. ด้านปัจจัยสี่

2.1 อาหาร

ในอดีตชาวบ้านต่างอาศัยป่าชุมชนหนองลำแฮดเป็นแหล่งในการแสวงหาอาหารเพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็น การล่าสัตว์ การเก็บหาพืชผัก เห็ด ผลไม้ และอื่นๆ โดยป่าชุมชนหนองลำแฮดมีความหลากหลายทั้งชนิดของพรรณไม้ และพรรณสัตว์ รวมถึงเห็ดต่างๆ อาทิเช่น แมงกนิฐ กิ่งก่าหรือกระปอม อังอ่าง ปลา ผักเม็ก ผักกระโดน ผักติ้ว บวบ บอน กลอย เห็ดระโงก เห็ด ก่อ เห็ดแดง เป็นต้น ซึ่งพืชและสัตว์จะแปรเปลี่ยนหมุนเวียนไปตามฤดูกาล ทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี เช่น ในฤดูผล เป็นฤดูกาลที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าประเภทเห็ดต่างๆ ได้แก่ เห็ดแดง เห็ดระโงก เห็ดปลวก เห็ดผึ้ง เห็ดดิน โดยการเก็บเห็ดดังกล่าวสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างเป็นล่ำเป็นสัน สังเกตได้จากในฤดูฝนชาวบ้านจะมีการสร้างเพิงเล็กๆเอาไว้บริเวณริมถนนอรุณประเสริฐซึ่งตัดผ่านด้านหน้าของป่าชุมชนหนองลำแฮด และมีการเก็บเห็ดออกจากป่ามาขายในทุกๆวัน สร้างรายได้เป็นอย่างดีเป็นกอบเป็นกำให้แก่คนในชุมชน นอกจากนี้ในฤดูฝนชาวบ้านยังสามารถเก็บหาของป่าประเภทอื่นๆอีก ได้แก่ ผลไม้ป่า เช่น ต้องแล้ง มีผลสุกสีแดงเป็นพวงรสชาติหวาน ลำควนมีผลสุกสีดาร์ชาติหวาน คั่นจอนิยมกินผลอ่อนรสชาติมัน ดันครกนิยมกินผลสุกรสชาติหวานเลี่ยน บักหมั่มักออกในฤดูปลายแล้งต้นฝนคาบเกี่ยวกัน มีรสชาติหวานอมเปรี้ยว หรือแม้กระทั่งผักต่างๆ เช่น หน่อไม้ ไข่แกงกับผักต่างๆ ยอดบวบหรือลูกบวบใช้ประกอบกับอาหารจำพวกแกงหรืออ่อม ผักอีลอกใช้ใส่ใน

แก่งต่างๆ เครื่องหาน้อยนิยมนำมาคั้นผสมกับน้ำพริกปลาป่น จะทำให้แข็งตัวคล้ายวุ้น ใบย่านางนำมาคั้นใส่ในแกงหน่อไม้หรือนำไปขายที่ตลาดได้ นอกจากนี้ยังมีผักที่นิยมรับประทานสดเช่น ผักเม็ก ผักติ้ว ผักเหนียง ส่วนสัตว์ต่างๆก็ได้แก่ ปลา อึ่งอ่าง แมงกิดโป้ม แมงกะหลิบ และจิ้งหรีด เป็นต้น ในฤดูหนาวจะเป็นฤดูที่ป่าผักตบ ชาวบ้านไม่นิยมเข้าไปล่าสัตว์หรือหาของป่ามากนัก เนื่องจากเป็นช่วงที่พืชไม้แตกใบอ่อนและป่ากำลังเจริญเติบโต แต่อาจจะมีการเก็บหาของป่าได้ในบางชนิด เช่น ดอกติ้วที่มักออกดอกในช่วงปลายฤดูหนาวสามารถนำมาทำยาหรือใส่ในต้มยำเหียง หรือต้มยำต่างๆ ส่วนในฤดูแล้งแม้ว่าจะไม่มีฝนและป่าอยู่ในสภาพแห้งแล้ง แต่กลับเป็นฤดูกาลที่พรรณไม้ในป่าเริ่มผลิแตกใบอ่อนและบางชนิดมีผลสุกเต็มที่ ดังนั้นป่าชุมชนหนองลำแฮตจึงอุดมไปด้วยแมลงและสัตว์นานาชนิด รวมถึง พืชผักต่างๆที่สามารถเก็บหาได้ทั่วไป เช่น ใบผัดแดง ซึ่งเป็นอาหารที่นิยมมากในกลุ่มคนอีสาน และมีราคาแพง โดยจะสามารถเก็บหาได้ในฤดูแล้ง ชาวบ้านสามารถนำมาขายได้ในราคาสูง สร้างรายได้ให้กับครัวเรือน แมงกิด โคนุน จักจั่น กะปอมหรือกิ่งก่า ผักเม็ก ผักกระโดน ผักติ้ว ลูกยางเครือ ผลสุกมีสีเหลืองอมส้ม รสหวานอมเปรี้ยว ผลตากวาง ผลสุกขนาดใหญ่ สีเหลืองอมส้ม มีรสหวานเลี่ยน ผลตากี้ ผลสุกมีสีเหลืองอมส้ม รสหวานเลี่ยน และบักหม้ง เป็นต้น อย่างไรก็ตามจากการเปลี่ยนแปลงของกระแสการบริโภคในสังคมทำให้ประชาชนส่วนใหญ่หันไปบริโภคพืชผักที่ปลูกเองตามสวนและบริโภคเนื้อจากปลาและสัตว์ที่เลี้ยงในฟาร์ม ทำให้วัฒนธรรมการกินหรือหาอาหารจากป่าเริ่มเสื่อมความนิยมลง ทั้งๆที่อาหารจากป่านั้นมีคุณค่าทางสารอาหารสูง และไม่มีสารเคมีเจือปน อีกทั้งยังได้มาโดยไม่ต้องซื้อหา ซึ่งแนวคิดในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนหนองลำแฮตอย่างยั่งยืนในแง่ของการเป็นแหล่งอาหาร สมควรได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ก่อนที่ภูมิปัญญาและผืนป่าจะหายไปเพราะการไม่รู้คุณค่าและไม่หวงแหนของคนรุ่นหลัง

2.2 ที่อยู่อาศัย

ในอดีตชาวบ้านจากทั้ง 3 หมู่บ้านได้อาศัยป่าชุมชนหนองลำแฮตเป็นแหล่งไม้ในการนำมาสร้างที่อยู่อาศัย เนื่องจากผืนป่าดังกล่าวมีไม้ขนาดใหญ่ที่เหมาะสมสำหรับการนำมาแปรรูปเพื่อสร้างบ้าน อาทิ ไม้แดง ไม้พยุง ไม้ประดู่ ไม้มะค่าแต่ เป็นต้น โดยชาวบ้านได้ตัดต้นไม้เหล่านั้นเพื่อนำมาสร้างบ้านโดยการรุกเข้ามาจากพื้นที่รอบๆป่า ควบคู่ไปกับการถากถางพื้นที่เพื่อทำการเกษตร ส่งผลให้พื้นที่ป่าลดจำนวนลงจนเหลือแค่ 600 ไร่ อย่างเช่นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามภายหลังจากที่ได้มีการประกาศให้พื้นที่ป่าหนองลำแฮต เป็น “ป่าชุมชนตามมติกรม. บ้านเชียงเครือ” ทำให้การรุกป่าพื้นที่ป่าลดความรุนแรงลง ประกอบกับชาวบ้านเริ่มเห็นถึงความสำคัญของป่า ที่เป็นแหล่งอาหารและแหล่งทรัพยากรต่างๆ รวมทั้งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชและสัตว์ในระบบนิเวศของชุมชน ทำให้การบุกรุกผืนป่าเริ่มลดลง โดยเฉพาะการตัดไม้ใหญ่เพื่อนำมาใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัยนั้น ไม่สามารถทำได้และชาวบ้านทุกคนต่างช่วยกันคอยดูแลสอดส่องเพื่อไม่ให้มีผู้บุกรุกเข้าไปตัดไม้ใหญ่ในป่าชุมชนหนองลำแฮต ซึ่งนับว่าเป็นความร่วมมือร่วมใจในการปกป้องผืนป่าอย่างเข้มแข็งของคนในชุมชน

2.3 เครื่องนุ่งห่ม

แม้ว่าป่าชุมชนหนองลำแฮดจะไม่สามารถผลิตปัจจัยด้านเครื่องนุ่งห่มให้แก่ชุมชนโดยตรง แต่ชาวบ้านก็สามารถเข้าไปเก็บหาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการนำมาทำเครื่องนุ่งห่ม อาทิ ไม้ขนาดเล็กสำหรับนำมาทำที่ทอผ้า การเก็บเถาเถาของเครือไผ่ตันมาใช้ทำเป็นแกนสำหรับม้วนด้ายทอผ้า โดยเครือไผ่ตันเป็นไม้เลื้อยที่มีอายุหลายปี จัดเป็นพืชในตระกูลล้มลุก เมื่อแก่เต็มที่ภายในลำต้นจะกลวง ชาวบ้านจะนำมาตัดเป็นท่อนสั้นๆ และผึ่งแดดให้แห้ง จากนั้นจึงใช้เหล็กหรือลวดเจาะตรงแกนของลำต้นซึ่งมีความอ่อนนิ่มให้กลวง ก็จะได้แกนของด้ายที่มีความเบาและกลวง สามารถนำไปประกอบเข้ากับกระสวยทอผ้าได้

2.4 ยารักษาโรค

ในอดีตชาวบ้านจากทั้ง 3 หมู่บ้านได้มีการเข้าไปเก็บหาพืชสมุนไพรจากป่าชุมชนหนองลำแฮดมาใช้ในการรักษาโรค โดยหมอชาซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญด้านการใช้ยา ซึ่งมีทรัพยากรพันธุ์พืชและสัตว์อุดมสมบูรณ์ สามารถนำมาใช้ประกอบเป็นยาได้ อย่างไรก็ตามจากสภาพปัจจุบันพบว่าภูมิปัญญาดังกล่าวได้สูญหายไปจนหมดสิ้นแล้วจากชุมชน เนื่องจากการเข้ามาแทนที่ของแพทย์แผนปัจจุบันทำให้ความเชื่อด้านการใช้ยาสมุนไพรและภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยสูญหายไป ยังคงเหลือผู้รู้เพียงบางส่วนซึ่งยังขาดความชำนาญ แต่ยังคงเก็บหาพืชบางอย่างมาใช้เองและไม่ได้รับความนิยมนับเป็นที่แพร่หลาย

3. ด้านความเชื่อและการอนุรักษ์

โดยส่วนใหญ่ชาวอีสานมักมีความเชื่อเรื่องผีป่าหรือบรรพบุรุษที่คอยปกป้องคุ้มครองป่า ซึ่งสังเกตได้จากดอนปู่ตา ที่มักมีในหมู่บ้านต่างๆ อันเป็นกุศโลบายในการรักษาพื้นที่ป่าเพื่อให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชและสัตว์ในชุมชน แต่จากข้อมูลที่ได้ในการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่า ไม่มีความเชื่อเรื่องผีปู่ตาในป่าชุมชนหนองลำแฮดแต่อย่างใด เนื่องจากป่าดังกล่าวเป็นป่าขนาดใหญ่ ไม่มีชุมชนใดชุมชนหนึ่งเป็นเจ้าของโดยเด็ดขาด ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่มีการนำเอาความเชื่อด้านผีปู่ตาของตนเข้ามาเชื่อมโยงกับการรักษาผืนป่าแห่งนี้ แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ยังคงมีความเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลปกป้องป่าในลักษณะของเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งเชื่อว่ามีในป่าที่มีขนาดใหญ่ แต่ไม่ได้มีการกล่าวขานหรือเล่าสืบทอดต่อกันมา เนื่องจากไม่มีปรากฏการณ์ที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ใดๆ ดังนั้นความเคารพและหวงแหนป่าของชาวบ้านจึงเกิดมาจากการสำนึกถึงบุญคุณและคุณค่าของป่าที่ตนได้รับมากกว่าการมองไปที่เรื่องอิทธิฤทธิ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้เกิดเป็นข้อตกลงร่วมกันในทางปฏิบัติแต่ไม่มีปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน คือ การนำเอาทรัพยากรมาใช้อย่างรู้คุณค่าและยั่งยืน ไม่มีการตัดไม้ขนาดใหญ่ หรือขุดถอนต้นไม้ ชาวบ้านจะเข้าไปเก็บหาของป่าโดยการระมัดระวังที่จะทำลาย เช่น การเก็บยอดอ่อน ไม่หักโคนกิ่งหรือต้นลงมา การเก็บผล การขุดหาแมลง

จะต้องทำการกลบดินที่ขุดแล้วให้อยู่ในสภาพเดิม การเก็บเห็ดก็มักจะเก็บโดยเหลือส่วนโคนเอาไว้ เพื่อให้เชื้อยังคงเจริญเติบโตและขยายจำนวนได้ต่อไป เป็นต้น หรือแม้กระทั่งการเก็บหนำ้นจากต้นยางซึ่งนิยมทำมากในอดีต โดยการขุดลำต้นและเผาให้ได้น้ำยาง ในปัจจุบันก็ไม่นิยมทำกันแล้ว เนื่องจากคำนิยมในการใช้เตาแก๊สได้เข้ามาแทนที่เตาถ่าน ส่งผลให้ต้นไม้นี้ในป่าไม่ถูกรบกวนในทางอ้อม อีกทั้งในภายหลังจากการที่ได้มีการประกาศให้เป็น “ป่าชุมชนตามมติกรม. บ้านเชียงเครือ” ทำให้ชาวบ้านเกิดความเคารพและระมัดระวังในการใช้ประโยชน์จากป่ามากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หน่วยงานของรัฐยังได้มีการส่งเสริมให้มีกิจกรรมการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ที่ถูกบุกรุกทำลายอีกด้วย อาทิ กรมป่าไม้ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสภาพป่า เกิดการหวงแหนและรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน โดยสามารถมองเห็นถึงประโยชน์ของผืนป่า และกฎในการอนุรักษ์ป่าที่ต้องเคารพร่วมกัน ทำให้การอนุรักษ์ป่าชุมชนหนองลำแฮตมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการกระตุ้นโดยหน่วยงานของรัฐในการอนุรักษ์ป่าควรเป็นไปอย่างต่อเนื่องและกระตุ้นในวงกว้างมากขึ้น โดยควรขยายแนวคิดดังกล่าวออกไปสู่เด็กและเยาวชน ซึ่งจะเป็กำลังสำคัญในการอนุรักษ์ป่าผืนนี้ต่อไป รวมทั้งชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมกันในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ผืนป่าชุมชนหนองลำแฮตยังคงความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งทรัพยากรอันทรงคุณค่าอันก่อประโยชน์มหาศาลแก่คนในชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ข้อ 2 เพื่อศึกษาพันธุ์พืช สมุนไพร จากป่าหนองลำแฮตที่ใช้เป็นอาหารและสร้างรายได้ทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลพันธุ์พืช สมุนไพร ที่ใช้เป็นอาหารและรายได้ของชุมชนที่เกิดจากป่าหนองลำแฮตนั้น ทางโครงการได้สร้างเครื่องมือเพื่อนำไปใช้ในการเก็บข้อมูล โดยให้เยาวชนเป็นหลักในการบันทึก ส่วนผู้ที่ให้ข้อมูลจะเป็นชาวบ้านทั้ง 3 หมู่ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายวิจัย วิธีการศึกษานั้นมีทั้งการสัมภาษณ์ปากเปล่า สัมภาษณ์แบบมีข้อมูล เดินสำรวจร่วมกับผู้รู้ในชุมชน การทำกิจกรรมดังกล่าวนอกจากจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับพันธุ์พืชแล้ว ยังสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ข้อมูล และผู้เก็บข้อมูลด้วย ซึ่งจากการเก็บข้อมูลดังกล่าวก็ทำให้ทราบว่าชาวบ้านในละแวกทั้งสามหมู่บ้านนี้ได้อาศัยอยู่กับป่านี้มาช้านาน และในอดีตชาวบ้านมีการดำเนินวิถีชีวิตอยู่กับป่าในแง่ของการหาอยู่หากิน ปักจี้สี่ และเป็นแหล่งอาหารขนาดใหญ่และแหล่งสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนทั้งสามหมู่บ้านมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบันจากการสอบถามชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านพบว่า ในอดีตชาวบ้านจะอาศัยป่าชุมชนแห่งนี้เป็แหล่งหาอาหาร และเมื่อเข้าป่าเวลาใดออกมาก็จะได้อาหารติดไม้ติดมือออกมาด้วย เมื่อได้อาหารจำนวนมากเกินความต้องการชาวบ้านก็จะนำมาแลกเปลี่ยนแบ่งปันกันไม่มีการซื้อขาย เหมือนเช่นในปัจจุบันนี้ซึ่งหากหาอาหารออกมาได้จะมีแม่ค้าคนกลางมารับซื้อถึงที่บ้าน โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนจะมีเห็ดออกมากชาวบ้านจะมีรายได้เป็นกอบเป็นกำ ในแต่ละวันจะเข้าป่าวันละ 3 เวลา คือ เช้า กลางวัน

และเย็น รายได้เฉลี่ยตกวันละประมาณ 300-400 บาทต่อคนต่อวัน ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ที่ดีมากในช่วงฤดูฝน ส่วนฤดูหนาวก็จะมีชาวบ้านเข้าป่าประปรายบ้างเล็กน้อย คนกลุ่มนี้จะไปเก็บพืชผักสมุนไพร ลำสัตว์ หน่อกระบอง และฟืนเพื่อนำมาทำเชื้อเพลิง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการหาเข้ามาเพื่อนำมาใช้ในครัวเรือนมากกว่าที่จะหาเข้ามาเพื่อขาย ส่วนในฤดูร้อนชาวบ้านจะเข้าป่าหาจักจั่น แมงกิ้งก่า กิ้งก่า แย้ ซึ่งในฤดูนี้ชาวบ้านก็จะมีรายได้เป็นกอบเป็นกำเช่นเดียวกันซึ่งตกวันละประมาณ 200 บาท ต่อคนต่อวัน

ตาราง 1 ไม้ขนาดใหญ่

ที่	ชื่อ	ลักษณะ
1.	ต้นยาง	ใบสีเขียวเรียวยาวขนาดใหญ่เป็นร่างแห
2.	ต้นมะค่าแต้	ใบสีเขียว เล็กเรียวยาวและมน ผลเป็นฝักสีเขียว ผลแก่สีน้ำตาล
3.	กระบก	ใบสีเขียว เรียวเล็ก ผลอ่อนมีสีเขียว ผลแก่สีน้ำตาล
4.	ต้นบาก	ใบสีเขียวเป็นวงรี
5.	ต้นพอก	ใบสีเขียวเป็นวงรี ผลมีสีน้ำตาล
6.	ต้นอะลาง	ลำต้นใหญ่ ใบเล็กเป็นช่อ ผลสีดำ
7.	สะแบง	ลำต้นใหญ่ ใบเรียวยาวมีขนสาบทั้งบนและล่างใบ
8.	พยอม	ลำต้นใหญ่ ใบสีเขียว เล็กเรียวยาว
9.	แคน	ลำต้นใหญ่ ใบเล็กแหลม
10.	ต้นเปลือย	ลำต้นใหญ่ เรียบมีสีเขียว ใบเรียวยาว
11.	ประดู่	ลำต้นใหญ่ ใบมีสีเขียวมีลักษณะเป็นวงรี
12.	จืดเหล็ก	ลำต้นใหญ่ ใบเรียวยาวเล็กสีเขียว
13.	ต้นหว้า	ใบเรียวยาวสีเขียวใบอ่อนสีน้ำตาล
14.	ต้นพันชาติ	เป็นต้นใบเรียวยาว ตัดไม่ตาย(มีความทน)

ตาราง 2 ไม้ขนาดกลางและขนาดเล็ก

ที่	ชื่อ	ลักษณะ
1.	ต้นก่อ	ลำต้นใหญ่ ใบมีสีเขียวเป็นวงรี ผลอ่อนสีเขียว ผลแก่สีน้ำตาล
2.	สุนโฮ	ใบเรียวยาวสีเขียวเข้มขอบคอดคอดมีสีน้ำตาล
3.	หวดข่า	ใบเรียวยาวแหลมผลสุกมีสีดำ
4.	หนามแท่ง	มีหนามใหญ่ ตามต้นผลสุกมีสีเขียวหม่น
5.	ชะอมป่า	ตรงไม่มีหนาม
6.	ตีนนก	ใบเรียวยาว หัก

7.	จีช้าง	ใบเรียวยาวมน ผลสุกมีสีดำ
8.	กันจ้อง	ใบเรียวยาว ผลมีสีเขียว
9.	ดินเป็ด	ใบเรียวยาวเรียบ
10.	ดักดำ	ใบเรียวยาว
11.	น้ำเกลี้ยง	ใบใหญ่มน ผลมีสีเขียว ถ้าถูกตัวจะรู้สึกคัน
12.	บั๊กหมั่ง	ใบเรียวยักษ์ ผลสุกมีสีแดง
13.	ต้นส้มโมง	ใบเรียวยาวเรียบ ผลสีเขียว ผลสุกมีสีเหลือง
14.	ต้นหมี	ใบกลมมน ใบใช้สระผมมีกลิ่นหอม ผลมีสีดำ
15.	ต้นพะอูง	ใบกลมมนมันเรียบผลสุกสีดำ
16.	หมากเมา	ใบกลมมน ผลเป็นพวงผลสุกมีสีดำแดง
17.	เล็บแมว	มีหนาม ใบยาวมนปลายใบแหลมมีเส้นกลางใบ 3 เส้น ผลสุกสีดำ
18.	ต้นตากด	ใบเรียวยาว ผลมีสีแดง เมล็ดสีดำ
19.	เก็ดลิน	ใบเรียวยาว ยอดใบเป็นเกล็ดยาวเป็นพุ่ม
20.	บั๊กเหลี่ยม	ใบเรียวยาว ผลมีสีเขียว
21.	บัวกะเลน	ใบเรียวยาวแหลม ผลสุกมีรสหวาน ขอบใบมีหนามเหมือนฟันปลา
22.	ต้นสัมัด	ใบเล็กเรียวยาว
23.	หมากจิ้มด	ใบยาวเรียวยาวสีเขียว
24.	สาเหล้า	ใบเล็กถึงยาว
25.	ต้นนมสาว	มีหนามผลสุกมีสีเหลือง
26.	ดอกข้าวหลาม	ใบสีเขียว ดอกมีกลิ่นหอม
27.	ต้นจักจั่น	สูงเรียวยาว ใบเรียวยาว
28.	ต้นกุ่มาลี	ใบแข็งมนขอบใบหยักสีเหลืองอ่อน
29.	ต้นเค้า	ใบหยักใหญ่และแข็ง
30.	ด้ว	ใบเรียวยาว สีเขียวอมเหลืองส้ม
31.	หมากอีเก๋า	ใบเรียวยาว รากมีกลิ่นหอม
32.	กันจ้อง	ใบเรียวยาวสีเขียวแกมเหลือง ผลมีสีเขียว มีก้านดุก
33.	ดอกดำ	ใบเรียวยาว เรียบ ดอกมีสีขาว ผลมีสีเขียวลูกกลมมน
34.	ตากวาง	ใบยาวเรียวยาวมีสีเขียวมเหลืองดอกเป็นช่อ ผลสุกมีสีส้ม
35.	ผักเหมียง	ใบเรียวยาว เป็นต้น บางใบเป็นรูปหัวใจ
36.	ต้นตันทาง	ใบสีเขียวมนขนาดเล็ก เป็นไม้พุ่ม
37.	คามป่า	ใบสีเขียวเป็นวงรี

38.	จี๋อันแดง	ใบเรียวยาวเล็กสีเขียว ใบแก่สีเหลือง ดอกเล็กสีเหลืองอมน้ำตาล ผลสีดำ
39.	ผีผ่วน	ใบสีเขียววาวรี ผลดิบสีเขียว ผลสุกสีแดง
40.	เม็ก	ใบสีเขียวเรียวยาวเล็ก ยอดอ่อนสีขาว และแดง ผลสีขาว
41.	กระโดน	ดอกมีสีม่วงปนขาว ใบใหญ่และมีสีเขียว
42.	ต้นปีคน	ใบแหลมมีสีเขียว ผิวลำต้นบาง
43.	ลำควน	ใบเรียวยาวเล็ก เป็นไม้เนื้ออ่อน ดอกสีเหลือง ผลสุกสีดำ
44.	ต้นคายขาว	ใบสีเขียววาวรี ผลมีขน ผลดิบสีเขียว ผลสุกสีแดง
45.	ต้นเลื้อยคนก	ใบเรียวยาวแหลมสีเขียวคล้ายต้นตีนเป็ด ไม่มีดอกและผล
46.	ต้นตาไก่	ใบเล็กและมีสีเขียว ผลมีขนาดเล็ก ผลดิบสีเขียว ผลสุกสีแดง
47.	ต้นแดง	ใบมีขนาดกลาง ลำต้นขรุขระ เป็นไม้เนื้อแข็ง
48.	ต้นชาติ	ใบใหญ่มีขน ลำต้นเป็นผิวขรุขระ ผลมีสีเขียว
49.	ต้นจิก	ใบเรียวยาวเล็กมีสีเขียว เป็นไม้เนื้อแข็ง ยางนำไปช่อมภาชนะรั่วแตก
50.	เงี่ยงปลาฉุก	ใบสีเขียวเล็กกลม ผลอ่อนสีเขียว ผลแก่สีแดง
51.	ต้นข่อย	ใบเล็กเรียวยาว ผลสุกสีเหลือง
52.	สะเดา	ใบมีลักษณะเล็กและเรียวยาว สีเขียวเป็นมัน
53.	ต้นกวก	ใบใหญ่มีสีเขียว ดอกสีมีขนาดเล็ก ผลขนาดใหญ่สีเขียวด้านในคล้ายมังคุด
54.	ต้นบักสัน	ใบมีขนาดกลาง ดอกใหญ่สีเหลือง ผลสีเขียว
55.	ต้นส้มเปรี้ยว	ใบเรียวยาวเล็กยาวสีเขียว ยอดสีออกแดง ลำต้นมีหนาม

ตาราง 3 ไม้พุ่ม

ที่	ชื่อ	ลักษณะ
1.	หญ้านวลขาว	ใบเรียวยาว ขอบใบคม
2.	ตองแตง	ใบสีเขียวอมเหลือง ใบเล็กมนเรียวยาว
3.	หญ้านวลขาว	ใบแข็งเรียวยาวแหลมมีปล้อง
4.	ต้นครก	ใบมน ผลขนาดเล็กสีเขียว
5.	จิงกระแต	ใบเรียวยาวแหลม ดอกสีขาว
6.	อีลือก	เป็นพุ่ม ใบเรียวยาวเรียบ
7.	เข็มแดง	เป็นพุ่ม ใบเรียวยาว ดอกมีสีเหลืองหรือขาว
8.	ต้นสาบเสือ	ใบเป็นแถบสีเขียว
9.	ขมิ้นเครือ	ใบสีเขียวรูปรางเป็นวงรี
10.	อ้อยป่า	ลำต้นและใบมีขนาดกลางคล้ายกับอ้อยที่ปลูกที่บ้าน

11.	ต้นหูลิง	ใบสีเขียวม่น ลำต้นเป็นหนาม ฝักแบนสีเขียวมีรสเปรี้ยว
12.	กระเช้านางสีดา	ใบสีเขียว เรียวยาว
13.	พุทธรักษา	ใบสีเขียว เรียวยาว ดอกมีสีขาว

ตาราง 4 ไม้เครือ/ไม้เลื้อย

ที่	ชื่อ	ลักษณะ
1.	เครือกระแต	ขนาดเล็กยาวสีเขียว ใบแหลมเรียวยาว ปลายขาวตัดกัน
2.	เครือเขียง	มีหนามขยออ่อนใช้ห่อเมี่ยง
3.	มุ้งกระต่าย	ใบเรียวยาว
4.	ไมยราบ	เครือยาวมีหนาม ใบเรียวยาวเป็นช่อ ถ้าจับใบจะยุบ ดอกมีสีม่วงฟู
5.	หญ้าเมือก	ใบยาวเรียวเรียบ ดอกมีสีม่วง 1 ดอกมี 3 แฉก
6.	กาวกระแต	ใบมนเรียวสีเขียวใบมียางสีเหลือง
7.	มันนก	เครือยาว สีเขียว หัวเป็นแท่งมีขนสีดำ
8.	เครือมันนางนอน	ใบเรียวยาว
9.	เครือไคสง	ใบมีขน ใบและลำต้นสีขาวมียาง
10.	เครือคอดำ	เป็นเครือ มีสีเขียวไม่มีใบ มีผลสีเขียวอมเหลือง
11.	หางควาย	เป็นเครือ ใบเล็กมนเป็นช่อ
12.	เครือส้มลม	เป็นเครือ ใบสีเขียวมีจุดสีแดงมีรสเปรี้ยว
13.	เครือหมาน้อย	เป็นเครือ ใบเล็กเรียว เป็นยาเย็น กินได้
14.	เครือกล้วยน้อย	เป็นเครือ ดอกมีกลิ่นหอม มีผลสีเขียวเล็กเป็นพวง
15.	เครืออีลุ้มปุมเป่า	เป็นเครือ ผลเป็นปุม ใบมนใหญ่คล้ายรูปหัวใจ
16.	เครืออีโกย	เป็นเครือยาว ใบมีสีเขียว ใบใหญ่เป็นวงรี
17.	เครือคายหุน	เป็นเครือใหญ่และขรุขระมีสีดำและมีจุดสีขาว
18.	เครือสะตัน	เป็นเครือเกาะตามต้นไม้อื่น ใบสีเขียว เรียบมันมียาง
19.	หมากขี้กา	เครือยาว ใบสีเขียวมน ผลสีเขียว
20.	เครือซูด	เป็นเครือยาว ใบหยักเป็นแฉก เครือและใบมียาง
21.	ย่านาง	เป็นเครือเล็กยาว ใบสีเขียวเรียวยาว
22.	มะยาง	เป็นเครือยาวพันกับต้นไม้อื่น ใบเรียวยาว ผลดิบสีเขียว ผลสุกสีเหลือง
23.	เครือผ้าอ้อม	เป็นเครือ ใบสีเขียวเป็นแฉก
24.	ต้นคัดเค้า	เป็นเครือ ดอกสีขาว ชมพูมีกลิ่นหอม

25.	กาฝาก	เป็นเครือเกาะอยู่ตามต้นไม้ใหญ่
26.	ผักออบออบ	ใบมนสีเขียว

ตาราง 5 เห็ด สัตว์ แมลง

ที่	ชื่อ	เห็ด	สัตว์	แมลง	ลักษณะ
1.	เห็ดไค	✓			ก้านอวบ สัน กลิ่นหอม ผิวเนียน สีขาวปนเขียว
2.	เห็ดปลวกไถ่น้อย	✓			ก้านตรง เรียวเล็ก สีขาว ผิวเนียน
3.	เห็ดก่อแดง	✓			ก้านสีขาว ดอกด้านบนสีแดง ด้านล่างสีขาว
4.	เห็ดอ่อนช้อย	✓			ก้านตรงเล็ก ผิวนุ่มลื่น กลางดอกมีสีม่วง
5.	เห็ดผึ้งเต้	✓			ก้านดอกอวบ ผิวนุ่ม เรียบสีน้ำตาล
6.	เห็ดผึ้งหาว	✓			ก้านเล็กตรง ผิวนุ่มเรียบ สีน้ำตาลอ่อน
7.	เห็ดผึ้งแดง	✓			ก้านดอกเล็ก ดอกด้านบนสีแดง ด้านล่างเหลือง
8.	เห็ดผึ้งเหลือง	✓			ก้านดอกงอ สีแดงอมเหลือง
9.	เห็ดละโงกขาว	✓			ก้านดอกยาวสีขาว ผิวเรียบนุ่ม ลื่น
10.	เห็ดละโงกเหลือง	✓			ก้านดอกยาวสีเหลือง ผิวเรียบนุ่ม ลื่น
11.	เห็ดถ่าน	✓			ก้านดอกอวบสั้น ผิวสีดำ
12.	เห็ดปลวก	✓			ก้านดอกยาว สีเทา กลางดอกแหลมมนเหมือนร่ม
13.	เห็ดหน้าเห่	✓			ก้านสั้นอวบ สีขาว ด้านบนสีม่วง ด้านล่างสีขาว
14.	เห็ดข้าวสาร	✓			ก้านยาวเล็กสีขาวอมเหลือง
15.	เห็ดแครง	✓			ก้านสั้น ดอกสีเทา ผิวขรุขระ
16.	เห็ดหน้ามูม	✓			ก้านสั้นเรียว ผิวดอกสีน้ำตาลอมเทา กลิ่นหอม
17.	เห็ดน้ำหมาก	✓			ก้านสั้นสีขาว ดอกด้านบนสีแดง ด้านล่างสีขาว
18.	เห็ดดิน	✓			ก้านสั้นเรียวสีขาวทั้งดอกและก้าน
19.	เห็ดผึ้งชาติ	✓			ก้านยาวเรียวสีแดง มีลาย ด้านบนสีแดง ล่างขาว
20.	เห็ดเผาะ	✓			เป็นก้อนกลม สีขาวอมเทา เกิดบริเวณดินทราย
21.	แมงกิ้งก่า			✓	ปีกสีน้ำตาล เรียบ ลื่นเป็นมัน ใต้ท้องสีเหลือง
22.	จิ้งจก			✓	ปีกบางใส เรียบ ใต้ท้องสีเทา
23.	จิ้งป้อม			✓	ปีกสีน้ำตาล เรียบ ลื่นเป็นมัน ใต้ท้องสีเหลือง
24.	แมงกะเหิบ			✓	ปีกสีน้ำตาล เรียบ ลื่นเป็นมัน ใต้ท้องสีเทา
25.	กิ้งก่า		✓		ผิวหยาบ ขรุขระ สีปรับตามสภาพที่อยู่

26.	แย้		✓		ผิวเรียบ ลื่นเป็นจุด ท้องขาวอมสีเหลือง
27.	ไข่มดแดง		✓		ผิวเรียบ นุ่ม ลื่น มีสีขาว

ตาราง 6 พืชที่นำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

ที่	ชื่อ	การใช้ประโยชน์
1.	ต้นยาง	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
2.	ต้นมะค่าแต้	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
3.	กระบก	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน เผ่าถ่าน
4.	ต้นบาก	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
5.	ต้นพอก	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
6.	ต้นอะลาง	ลำต้นใช้สร้างบ้าน ทำเฟอร์นิเจอร์ กิ่งใช้ทำฟืน
7.	สะแบง	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
8.	พะยอม	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
9.	แคน	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน ยางสีขาวนำไปซ่อมภาชนะที่แตก
10.	ต้นเปลือย	ใช้ทำฟืน เผ่าถ่าน
11.	ต้นน้ำเกลี้ยง	ใช้ทำฟืน เผ่าถ่าน
12.	ต้นชาติ	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน ใบใช้ห่อทำจีกระบองและฝาผนังบ้าน
13.	ขี้เหล็ก	ยอดอ่อนใช้ทำอาหาร กิ่งใช้ทำฟืน
14.	ต้นก่อ	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
15.	ต้นพันชาติ	ผลกินได้ ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
16.	ประดู่	ยอดอ่อนใช้เป็นอาหารสัตว์ ลำต้นใช้สร้างบ้าน เฟอร์นิเจอร์ เปลือกใช้ย้อมผ้า
17.	ต้นจิก	ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
18.	ต้นกระโดน	กิ่งใช้ทำฟืน ยอดอ่อนนำมากินกับลาบ ปั่น ก้อย แจ่ว
19.	ต้นหมี	ผลใช้ตกปลา ใบใช้สระผม กิ่งใช้ทำฟืน
20.	หว้า	ผลสุกมีสีดำกินได้ ลำต้นใช้สร้างบ้าน กิ่งใช้ทำฟืน
21.	เครือสะตัน	เครือแห้งใช้ทำหลอดปั่นด้าย
22.	ต้นกุดเค้า	เป็นไม้ประดับ
23.	กาบกระแต	ใบมีสีเหลืองใช้ย้อมผ้า
24.	เครือโคสง	เป็นเครือ สีสน้ำตาล ไข่มดของ
25.	เครือกล้วยน้อย	ดอกมีกลิ่นหอม มีผลสีเขียวเล็กเป็นพวง นำมาทำไม้ประดับ

26.	กระเช้านางสีดา	นำมาทำไม้ประดับ
27.	สาหล่า	ต้นและกิ่งใช้ทำฟืน
28.	ดินเป็ด	นำมาทำไม้ประดับ
29.	เข็มแดง	นำมาทำไม้ประดับ
30.	หนามแท่ง	ผลสุกมีสีเขียวหม่นใช้ชักผ้า
31.	ต้นพุทธรักษา	ไม้ประดับ ใบและดอกนำมาบูชาพระ
32.	ต้นเลื้อยคนก	ทำเชื้อเพลิง

ตาราง 7 พืชกินได้/นำมาใช้เป็นอาหาร

ที่	ชื่อ	การใช้ประโยชน์
1.	จีเหล็ก	ยอดอ่อนนำมาต้มให้จืด ใช้ทำอาหารแกงใส่หนังวัว หนังควาย หรือหมู
2.	กระโดน	กิ่งใช้ทำฟืน ยอดอ่อนนำมากินกับลาบ ป่น ก้อย แจ่ว
3.	ติ้ว	ยอดอ่อนมีรสเปรี้ยวนำมาชุบกับเห็ด ใส่อาหารประเภทต้ม แกง
4.	ผักเม็ก	ยอดอ่อนมีรสเปรี้ยวนำมาชุบกับเห็ด กินกับลาบ ก้อย ป่น หมี่กะทิ
5.	ย่านาง	ใบคั้นเอาน้ำนำไปประกอบอาหาร หรือกินน้ำสดๆก็ได้
6.	มันนก	หัวมันนำมาล้างจมน้ำตาลหรือทำของหวาน
7.	หว่า	ผลสุกสีดำกินได้
8.	ก่อ	ผลแก่นำมาต้มกะเตาะกินเนื้อด้านใน
9.	เครือส้มลม	ใบมีรสเปรี้ยว นำมากินกับแจ่ว แก้วเงียน
10.	เครือผ้าอ้อม	เป็นเครือ ใบสีเขียวเป็นแฉก ผลสุกสีเหลืองกินได้
11.	ต้นहुลิง	ผลหรือฝักมีรสเปรี้ยว นำมาตำหรือจิ้มกินกับพริกเกลือ
12.	ต้นพะอูง	เป็นต้น ใบกลมมนมันเรียบผลสุกสีดำมีรสหวาน
13.	หมากเม่า	เป็นต้น ใบกลมมน ผลเป็นพวงผลสุกมีสีดำแดง
14.	เครือเขียง	ยอดอ่อนใช้ห่อเมี่ยง
15.	เข็มแดง	ผลสุกกินได้
16.	ต้องแล่ง	ผลดิบสีเขียว ผลสุกมีสีแดงกินได้
17.	อ้อยป่า	ลำต้นนำมาปอกกินได้เหมือนอ้อยบ้าน
18.	ต้นครก	ผลอ่อนสีเขียว กินได้แต่ผลแก่
19.	อีลอก	ลำต้นใช้ทำอาหารประเภทแกง
20.	เงียงปลาตุก	ผลแก่สีแดงกินได้
21.	คันจ้อง	ผลและใบอ่อนนำมากินกับลาบ

22.	ตากวาง	ผลสุกมีสีส้ม รสหวานกินได้
23.	ผักเหมียง	ใบใช้รับประทานกับป็น น้ำพริก
24.	หวดข่า	ผลสุกมีสีดำ กินได้
25.	จีช้าง	ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกมีสีดำกินได้
26.	ผีผ่วน	ผลอ่อนสีเขียว ผลสุกมีสีแดงกินได้
27.	บักเหลียม	ผลสีเขียวด้านในกินได้
28.	บักหมั่ง	ผลสุกมีสีแดงอมส้ม กินได้
29.	ต้นส้มโอง	ใบมีรสเปรี้ยวนำมาประกอบอาหาร ผลทั้งดิบและสุกกินได้
30.	ลำควน	ผลสุกมีสีดำ กินได้
31.	ต้นตาไก่	ผลกินได้
32.	ต้นพะอุง	ผลสุกสีดำมีรสหวานกินได้
33.	หมากขี้มด	ผลกินได้
34.	เล็บแมว	ผลสุกสีดำ กินได้
35.	มะยาง	ผลดิบสีเขียว ผลแก่สีเหลือง กินได้
36.	กระบก	ผลแก่สีน้ำตาลนำมากะทะาะเปลือกกินได้
37.	ต้นกวก	ผลขนาดใหญ่สีเขียวด้านในคล้ายมังคุด กินได้
38.	ต้นบักสัน	ผลสีเขียว กินได้
39.	ต้นพอก	ผลสุกกินได้ทั้งเนื้อผลและเมล็ด
40.	ผักออบแอบ	ใบมีรสเปรี้ยวนำมาแกง ต้ม
41.	ต้นส้มเปรี้ยว	ยอดมีรสเปรี้ยวนำมาประกอบอาหารต้ม แกง

ตาราง 8 เห็ด สัตว์ แมลงที่นำมาใช้เป็นอาหาร

ที่	ชื่อ	การใช้ประโยชน์
1.	เห็ดไค	นำมาทำป็น ตำแจ่ว
2.	เห็ดปลวกไค่น้อย	นำมาแกง
3.	เห็ดก่อแดง	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
4.	เห็ดอ่อนช้อย	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
5.	เห็ดผึ้งदै	นำมาแกง
6.	เห็ดผึ้งหวาย	นำมาแกง
7.	เห็ดผึ้งแดง	นำมาแกง
8.	เห็ดผึ้งเหลือง	นำมาแกง

9.	เห็ดละโงกขาว	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
10.	เห็ดละโงกเหลือง	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
11.	เห็ดถ่าน	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
12.	เห็ดปลวก	นำมาแกง ก้อย
13.	เห็ดหน้าเห่	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
14.	เห็ดผึ้งขาว	นำมาแกง
15.	เห็ดแครง	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
16.	เห็ดหน้ามูม	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
17.	เห็ดน้ำหมาก	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
18.	เห็ดดิน	นำมาแกง นึ่งจิ้มแจ่ว
19.	เห็ดผึ้งชาติ	นำมาแกง
20.	เห็ดเผาะ	นำมาแกง
21.	แมงกีนูน	นำมาทำป่น ก้อย ทอด คั่ว ตำแจ่ว
22.	จักจั่น	นำมาทำป่น ก้อย ทอด คั่ว
23.	จีโป่ม	นำมาทำป่น ก้อย ทอด คั่ว
24.	แมงกะเหลิบ	นำมาทำป่น ก้อย ทอด คั่ว ตำแจ่ว
25.	กิ้งก่า	นำมาทำป่น ก้อย ทอด
26.	ไข่	นำมาทำป่น ก้อย ทอด
27.	มดแดง	ไข่นำมาทอด แกงทอด แม่เป้งนำมาคั่ว ทอด

ตาราง 9 พืชที่นำมาใช้เป็นสมุนไพร

ที่	ชื่อ	สรรพคุณทางยา
1.	เข็มแดง	คั้นนำมาดื่มกิน แก้ปวดลูก
2.	เครือลิ้นแฮด	นำมาต้มน้ำใช้หยอดตาเป็นยาชา
3.	เครือสะตัน	ใบกินได้ เป็นยาขับ
4.	ต้นค้อ	ผลกินได้ ใบเป็นยาขับใช้(เช่นน้ำอาบ)
5.	เครือหมาน้อย	ใบกินได้ นำมาคั้นเป็นยาเย็น
6.	เครือส้มลม	ใบสดกินแก้วิงเวียน
7.	ต้นกุ่มาลี	ใบเผาแล้วนำมาเคี้ยวกับหมาก
8.	ต้นสมัด	ใบนำมาเผารมควันแก้ท้องอืดในวัวควาย

9.	ต้นนมสาว	ต้นใช้ต้มบำรุงน้ำมัน
10.	ย่านาง	ใบคั้นเอาน้ำกินสดๆ เป็นยาเย็น
11.	ขี้เหล็ก	ยาระบาย
12.	ตัว	บำรุงเลือด
13.	ต้องแล้ง	บำรุงน้ำมัน
14.	ตะไคร้ป่า	รักษาไต ขับปัสสาวะ
15.	อ้อยสามสวน	แก้ไอ ขับเสมหะ
16.	ต้นครก	ยาระบาย
16.	ตากวาง	รักษาอาการท้องผูก
17.	ต้นปีคน	แก้โรคมะเร็ง โรคเบาหวาน
18.	หญ้าคมปาว	รากล้างแก้
19.	ต้นข่อย	ระงับกลิ่นปาก แก้ปวดฟัน
20.	ต้นตาไก่	ใช้เป็นยาระบาย
21.	ต้นสาบเสือ	ใช้ห้ามเลือด
22.	หมากจี่กา	รากใช้ต้มแก้ปวดท้อง
23.	ตุ้มกา	บำรุงเลือด รากแก้โรคเบาหวาน

ตาราง 10 แสดงผลผลิตจากป่าชุมชนหนองลำแฮดในรอบ 1 ปี

ประเภทเห็ด

ชนิด	ม. ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ. ค.	มิ.ย.	ก. ค.	ส.ค.	ก. ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ. ค.
เห็ดละโรง					✓	✓						
เห็ดผึ้ง					✓	✓	✓	✓	✓	✓		
เห็ดเผาะ					✓	✓						
เห็ดปลวก						✓	✓	✓	✓	✓		
เห็ดก่อ								✓	✓	✓	✓	
เห็ดไค					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
เห็ดถ่าน					✓	✓	✓	✓	✓	✓		
เห็ดหน้าแล					✓	✓	✓	✓	✓			
เห็ดหน้าวัว					✓	✓	✓	✓	✓			
เห็ดมะอึ					✓	✓	✓	✓	✓			
เห็ดผึ้งไข่					✓	✓	✓	✓	✓	✓		

เห็ดบด									✓	✓	✓	
เห็ดชั้น							✓	✓	✓			
เห็ดตาโล่							✓	✓				

ประเภทผักป่า

ชนิดผัก	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ผักติ้ว		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
ผักอีลอก-อีปุก	✓	✓	✓	✓	✓							
ผักหวาน				✓								
ผักย่านาง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ผักกระโดน			✓	✓	✓							
ผักส้มลม			✓	✓								
ผักหนาม	✓	✓	✓	✓								
ผักสาบ				✓	✓	✓	✓	✓				
ผักต้นโจด				✓	✓							
หน่อไม้ป่า				✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
หวานตุมหมุบ				✓								
ดอกกระเจียว	✓	✓	✓	✓								
ผักขี้เหล็ก			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			

ประเภทผลไม้ป่า

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ผีเสื้อ							✓	✓				
ต้องแล้ง					✓							
หวดข่า					✓							
ม่วงน้อย					✓							
เหลื่อม						✓						
ก่อ					✓	✓	✓	✓	✓	✓		
ม่วงป่า					✓							
ขาม	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ขามป้อม									✓	✓	✓	✓

ประเภทสัตว์

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
กบ					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
เจียด					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
เขียด	✓	✓	✓	✓								
อึ่งอ่าง				✓	✓							
อีเห็น				✓	✓							
หนู				✓	✓							
พังพอน				✓	✓							
งู	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ประเภทมันป่า

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
มันนก									✓	✓	✓	✓
มันแขง									✓	✓	✓	✓
กลอย									✓	✓	✓	✓
มันเพิ่ม									✓	✓	✓	✓

ประเภทแมลง

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ไข่มดแดง		✓	✓	✓	✓							
ต่อ							✓	✓	✓			
แตน												
ตั๊กแตน				✓	✓	✓	✓	✓	✓			
แมงแตน						✓	✓					
แมงดา					✓	✓	✓	✓	✓			
ผึ้ง-มิม				✓								
กิ้งก่า			✓	✓	✓	✓						
จิโปม				✓	✓							
จักจั่น		✓	✓	✓								
แมงป่อง									✓	✓	✓	✓

ประเภทพืชสมุนไพร

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ต้นก้นถ้วย					✓	✓	✓	✓				
ต้นจี่หนู					✓	✓	✓	✓	✓	✓		
ต้นฮุนโฮ					✓	✓	✓					
ไข่มุก							✓	✓				
ตาไก่							✓	✓				
ตุ้มกา							✓	✓	✓			
ย่านาง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ไมยราบ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
สาบเสือ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ต้นเรือกวาง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ต้นก้นครก	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ตุ้มกา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
เกียงปิ่น	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ข้อมูลที่เป็นรายได้และอาหารจากป่าหนองลำแฮด

ตาราง 11 ข้อมูลรายได้จากการขายของป่าบ้านเชียงเครือ

ที่	ชื่อ - สกุล	เห็ด	สัตว์	แมลง	ผัก/ผลไม้ป่า	รายได้เฉลี่ยต่อเดือน
1.	ยายแห่	✓				580
2.	นายทอง	✓			✓	1,550
3.	นายพันธ์	✓	✓	✓	✓	1,050
4.	นายโจ	✓		✓		1,250
5.	ยายแหน	✓			✓	740
6.	ยายสง่า	✓			✓	850
7.	ยายเตียด	✓	✓			560
8.	นายบอล	✓			✓	1,020
9.	นางสาวท	✓		✓		960
10.	นางมณี	✓		✓		850
รวมทั้งสิ้น						9,410

ตาราง 12 ข้อมูลรายได้จากการขายของป่าบ้านคำสร้างบ่อ

ที่	ชื่อ - สกุล	เห็ด	สัตว์	แมลง	ผัก/ผลไม้ป่า	รายได้เฉลี่ยต่อเดือน
1.	นางลำลี	✓		✓	✓	1,650
2.	นางยุ	✓	✓	✓		1,450
3.	นางสังข์	✓			✓	1,960
4.	นางจันทร์	✓				740
5.	นางชาลอน	✓			✓	855
6.	นายหอม	✓			✓	1,850
7.	นายทองสูง	✓		✓		1,585
8.	นางสุพิศ	✓	✓		✓	1,250
9.	นางโสภา	✓				1950
10.	นายจำนงค์	✓		✓	✓	2,545
รวมทั้งสิ้น						15,835

ตาราง 13 ข้อมูลรายได้จากการขายของป่าบ้านม่วงไข่

ที่	ชื่อ - สกุล	เห็ด	สัตว์	แมลง	ผัก/ผลไม้ป่า	รายได้เฉลี่ยต่อเดือน
1.	นางทองวัน	✓		✓	✓	3,500
2.	นางฉลอม	✓		✓		3,200
3.	นางพันธุ์	✓		✓	✓	2,540
4.	นางเพ็ญ	✓		✓	✓	2,060
5.	นางสีดา	✓			✓	1,740
6.	นางเจียงคำ	✓			✓	650
7.	นางเทวี	✓		✓		700
8.	นางคำพอง	✓			✓	1,780
9.	นางบุญเพ็ง	✓		✓		1,800
10.	นางหนูศิลป์	✓		✓		1,980
รวมทั้งสิ้น						19,950
รวมรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของทั้งสามหมู่บ้าน						45,195
รวมรายได้ประมาณการจากการสุ่ม 30 ครอบครัว ของทั้งสามหมู่บ้าน						542,340

จากตารางจะพบว่ารายได้จากการขายของป่า โดยการสอบถามและรวบรวมข้อมูลรายได้ของชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านพบว่า ถ้าเฉลี่ยจาก 327 ครอบครัว รายได้เฉลี่ยต่อครอบครัวในรอบปี ประมาณ 1,659 บาท โดยไม่รวมมูลค่าที่นำมาเพื่อการบริโภค สำหรับผู้ที่เข้าป่าเป็นประจำจะมีรายได้โดยเฉลี่ยสูงกว่าคนอื่นๆ โดยเฉพาะในช่วงที่มีฝนตกชุก (พฤษภาคม- กันยายน) เมื่อรวมรายได้เฉลี่ยจากผู้ให้ข้อมูลพบว่า รายได้เฉลี่ยแต่ละปีที่ได้จากป่าชุมชนหนองลำแฮดในแต่ละปีมีมูลค่าเกือบ 600,000 บาท สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าป่าชุมชนแห่งนี้ยังสามารถใช้เป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้อีกนาน หากทุกคนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแห่งนี้ไว้ร่วมกันจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน

จากตารางและข้อมูลที่ได้จากชุมชน ทำให้เห็นว่า สภาพของป่าชุมชนยังมีความสมบูรณ์ ความหลากหลายของพันธุ์ไม้ พันธุ์พืชต่างๆที่เป็นทั้งอาหาร สมุนไพร สามารถนำมาใช้และสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน แต่เนื่องด้วยมีพื้นที่บางส่วนถูกบุกรุกจากชาวบ้านที่มีพื้นที่ทำกินติดกับแนวเขตป่าชุมชน ได้เข้ามาทางป่ารุกล้ำเข้ามา ทำให้พื้นที่ป่าเริ่มลดลง การลักลอบตัดต้นไม้ อีกทั้งสภาพแวดล้อมในสังคมที่ประชากรเพิ่มจำนวนขึ้น ความต้องการอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคเพิ่มมากขึ้น การขยายพื้นที่ทำกิน โดยการบุกรุกพื้นที่ป่าและเขตสาธารณะจึงมีให้เห็นโดยทั่วไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พื้นที่ป่าทั้งน้อยใหญ่ลดลง

ด้วยข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนหนองลำแฮดทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ บ้านเชิงเครือ บ้านม่วงไข่ บ้านคำสร้างบ่อ ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ ได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่แนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้ป่าชุมชนหนองลำแฮดยังคงมีความสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่อยู่คู่ชุมชนตลอดไป การที่คนในชุมชนและเยาวชนทั้ง 3 หมู่บ้านได้เห็นข้อมูลทรัพยากรทั้งพืช สัตว์ ที่มีอยู่ในป่าชุมชน การแลกเปลี่ยนถึงข้อมูลที่เป็นตัวเลขที่เป็นรายได้ และที่นำมาเป็นอาหาร ทำให้เห็นว่ามีมูลค่าที่สูง โดยเฉพาะมูลค่าที่เป็นตัวเงิน ซึ่งคนในชุมชนมีความภาคภูมิใจต่อรายได้ในส่วนนี้ แม้ว่าจะดูน้อยถ้าเทียบกับรายได้จากอาชีพอื่นๆ แต่ชาวบ้านบอกว่ารายได้ที่เกิดขึ้นมีต้นทุนที่ต่ำมาก การเข้าป่าแล้วมีความสุขทั้งกายใจ โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่

- การเดินป่าเป็นการออกกำลังกายอย่างหนึ่งที่ได้ทั้งงาน ทั้งสุขภาพ
- มีความสุข คลายเครียด ไม่ต้องคิดมาก
- อาหารจากป่าช่วยลดรายจ่าย สร้างรายได้
- ป่านอกจากเป็นแหล่งอาหารแล้วยังเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชน
- ป่าเป็นที่ยกย่องมีปัญญา เช่น หมอสมุนไพร
- ป่าคือ วิถีชีวิตของคนในชุมชน

และอีกมากมายที่คนในชุมชนได้ประโยชน์จากป่าชุมชนแห่งนี้ การได้เห็นประโยชน์จากป่า สภาพของป่าในปัจจุบัน ทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การจัดการป่าร่วมกัน ซึ่งมีแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติดังนี้

1. การจัดตั้งคณะกรรมการรักษาป่า รือพื้นและต่อยอดจากเดิมที่มีอยู่แล้ว โดยให้ชาวบ้านจาก 3 หมู่บ้านร่วมกันรับผิดชอบ โดยเฉพาะในช่วงหน้าฝนที่มีของป่าออกเยอะ ให้ช่วยกันดูแลแนะนำวิธีการเก็บ โดยเฉพาะให้ควรวีให้เหลือราก หรือดอกเล็ก ดอกแก่เกินไปไม่ควรเก็บ การขุดแมงจัน ควรถอบหลุมขุดที่เพื่อไม่ให้ต้นไม้เล็กๆ ตาย การนำไม้ในป่ามาใช้ควรมีการขออนุญาต โดยคณะกรรมการป่ามีหน้าที่เข้าป่าเพื่อสำรวจสภาพพื้นที่อาทิตย์ 1- 2 ครั้งเพื่อดูสภาพป่า

คณะกรรมการที่จัดตั้งใหม่ ประกอบด้วย

นางทองวัน บรรจุนทรัพย์	ประธาน
นางสอน นักล้า	รองประธาน
นายสงวน รุ่งเรือง	กรรมการ (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน)
นายกว้าง พุทธาสุรัตน์	กรรมการ
นางสมศรี บุญหนุน	กรรมการ
นายฉลอม พลพวก	กรรมการ
นางพันธุ้ เข้มเพชร	กรรมการ
นางคำเปลง โสภาวัฒน์	กรรมการ

และเมื่อมีการทำผิดกฎระเบียบ ได้กำหนดให้ผู้ที่รับแจ้งเพื่อนำเรื่องไปสู่การพิจารณาพร้อมกับคณะกรรมการ และหากมีการฝ่าฝืนให้ดำเนินคดีเดือน หากยังฝ่าฝืนให้ดำเนินการปรับคนละ 2,000 บาท

นายพจน์ โสภาวัน

นายทรงเดช ขุมคำ

นายสนั่น หอมหวาน ผู้ใหญ่บ้านบ้านเชียงเครือ

นายฉลาด นักผูก ผู้ใหญ่บ้านคำสร้างบ่อ

ที่ปรึกษา

นายฉันทันท์ พงษ์ภูริพัฒน์ เจ้าหน้าที่บริหารงานป่าไม้ 7 สำนักงานทรัพยากรและ
สิ่งแวดล้อม จ.ยโสธร

นายสมาน บุญยะกาล พนักงานพิทักษ์ป่า หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ขส.3

จสต. นายวัชร ชูรัตน์ สถานีตำรวจอำเภอป่าดัว

2. การปลูกป่าเนื่องในวันสำคัญตามประเพณี เช่น วันพ่อ วันแม่ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งทางโครงการมีการดำเนินกิจกรรมนี้ 3 ครั้ง โดยได้ประสานกับศูนย์เพาะชำกล้าไม้เพื่อขอต้นกล้า ส่วนใหญ่เป็นต้นประดู่ ยางนา จี๋เหล็ก และต้นกล้าไม้ที่ชาวบ้านนำมาสมทบ การปลูกป่ามีการณรงค์ทั้งในระดับผู้ใหญ่และเยาวชน ในส่วนของเยาวชนมีครูในโรงเรียนร่วมเป็นแกนนำ

3. กิจกรรมเต็กรักษ์ป่าที่จัดโดยครูและนักเรียนโรงเรียนเชียงเครือ คำสร้างบ่อ เพื่อสำรวจและดูแล ต้นไม้ที่ร่วมกันปลูกไว้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก อบต.กระจ่าย สนับสนุนค่าอาหารและน้ำดื่ม ซึ่งได้จัด ในช่วง กรกฎาคม และ กันยายน 2553

4. จัดให้มีการบวชป่า และเพาะพันธุ์พืชจากป่า เช่น คิ้ว เม็ก ย่านาง เฟิร์น ยางนา ส่วนการบวช ต้นไม้มีแผนจัดในช่วงก่อนวันเข้าพรรษา โดยมีการวางแผนร่วมกับผู้นำทั้ง 3 บ้าน และ อบต.กระจ่ายได้ สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน 5,000 บาท

5. การจัดประชุมทำความเข้าใจระหว่าง หมู่บ้านที่อยู่รอบๆ ป่าชุมชนหนองลำแฮด อาทิ บ้านเชียง เครือ บ้านคำสร้างบ่อ บ้านม่วงไข่ บ้านป่าตอง ต่อการเข้าใช้ประโยชน์ในป่าหนองลำแฮด ซึ่งจากการ ประชุมทำให้ได้ตัวแทนจากบ้านป่าตองเข้าร่วมเป็นกรรมการดูแลป่าเพิ่มอีก 4 คน รวมทั้งมีแผน บุรณะป่าในพื้นที่ที่มีการบุกรุกในส่วนที่ติดกับบ้านป่าตอง โดยนำต้นยางนาไปปลูกแทนต้นยูคาลิปตัสที่ ก่อนหน้านี้ได้ทำการปลูกไปส่วนหนึ่ง

ซึ่งจากการจัดกิจกรรม ผลที่เกิดขึ้นได้เห็นความร่วมมือของหลายฝ่ายต่อการจัดการป่าร่วมกัน เพื่อรักษาป่าให้คงความสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารและนำมาซึ่งรายได้ให้กับคนในชุมชน ซึ่งผู้ที่ใช้ ประโยชน์จากป่าบอกว่า การรณรงค์อย่างต่อเนื่อง มีกฎระเบียบที่ชัดเจน รวมทั้งคนในชุมชนเอาใจใส่ ร่วมกัน ก็เป็นสิ่งที่ไม่ยากเกินไปที่จะทำให้ป่าชุมชนหนองลำแฮดเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ นอกจากนี้ ควรปลูกฝังให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด เพื่อสานต่อกิจกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว เพื่อความยั่งยืนใน อนาคต

บทเรียนที่ได้จากการทำวิจัย

1. การเรียนรู้การใช้เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือ

การจัดกิจกรรมของโครงการวิจัยแต่ละกิจกรรมได้ผ่านการประชุมกลุ่มปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล เทคนิค วิธีการในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์และน่าเชื่อถือมากที่สุด ทีมวิจัยได้จัดประชุมโดยเชิญที่ปรึกษาที่มีความรู้และ ประสบการณ์ในด้านการทำวิจัยมาให้ความรู้ในเรื่องการสร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล เทคนิควิธีการ ในการใช้เครื่องมือ ซึ่งก็ได้รับความรู้ความเข้าใจในระดับหนึ่งเนื่องจากส่วนใหญ่ยังขาดความรู้และ ประสบการณ์ในการทำวิจัย

2. บทเรียนในการหาทีม

การค้นหานักวิชาการเข้าร่วมคณะ คุณศศิธร อยู่เย็น ได้ขอความอนุเคราะห์จากน้องชาย คือ อาจารย์ ดร.ยุธยา อยู่เย็น ปัจจุบันเป็นอาจารย์สอนที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญ

ด้านพรรณไม้ เนื่องจากท่านเรียนจบสาขาวิชาพฤกษศาสตร์มาโดยตรง จึงเป็นโอกาสดีที่ทีมวิจัยได้ที่ปรึกษาที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะทาง ส่วนการค้นหานักวิจัยในพื้นที่จะใช้การประชุมพบปะอย่างเป็นทางการ และขออาสาสมัครจากกลุ่มนักเรียน ผู้ปกครอง และปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการหาอาสาสมัครจากกลุ่มบุคคล สำหรับผู้ให้ข้อมูลการวิจัยใช้วิธีการหาอาสาสมัครจากกลุ่มครู นักเรียน และชุมชน โดยกลุ่มนักเรียน และชุมชน ใช้ตัวแทนช่วงอายุ ดังนี้ วัยรุ่น(ไม่ได้เรียนหนังสือ) วัยทำงาน และผู้สูงวัย ซึ่งใช้ความเป็นผู้นำเป็นเกณฑ์ ตัวแทนผู้นำแบ่งเป็นผู้นำโดยตำแหน่ง และผู้นำโดยธรรมชาติ ได้อาสาสมัครกลุ่มละ 3 คน การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายเช่นนี้ทำให้ข้อมูลที่ได้นั้นครอบคลุมถ้วน และมั่นใจได้ว่าเป็นข้อมูลที่ได้มาจากทุกภาคส่วนของชุมชนเป้าหมาย

3. บทเรียนในการบริหารทีม

การทำงานยึดหลักพหุกันคิด พหุกันทำและสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของโครงการร่วมกัน แนวทางในการดำเนินงาน คณะวิจัยพหุกันคิด พหุกันทำ และต่อยอดให้สำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมกันตั้งแต่เริ่มคุยโจทย์ร่วมกัน ปรึกษาได้ข้อสรุปจะต้องหาแนวร่วมจากนักเรียน และผู้ปกครอง ศึกษาข้อมูลโรงเรียน และชุมชนให้ละเอียด ศึกษาปฏิกิริยา และความคิดเห็นของนักเรียน และผู้ปกครองเกี่ยวกับการแบ่งนักเรียนเป็น 3 กลุ่ม เพื่อนำมาปรับปรุงรูปแบบกิจกรรมการเรียนการสอน และรูปแบบความร่วมมือในการจัดการศึกษาหรือในการเตรียมการสร้าง ตรวจสอบ ปรับแก้ประเด็นในการสัมภาษณ์ ฝึกสัมภาษณ์ ลงพื้นที่สัมภาษณ์ กิจกรรมศึกษาดูงานเพื่อความเข้าใจอันดีในการทำงาน วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมการอบรมปฏิบัติการเพื่อฝึกการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูล และการจัดเวทีถื่นข้อมูลสู่ชุมชนล้วนเป็นกิจกรรมที่ทุกคนช่วยกันเตรียม และดำเนินการ อันเป็นการสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของงานร่วมกันตั้งแต่ต้นจนจบสิ้นสุดโครงการ

4. บทเรียนในการจัดกระบวนการวิจัย

ขั้นตอนการทำงานเป็นไปในลักษณะวงล้อ เป็นปฏิสัมพันธ์ของการวางแผน(Planning) หรือในแต่ละกิจกรรมเรียกว่าขั้นเตรียมการ การลงมือปฏิบัติงานหรือขั้นการดำเนินการวางแผน(Doing) การตรวจสอบความก้าวหน้า(Monitoring) การแก้ไขปัญหา(Problem-solving) และขั้นตอนการประเมินสรุปผลการเรียนรู้(Evaluation) บางครั้งขั้นตอนเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเรียงกันตามลำดับ เช่น ในการตรวจสอบความก้าวหน้าอาจไม่พบปัญหา แต่กลับไปพบในขั้นตอนประเมินสรุปผลการเรียนรู้ เช่น ในการเตรียมการสัมภาษณ์ แนวประเด็นสัมภาษณ์ที่เตรียมไว้อาจไม่เหมาะสมกับการนำไปสัมภาษณ์ ก็ต้องสร้างเพิ่มขึ้นอีก เพื่อให้เหมาะแก่การสัมภาษณ์เพื่อดึงเอาข้อมูลที่ได้จากแต่ละกลุ่มที่สามารถตอบได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ลำดับขั้นตอนมีการสลับสับเปลี่ยนกันไปตามสถานการณ์ จนกระทั่งเห็นว่าผลที่ได้สามารถตอบคำถามงานวิจัยได้ครบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จึงเป็นอันสิ้นสุดโครงการ

5. บทเรียนในการจัดการปัญหาต่างๆ

กระบวนการในการทำงานได้มีการจัดการปัญหาโดยใช้การปรึกษาหารือร่วมกันในที่ประชุมในการจัดการกับปัญหา ส่วนใหญ่ที่มิจัยใช้วิธีการปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกร่วมกัน หากมีงานที่ต้องดำเนินการให้มีการมอบหมายหน้าที่ให้ชัดเจน ส่วนการติดตามความก้าวหน้าหรือผลการแก้ไขปัญหาใช้ทั้งการจัดประชุมอย่างเป็นทางการ และการพูดคุยตัวต่อตัวทางโทรศัพท์

ในการทำงานส่วนใหญ่จะใช้การยกย่องชมเชย และให้ขวัญกำลังใจ ส่วนปัญหาอื่นๆที่พบได้ดำเนินการแก้ไขในเรื่องของเวลา การจัดแย้งทางค่านิยมและความเชื่อ และการสื่อสารประชาสัมพันธ์ และช่วงของเวลาว่างจะไม่ค่อยตรงกัน ต้องนัดหมายกันนอกเวลา ทำให้ครูและนักเรียนซึ่งเป็นทีมวิจัยมีภาระหนักเพิ่มขึ้นจากการเรียนการสอนปกติ

การสื่อสารประชาสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนโดยเฉพาะการสร้าง ความเข้าใจเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคลและการตระหนักในการในคุณค่าของความแตกต่างยังต้องการการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

แนวทางในการใช้แก้ปัญหาต่างๆดังกล่าวมีทั้ง การแบ่งทีมงานและการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละทีมงานให้ชัดเจน และหาวิธีการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ หลากหลาย ทั้งโดยประกาศเสียงตามสายของหมู่บ้านโดยกลุ่มนักเรียนที่รับผิดชอบฝ่ายงานประชาสัมพันธ์ การออกหนังสือจากทางโครงการ การบอกปากต่อปากโดยทีมวิจัยที่อยู่ในชุมชนโดยครูและนักเรียน อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

การดำเนินการทุกอย่างต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของงานวิจัยเสมอ ซึ่งในการสร้าง และตรวจสอบแนวประเด็นสัมภาษณ์ ที่ปรึกษาทีมวิจัย คือ อาจารย์ยุธยา อยู่เย็น ได้มีโอกาสร่วมวิเคราะห์แนวทางประเด็นสัมภาษณ์ และได้ให้คำแนะนำว่า “ควรตรวจสอบกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยเสมอ และถามว่าต้องการข้อมูลใดบ้างเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์นั้น” จากคำแนะนำดังกล่าวคณะวิจัยช่วยกันคิดว่า ต้องการข้อมูลไปทำอะไรบ้าง ต้องการข้อมูลใดบ้าง และจะถามอย่างไรหรือทำอย่างไรให้คนตอบได้ตรงประเด็นตามที่เรต้องการ

การใช้ภาษาสื่อสารกับชาวบ้านเป็นสิ่งที่ควรพึงระวัง การทำความเข้าใจกับประเด็นคำถาม นอกจากจะทำให้ข้อความที่เป็นปัญหาจะได้รับการอธิบายให้ชัดเจนขึ้น เช่น คำว่า การไป “สัมภาษณ์” คือ การไป “ต่อ” ในภาษาอีสาน “ข้อมูล” คือ คำว่าทุกคำของผู้ถูกต่อ” หรือ “รายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งของ สถานที่ เรื่องราว บุคคลความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก หรือประสบการณ์” เป็นต้น ได้มีการปรับเปลี่ยนภาษาทางการที่ใช้ในบทสัมภาษณ์ไปใช้สำนวนที่เข้าใจได้ง่ายขึ้นระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น การถามเกี่ยวกับปลาไม้ ก็ถามถึงสถานที่สำหรับเก็บเห็ด/เก็บหน่อไม้ ถามถึงแหล่งน้ำระบบนิเวศน์ ก็ถามถึงแหล่งหาปลา และปริมาณกุ้ง หอย ปู ปลา สาหร่ายในห้วย หนอง

คลอง บึงและความตื้นลึกของแหล่งน้ำนั้นๆ แทน ดังนั้นการใช้เวลาทำความเข้าใจทุกประเด็นคำถามจะช่วยให้ได้ข้อมูลที่ต้องการได้

การเตรียมการเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทำให้กิจกรรมทุกอย่างบรรลุเป้าหมายได้ง่ายขึ้น การฝึกก่อนลงพื้นที่สัมภาษณ์จริง เริ่มต้นด้วยการซักซ้อมความเข้าใจในวิธีการสัมภาษณ์และภาษาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ทีละข้อไปพร้อมกัน หลังจากทุกคนเข้าใจประเด็นคำถามทุกข้อแล้วมีการฝึกซ้อมการสัมภาษณ์ และการอภิปรายปัญหาที่เกิดขึ้น และแนวทางแก้ไขปัญหา การเตรียมการก่อนลงพื้นที่สัมภาษณ์จริงมีความสำคัญมาก เพราะจะช่วยสร้างความมั่นใจแก่ทีมผู้สัมภาษณ์ ทำให้เกิดความเข้าใจตรงกัน และทุกคนรู้บทบาทหน้าที่เนื่องจากมีการแบ่งหน้าที่การรับผิดชอบที่ชัดเจน และเปิดโอกาสให้ฝึกฝนทำให้ตระหนักถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์ เช่น หากจดบันทึกไม่ทันต้องมีการเก็บตกข้อคำถาม โดยผู้สัมภาษณ์ให้โอกาสผู้บันทึกถามเพิ่มเติมก่อนข้ามไปประเด็นต่อไป หลังการสัมภาษณ์ทีมผู้บันทึกตรวจสอบ และสรุปข้อมูลที่บันทึกไว้ ตลอดจนการบันทึกรายละเอียด วันที่ เวลาเริ่ม และสิ้นสุดการสัมภาษณ์ และวิธีการจัดการกับปัญหาอื่นที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างการสัมภาษณ์

ในการสัมภาษณ์ทีมวิจัยได้จัดตั้งกลุ่มผู้สัมภาษณ์โดยแต่ละกลุ่มจะมีผู้สัมภาษณ์ และผู้จดบันทึก นอกจากนี้ยังมอบหมายนักเรียนสัมภาษณ์ผู้ปกครองของตนเอง ซึ่งการจัดเช่นนี้จะช่วยลดความวิตกกังวลของผู้ให้ข้อมูล และปัญหาการสื่อสารได้มาก นอกจากนี้การสัมภาษณ์ทำให้ผู้คนได้พบปะกัน พุดคุยกัน เป็นการเปิดเผยข้อมูล ลดความขัดแย้ง และเปลี่ยนทัศนคติเป็นบวก

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

ป่าชุมชนโดยทั่วไปเป็นผืนป่าผืนเล็กๆ มีขนาดและรูปแบบผันแปรไปตามลักษณะและพัฒนาการของชุมชน ป่าชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับระบบนิเวศป่าในท้องถิ่น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนจะราบรื่นและยาวนานเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของชุมชนเป็นสำคัญ ชุมชนลุ่มสลายป่าก็หมด ป่าหมดชุมชนก็ลุ่มสลาย ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างป่ากับชุมชนจึงเป็นที่รับรู้กันมานาน ดังนั้นเพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าที่เหมาะสม จึงต้องมีการพัฒนาองค์กรชุมชน สร้างแผนการจัดการนิเวศป่าชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ทำ แผนการจัดการนิเวศป่าชุมชนจะช่วยให้เห็นภาพรวมของป่าทั้งผืน ทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าป่าผืนใหญ่ ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้มองเห็นระบบนิเวศย่อยๆ ในระบบนิเวศป่าผืนใหญ่ เช่น ที่สูงเป็นป่าดิบเขา ที่โคกเป็นป่าโคก หนองน้ำหรือที่น้ำท่วมขังเป็นฤดูกาลก็มีป่าพรุหรือป่าบึงป่าตามขึ้นอยู่ ที่ดินดินมีกรวดหินมากอากาศแห้งแล้งก็มีป่าเต็งรังขึ้น หากมีดินหนาขึ้นมีความชุ่มชื้นเพิ่มขึ้นมาสักหน่อยก็จะมีป่าเบญจพรรณหรือป่าดิบแล้ง เป็นต้น ดังนั้นหากรู้จักระบบนิเวศดีพอ รู้จักเนื้อหาองค์ประกอบของระบบนิเวศที่มีอยู่ในป่า รู้จักกฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า รู้ถึงผลกระทบและรู้จักจัดการกับผลกระทบจากการเก็บเกี่ยวใช้ประโยชน์สรรพ สิ่งจากระบบนิเวศ และตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้ คนกับระบบนิเวศก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน คนไม่ทำลายป่าและป่าก็จะไม่ทำลายคน คือไม่โค่นล้มมาทับหรือเป็นเหตุให้ชุมชนต้องอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่

กระบวนการที่จะช่วยให้คนรู้จักระบบนิเวศป่า อยู่กับป่าและพึ่งพาป่าได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกันมีหลายรูปแบบ แต่รูปแบบที่มีการจัดการ มีกลไกทางสังคมและทางการบริหารจัดการคอยควบคุมอีกชั้นหนึ่ง คือ รูปแบบของป่าชุมชน ป่าชุมชนจึงช่วยให้ป่าได้รับการคุ้มครอง ดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากคนหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในระดับที่ได้คุณภาพหรือไม่ทำลายเพื่อช่วยให้ระบบนิเวศทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ คุณภาพเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ มีการถ่ายทอดพลังงาน การหมุนเวียนธาตุอาหาร การทดแทน การรบกวนทำลายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและจากมนุษย์ ตลอดจนการฟื้นฟูตามธรรมชาติ หากชุมชนพึ่งระบบนิเวศมากเกินไปจนคุณภาพและระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ ตามธรรมชาติ ก็อาจต้องช่วยเสริมการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติโดยการปลูกเสริมและป้องกัน อันตรายจากไฟหรือสัตว์เลื้อยหรือใช้ระบบการตัดฟันช่วยการสืบพันธุ์ของต้นไม้ ซึ่งมีมากมายหลากหลายวิธีให้เลือกใช้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ ป่าชุมชนจึงไม่ใช่ป่าเพื่อเศรษฐกิจมุ่งทำไม้หรือผลิตไม้ไว้ใช้สอย แต่ไม้ใช้สอยเป็นผลผลิตหนึ่งในหลาย ๆ อย่างของการจัดการระบบนิเวศป่าชุมชน

การจัดการระบบนิเวศที่เป็นป่ามีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ เช่น ค้ำครองความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อน้ำและเพื่อค้ำครองสัตว์ป่า ในแง่ความหลากหลายทางชีวภาพคนส่วนใหญ่จะนึกถึงป่าและต้นไม้ในป่า แต่ความสำคัญของป่าในเรื่องนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชนิด ขนาด หรือความหนาแน่นของต้นไม้ แต่ขึ้นอยู่กับคุณค่าของชีวภาพต่อมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ป่าในพื้นที่ราบที่ลุ่มต่ำจึงมีความสำคัญไม่น้อยกว่าป่าที่สูง เพราะยังสูงความหลากหลายทางชีวภาพโดยเฉพาะเกี่ยวกับชนิดและพันธุกรรมของ สิ่งมีชีวิตยังคงหลง ดังนั้นหากจะจัดการระบบนิเวศป่าเพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพจึงไม่ควร อพยพโยกย้ายคนจากที่สูงลงมาที่ลุ่มต่ำ และโดยสถานการณ์ทั่วไปก็ไม่ควรอพยพคนหรือชุมชนโดยอ้างเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ เพราะการอพยพทำให้วัฒนธรรมและความเป็นชุมชนล่มสลาย ชุมชนดั้งเดิมจะใช้ป่าและทรัพยากรทุกอย่างอย่างหนักเพื่อให้อยู่รอดกับสภาพ แวดล้อมใหม่ที่ไมรู้จักคุ้นเคย ทำให้ระบบนิเวศป่าซึ่งรวมถึงดินและน้ำในที่ต่ำถูกทำลาย ในทางการจัดการลุ่มน้ำ คนส่วนใหญ่นึกถึงป่าบนภูเขาสูงทางภาคเหนือ เป็นความจริงอยู่มากกว่าพื้นที่ป่าตามภูเขาสูงมีความสำคัญต่อน้ำและต่อสภาวะ อากาศประจำถิ่น แต่พื้นที่อื่น ๆ อาทิ ที่ลุ่มและที่ริมลำห้วยลำธารก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน โดยเฉพาะประเด็นการเก็บกักรักษาน้ำอาจสำคัญกว่าบนยอดเขาด้วยซ้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เขาไม่สูงมากนักเพราะที่ลุ่มริมห้วยมีชั้นดินลึก กว่าสามารถเก็บน้ำได้มากกว่าที่สูงชันซึ่งมีแต่หินไม่ค่อยมีเนื้อดินจึงเก็บ กักน้ำไม่ได้ นอกจากนี้การให้น้ำของพื้นที่ลุ่มน้ำใด ๆ มิได้เกิดจากอิทธิพลของป่าแต่เพียงอย่างเดียว ยังมีปัจจัยเกี่ยวข้องหลาย ประการ อาทิ ลักษณะภูมิประเทศ เช่น ความสูงชัน ลักษณะดินหิน และภูมิอากาศ เช่น ปริมาณน้ำฝน อุณหภูมิ ความชื้น ดังนั้นการจัดการป่าเพื่อน้ำจึงต้องเรียนรู้และเข้าใจ ธรรมชาติและกลไก ธรรมชาติซึ่งมีข้อจำกัดอยู่มากและกฎเกณฑ์วิธีการของชุมชนในลุ่มน้ำ ถ้าต้องการให้น้ำพอใช้ คุณภาพดี และมีใช้ตามเวลาที่ต้องการ ก็ต้องจัดการป่า จัดการลุ่มน้ำร่วมกับชุมชน ไม่ใช่ ล้อมรั้วหรือปล่อยป่าทิ้งไว้ตามยถากรรมซึ่งที่สุด น้ำก็ไม่ได้ ป่าก็ไม่เหลือ ทางด้านการค้ำครองจัดการ สัตว์ป่าก็มีความสำคัญเช่นกัน แต่วิธีการจัดการสัตว์ป่าในปัจจุบันก็ยังมีปัญหา สัตว์ป่ามีค่าหายากหลาย ชนิดอยู่ในความควบคุมของมนุษย์โดยเทคโนโลยี สุดท้ายข้อมูลเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ในการ เพาะเลี้ยงเพื่อการค้า เพื่อบริโภคแหล่งธุรกิจท่องเที่ยวตามสวนสัตว์ของประเทศที่ไม่มีป่าหรือสัตว์ ป่า สุดท้ายจึงหนีไม่พ้นประเด็นเพื่อธุรกิจการค้า สัตว์ชนิดใดมีศักยภาพในทางการค้าก็จะมีราคาสูงขึ้น อย่างรวดเร็ว และจะถูกไล่ล่าจนใกล้สูญพันธุ์จึงจะได้รับการประกาศให้เป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง หรือสัตว์ป่าสงวนโดยที่หลายชนิดก็อาจสูญพันธุ์ไปแล้ว ประสบการณ์ที่ผ่านมาสอนว่าการค้ำครองสัตว์ป่าเป็นราย ชนิดรักษาชีวิตสัตว์ ป่าไว้ไม่ได้ การป้องกันรักษาเฉพาะถิ่นที่อยู่ของสัตว์ป่าก็รักษาชีวิตสัตว์ป่าไว้ไม่ได้ เพราะการสูญเสียชีวิตสัตว์ป่าส่วนใหญ่เกิดจากคน คนจึงเป็นปัจจัยสำคัญและหากให้การศึกษา มีความรู้ความเข้าใจสามารถจัดการสัตว์ป่าได้ในระดับที่เหมาะสมก็จะได้ ประโยชน์เพราะสัตว์ป่าจะสามารถสืบพันธุ์ทดแทนกันได้แต่หากควบคุมไม่ได้ก็จะ ทำให้สัตว์สัตว์ป่าสูญพันธุ์ไป โดยปกติ สังคมไทยชนบทเลี้ยงสัตว์ไม่กี่ชนิดเพื่ออาศัยแรงงาน อาทิ ช้าง ม้า วัว ควาย หรือเป็นอาหาร และไม

ทรมานสัตว์โดยขังไว้ในกรงตามบ้านเพื่อไว้เล่นหรือจำหน่ายเหมือนคนในเมือง ชุมชนใกล้ป่าก็พึ่งพา สัตว์ป่าบางชนิดเป็นอาหารแบบหาอยู่หากิน และหากนำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนก็มักทำไปเพื่อสิ่งของที่ จำเป็น เช่น ข้าว ยา มิได้ทำเป็นธุรกิจการค้าใหญ่โต สัตว์ป่าจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคน ในชุมชน (ซึ่งปัจจุบันบทบาททางอาหารลดน้อยลงไปเพราะมีการเลี้ยงสัตว์มากขึ้น) และการหาสัตว์ป่า บางชนิดเป็นอาหารช่วยให้คนมีความรู้ความเข้าใจธรรมชาติของ สัตว์ป่า เกิดประโยชน์ในแง่การศึกษา อย่างมหาศาล องค์ความรู้เรื่องสัตว์ป่าทั้งของเมืองไทยหรือทั่วโลกก็ได้มาจากชาวบ้านจาก พรานป่า เหล่านี้ ป่าชุมชนจึงเป็นประโยชน์ในแง่การคุ้มครองรักษาและจัดการทรัพยากรสัตว์ป่าได้ อีกทาง หนึ่ง ถึงแม้ว่าป่าชุมชนบางแห่งจะมีขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก แต่ถ้ามีความรู้ความเข้าใจและจัดการได้เหมาะสม ก็ช่วยคุ้มครองสัตว์ป่าได้ ธรรมชาติของสัตว์ที่อาศัยในป่ามิได้กระจายอยู่ตามแนวราบเท่านั้น ยังกระจาย ตามแนวคิงตามชั้นความสูงของระบบนิเวศโดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์ปีก และสัตว์ห้อยโหนและระบบนิเวศ ป่าช่วยสมดุลประชากรสัตว์ป่าเหล่านี้ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นป่าใหญ่หรือป่าเล็ก แต่หากมีการจัดการระบบ นิเวศป่าที่ดี ก็จะช่วยเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้คุณค่าทางด้านต้นน้ำลำธาร และเป็นแหล่ง อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเช่นกัน

ระบบนิเวศป่าจึงเป็นที่รวมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสังคม ทุก ระดับชั้น ดังนั้นหากจะต้องหาทางเลือกในการคุ้มครองระบบนิเวศป่าให้อยู่ได้ คนในสังคมซึ่งเป็นผู้ใช้ ทรัพยากรต้องเป็นผู้ตัดสินใจ หากสังคมต้องการประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากป่าก็ต้องจัดการให้ ได้ผล ผลดีอย่างนั้น เช่น ต้องการไม้ซุงก็ต้องจัดการป่าให้ไม้ยืนต้นที่มีค่าทางเศรษฐกิจได้มีโอกาส เจริญเติบโตมากกว่าพืชพรรณชนิดอื่นและตัดฟันออกมาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ยังอาจใช้รูปแบบการ จัดการแบบสัมปทานรายใหญ่ รายย่อย หรือจัดการโดยรัฐ หากต้องการน้ำก็สร้างกลไกควบคุมการ ไหลของน้ำ ควบคุมป้องกันคุณภาพน้ำในลำธาร โดยออกกฎหมายควบคุมสิ่งเหล่านี้ หากต้องการสัตว์ ก็ต้องเสริมสร้างแหล่งอาหาร น้ำและพันธุ์ไม้ที่สัตว์ต้องการเพื่อดึงดูดสัตว์ให้เข้ามาอยู่อาศัยและหา กิน หากต้องการประโยชน์หลายๆ อย่าง เช่น น้ำใช้และทำการเกษตร ไม้ใช้สอย สัตว์ป่า แหล่ง พักผ่อนหย่อนใจและสิ่งแวดล้อมที่ดีรวมทั้งเป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์โดยเฉพาะชนเผ่าที่อยู่มาาก่อนแล้ว ก็ ต้องมีระบบการจัดการที่เหมาะสมที่ให้ความสำคัญทุกด้าน ซึ่งก็หมายถึงการจัดการป่าให้สอดคล้องกับ วิถีชีวิตที่ดีของคนซึ่งรวมเรียกว่า วัฒนธรรม

เมืองไทยจะคุ้มครองและจัดการระบบนิเวศป่าในรูปแบบใด ก็จะเสริมคุณค่าทางอนุรักษ์และ สนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้หากไม่ใช้ รูปแบบป่าชุมชน อันเป็นทางเลือกที่เป็นทางออกได้ใน สถานการณ์ปัจจุบันเพราะสามารถสร้างเสริม นิเวศป่าให้เป็นมรดกไทยได้โดยคนไทย โดยไม่ต้องรอให้ ผู้ใดมาประกาศเป็นมรดกโลกแล้วจัดการไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ มิฉะนั้นป่าจะไร้ซึ่งระบบการ คุ้มครองจัดการที่เหมาะสมและโปร่งใส และง่ายต่อการถูกทำลายโดยกระบวนการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน และ หากป่าถูกทำลาย ใครเป็นผู้ผิด จริงอยู่ที่กฎหมายมีเจตนาที่จะรักษาป่า แต่กฎหมายที่ห้ามหรือตัด

ความสัมพันธ์ของคนกับป่า ชัดกับความเป็นจริง และหลักวิชาการของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศ ซึ่งคนและป่าต้องพึ่งพากัน จึงต้องเน้นให้คนใช้ประโยชน์จากป่าด้วยความเคารพและปกป้องคุ้มครองป่าเท่า เทียบกับชีวิตและทรัพย์สินของตัวเอง คนชนบทลักลอบตัดไม้ขาดโรงเลื่อยและโรงงานแปรรูปได้ โรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ขายให้กับคนทั่วไป คนที่ซื้อเฟอร์นิเจอร์หรือสินค้าจากป่าผ่านกระบวนการเช่นนี้ ก็มีส่วนร่วมในการลักตัดไม้จากป่าจึงถือได้ว่าเป็นกรรมหรือการกระทำร่วมกัน ตั้งแต่คนตัดไม้ แปรรูปจนถึงผู้บริโภค จะสำคัญผิดแยกตัวผู้บริโภคไม้ออกมาจากชาวบ้านผู้ลักตัดไม้หาได้ไม่ เพราะหากไม่มีผู้ซื้อไม้ก็จะมีผู้ตัดไม้ขาย ไม่มีคนซื้อที่ดินก็จะมีคนถางป่าขายที่ดิน เพราะการถางเผ่าป่าให้โล่งเตียนไม่ใช่งานเบาางสบาย และหากเคราะห์ร้ายก็ต้องถูกจับไปลงโทษ ถ้าหมาเอาคนอยู่ในเขตป่าเป็นผู้ร้าย เป็นศัตรูกับป่า เมืองไทยก็จะมีคนที่ตกอยู่ในข่ายเป็นอาชญากรเกือบสิบล้านคน หากมีคนเกิดใหม่ในคนกลุ่มนี้ร้อยละสองหรือปีละประมาณสองแสนคน ก็หมายความว่าผู้ทำลายป่าเพิ่มขึ้นปีละสองแสนคน ราชการคงจะต้องจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์มาปราบปรามคนเหล่านี้ ซึ่งไม่มีผู้ใดได้ประโยชน์ ประเทศชาติเองก็ไม่ได้ประโยชน์จากมุมมองหรือแนวทางแก้ปัญหาแบบนี้ การกันเขตที่ดินป่าไม้ที่ไม่ใช่ป่าและชาวบ้านอยู่อาศัยทำกินอยู่แล้วไว้เป็น ป่าเศรษฐกิจหรือป่าอนุรักษ์ในความควบคุมดูแลของรัฐ จึงเข้าข่ายเสียประโยชน์เสียมากเสียง่าย เป็นเหตุให้เกิดเงื่อนไขที่ทำให้ป่าสมบูรณ์ดีกลายเป็นป่าเสื่อมสภาพ ดังที่เห็นกันอยู่มากมายในยุคที่มีการอนุญาตให้เอกชนเช่าป่าเสื่อมโทรมทำธุรกิจ โดยไม่พิจารณาถึงศักยภาพของชุมชน

ในอดีตเพียงเมื่อชาวบ้านหรือผู้นำชุมชนเห็นพ้องต้องกัน ก็เกิดป่าชุมชนได้แล้วภายใต้กฎเกณฑ์กติกาของชุมชน สมาชิกของชุมชนเคารพกฎเกณฑ์ และแบ่งปันกัน ไม่ต้องถกเถียงกันเรื่องสิทธิของชุมชน ซึ่งเป็นแนวคิดของทางตะวันตก ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมไทย แต่ปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการมุ่งใช้มาตรการทางกฎหมายในการกำหนดและ ควบคุมป่า ข้อตกลงของชาวบ้านหรือชุมชนไม่มีความหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการคุ้มครองป้องกันภัยจากคนนอกชุมชนหรือคนในเมือง ข้อตกลงของชุมชนกลายเป็นข้อตกลงที่ไม่ถูกกฎหมาย ดังนั้นในสถานการณ์ซึ่งมีการแก่งแย่งแข่งขันการใช้ทรัพยากรสูงในปัจจุบัน หากสังคมไทยอยากให้ป่าชุมชนเดิมอยู่ได้และเกิดป่าชุมชนขึ้นมาใหม่ ก็จะต้องยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการคุ้มครองดูแลระบบนิเวศป่า และกระตุ้นสนับสนุนให้ชุมชนร่วมกันวางแผนการคุ้มครองจัดการนิเวศป่าให้เหมาะสม เมื่อมีกลไกในการสนับสนุนและควบคุมตรวจสอบที่เหมาะสม การสนับสนุนให้เกิดป่าชุมชนในพื้นที่คุ้มครองดูแลจะเสริมความมั่นคงได้ดีกว่า การปล่อยให้พื้นที่คุ้มครองตกเป็นภาระของทางราชการ ซึ่งไม่ว่าจะตัดสินใจทำอะไรก็ต้องอาศัยอำนาจการตัดสินใจจากส่วนกลาง ไม่ต่างอะไรกับการจัดการป่าในระบบอุตสาหกรรมโดยสัมปทาน เพียงแต่ของที่นำไปขายไม่ใช่ไม้ซุงเหมือนเดิม แต่ขายสิทธิประโยชน์ในการควบคุมจัดการทรัพยากร เช่น การท่องเที่ยว สร้างถนนและสิ่งอำนวยความสะดวกมุ่งใจคนไปเที่ยวเพื่อหวังรายได้ โดยไม่คำนึงว่าระบบนิเวศป่าจะสามารถที่จะรองรับได้หรือไม่ ส่วนคนกลุ่มไหนจะได้รับความไว้วางใจให้จัดการ ควรปล่อย

ให้ชุมชนตกลงกันเองโดยมีกลไกควบคุมตรวจสอบที่เหมาะสม เจตนารมณ์ในการคุ้มครองรักษาระบบนิเวศป่าและกลไกการสนับสนุนและติดตามควบคุมการ จัดการระบบนิเวศให้เกิดประโยชน์ยั่งยืนได้มีการนำเสนอไว้แล้วใน พระราชบัญญัติป่าชุมชน ที่นำมาทำประชาพิจารณ์ตามระเบียบของทางราชการ หากช่วยกันสนับสนุนป่าชุมชนที่เกิดขึ้นแล้วและที่จะเกิดขึ้นใหม่ จะช่วยให้ชุมชนเริ่มกระบวนการคุ้มครองระบบนิเวศ และเรียนรู้การจัดการทรัพยากรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศได้ ส่วนทิศทางในอนาคตคงต้องอาศัยเวลาและนำประสบการณ์ของทุกฝ่ายมาพิจารณาเพื่อปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมในทางปฏิบัติต่อไป

ผลการวิจัยโครงการ การจัดการป่าชุมชนหนองลำแฮด พบว่า ป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนมานาน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ เป็นที่กำเนิดของวัฒนธรรมประเพณีที่ดั่งามของชุมชน เป็นแหล่งรวมและก่อเกิดปัจจัยสี่ ที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิต จากข้อมูลที่ได้ศึกษาพบว่า ป่าชุมชนหนองลำแฮดเป็นป่าที่อยู่ชุมชนมายาวนาน ผู้คนที่เข้ามาใช้ประโยชน์จะมีทั้งชุมชนที่อยู่รายล้อมป่า และพื้นที่ใกล้เคียง ในอดีตป่าหนองลำแฮดมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นป่ารก มีสัตว์น้อยใหญ่อาศัยอยู่มาก จนเมื่อก้าวเข้าสู่ยุคของเทคโนโลยี ผู้คนเพิ่มมากขึ้น ความสมบูรณ์ของป่าลดน้อยลง ขนาดพื้นที่ป่าลดน้อยเนื่องมาจากการบุกรุก ทั้งโดยชาวบ้านข้างเคียง โดยเริ่มจากการเข้าถางกินพื้นที่ป่าเข้ามาเพื่อปลูกพืชไร่ จนกลายเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้มีการปลูกยูคา บางส่วนทั้งบ้านคนและวัดได้ปลูก รุกกล้ากินแนวเขตป่า ซึ่งยังไม่มีมีการร้องเรียนเป็นเรื่องราว มีเฉพาะชาวบ้านที่มีการพูดกันปากต่อปาก ยังไม่มีส่วนราชการเข้าไปดูแล ปัจจุบันเริ่มมีการนำพืชป่าเข้าไปปลูกเพื่อทดแทนป่าที่หายไป เป็นการขยายพื้นที่ป่าให้เพิ่มขึ้น ป่าชุมชนหนองลำแฮดในปัจจุบันจะแตกต่างจากอดีตมาก ที่เห็นได้ชัด คือ สัตว์ป่าแทบไม่เหลือเลย คงมีเพียงสัตว์เล็ก สัตว์น้อย เช่น หนู กิ้งก่า นกบางชนิด งู กระรอก กระแต แมงจิ้งจก เท่านั้น ความสมบูรณ์ของอาหารจากป่า และการเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้นจะมีมากในช่วงฤดูฝน (มิถุนายน – กันยายน) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำฝนด้วย ปีไหนฝนมาเร็ว ฝนตกสม่ำเสมอคนในชุมชนก็ได้ใช้ประโยชน์ในแง่ของอาหารป่าเร็ว และนาน โดยเฉพาะ ผักเห็ด หน่อไม้ สัตว์ป่า มีให้หาได้เกือบตลอดปี แต่ถ้ามาช้าและไปเร็ว ความชื้นในป่ามีน้อย ก็ส่งผลต่อทรัพยากรในป่าลดลง

คนในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากจะได้ประโยชน์จากป่าชุมชนในด้านอาหารแล้ว ยังมีรายได้ที่เกิดจากป่าในแต่ละปีมีมูลค่าสูงถึง 3,500,650 บาท เฉลี่ยหลังคาเรือนละ 1,500-3,000 บาท ต่อปี ขึ้นอยู่กับความขยัน และปริมาณการหาได้ในแต่ละปี และนอกเหนือจากรายได้แล้ว คนในชุมชนสามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารจาก การบริโภคอาหารในธรรมชาติได้ เฉลี่ยหลังคาละ 2,000 บาทต่อปี

จากกิจกรรมของโครงการวิจัย ก่อให้เกิดการสานต่อกิจกรรมจากงานวิจัย โดยแกนนำชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมโดยนำผู้ปกครองและเยาวชนเข้าร่วมรับการอบรมในโครงการรักษ์ป่า ณ สำนักงานป่าไม้จังหวัดยโสธร เข้าร่วมทำกิจกรรมปลูกป่าในวันปลูกต้นไม้แห่งชาติ ณ ป่าชุมชนหนองลำแฮตแห่งนี้ และเข้ารับการอบรมโครงการสร้างผู้นำทางการเกษตร ณ สำนักส่งเสริมสวนธรรมร่วมใจ อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร การจัดให้มีคณะกรรมการเข้ามาดูแลป่าต่อเนื่องจากที่เคยมีในอดีต โดยสรรหาผู้ที่มีใจอาสาสมัคร รักป่าและรู้จักพื้นที่ป่าเป็นอย่างดี ซึ่งได้ตัวแทนจาก 3 หมู่บ้าน ๆ ละ 4 คน มีผู้ใหญ่บ้านและแกนนำช่วยในเรื่องการรับเรื่องร้องเรียน นอกจากนี้จากกิจกรรมนี้ยังก่อเกิดกลุ่มเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อม ดำเนินกิจกรรมสำรวจป่า ดูแลต้นไม้ที่เพิ่งนำไปปลูก การทำกิจกรรมบวชป่าสามารถกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของป่ามากขึ้น การออกกระเียบในการใช้ป่า โดยเฉพาะการตัดต้นไม้ใหญ่ในป่า การแสดงออกถึงความไม่มีสำนึกสาธารณะในการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การทิ้งขยะในเขตป่า การตัดไม้ ถางป่าเพื่อทำไร่ ทำสวน จัดให้มีการดักเตือน และหากยังไม่ทำตามก็ให้มีการปรับครั้งละ 2,000 บาท ทั้งนี้แผนงานที่ทางชุมชนจัดทำขึ้น มีเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การสร้างความสมบูรณ์ การฟื้นฟูและรักษาสภาพป่าชุมชนหนองลำแฮต เพื่อให้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสร้างรายได้ รวมไปถึงความมั่นคงทางด้านอาหารในท้องถิ่นที่ยั่งยืนสืบไป

แนวทางในการฟื้นฟูป่าชุมชน ที่ชาวบ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ บ้านคำสร้างบ่อ ได้ร่วมกันจัดทำขึ้น โดยแรงจูงใจส่วนหนึ่งมาจากรายได้ที่เกิดจากป่า รวมทั้งมีความสุขที่ได้เข้าป่า หาเก็บเห็ด จนอาจจะกล่าวได้ว่า เป็นประเพณีอย่างหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนตั้งตารอคอยในแต่ละปี บรรยากาศในช่วงที่มีเห็ดขึ้น จะไม่มีความเงียบเหงาในชุมชน ทุกคนตื่นแต่เช้าเพื่อเข้าป่าหาเก็บเห็ด โดยคาดหวังว่าในแต่ละวันจะได้เห็ดที่เพียงพอต่อการบริโภคและที่เหลือขายเป็นรายได้ บางคนทำเป็นอาชีพหลักสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำ ทำให้ชุมชนทั้งสามมีชื่อเสียงในด้านอาหารป่า ช่วงหน้าฝนสองข้างทางป่าหนองลำแฮตกลายเป็นตลาดสดที่มีแคร่วางจำหน่ายผลิตผลจากป่า เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนที่ผู้คนรู้จักมายาวนาน

ผลที่เกิดจากการดำเนินงานวิจัย

ทีมวิจัย

1. เป็นผู้รู้ในการเสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อส่วนรวม
2. เป็นผู้รู้จักการอดทนต่อปัญหาการทำงานที่เกิดขึ้น
3. เป็นผู้รู้ในการแก้ปัญหาร่วมกันในทีมและผู้ร่วมงาน
4. เป็นผู้รู้ในการให้ผู้อื่น แล้วมีความสุข

ชุมชน

1. ชุมชนเห็นความสำคัญของป่าว่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้เสริมที่สำคัญ
2. ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมในการฟื้นฟูบำรุงป่าขึ้นมาใหม่

3. มีความสำคัญในการฟื้นฟูป่าด้วยการปลูกต้นไม้ เกิดการประสานงานกับหน่วยงานราชการ เพื่อให้เกิดรูปธรรมในทางปฏิบัติ

4. เด็กและเยาวชนมีความกระตือรือร้นในการสานต่อในงานวิจัยเพื่อสร้างความยั่งยืนและมั่นคงของแหล่งอาหารในป่าหนองสำเภา

การวิจัยครั้งนี้ก่อให้เกิด

พลัง

- เกิดกลุ่มผู้นำชุมชนในการดูแลเพื่อเฝ้าระวังการตัดไม้
- คนในชุมชนร่วมกันปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่า
- เกิดความร่วมมือระหว่างศูนย์เพาะชำกล้าไม้ จังหวัดยโสธรในการสนับสนุนต้นกล้าไม้เพื่อ

ปลูกในป่าหนองสำเภา

คุณค่า

- การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการหาอยู่หากินกับป่าสู่ลูกหลาน
- เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้รู้สู่เยาวชน
- เกิดความตระหนักในการดูแลรักษาป่าชุมชนร่วมกันของคนในชุมชน

ความสุข

- สุขที่มีอาหารธรรมชาติ ไม่ต้องซื้อ
- สุขที่ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้เฒ่าผู้แก่สู่ลูกหลาน
- สุขที่ได้ร่วมกันปลูกป่า
- สุขที่เห็นป่ามีความสมบูรณ์ ไม่ถูกทำลาย
- มีความสุขที่ได้อยู่กับสภาพแวดล้อมที่ดี
- การเข้าป่าเปรียบเสมือนได้อาหารสมอง ไม่ต้องคิดมาก ผ่อนคลาย

ปัจจัยที่เอื้อต่อการทำงาน

- เด็กและเยาวชนมีความสำคัญในการเก็บข้อมูลและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล

- หน่วยงาน ผู้นำชุมชน ให้การสนับสนุนด้านข้อมูลอ้างอิง
- มีป่าหนองสำเภาเป็นแหล่งเรียนรู้ และมีทรัพยากรทางธรรมชาติ
- มีผู้นำให้การร่วมมือต่อการทำงาน
- มีทีมวิจัยมุ่งมั่น และตั้งใจในการทำงาน
- แรงจูงใจด้านรายได้ และอาหารจากป่าหนองสำเภาเป็นแรงจูงใจที่ทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการทำงาน

อุปสรรคต่อการทำงาน

- ทีมวิจัยไม่มีประสบการณ์ในงานวิจัยจึงทำให้ต้องเรียนรู้และลองผิดลองถูก
- ขาดความรู้ความเข้าใจในการจับประเด็นการบันทึกข้อมูล เป็นปัญหาต่อการทำงาน
- ผู้นำบางคนความเข้าใจในงานวิจัยและไม่สนใจที่จะเรียนรู้ ไม่ให้ความสำคัญต่องานวิจัย
- ภารกิจหลัก หรืออาชีพของผู้วิจัยกับการทำกิจกรรมวิจัยมีเวลาไม่พร้อมกัน

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. การส่งเสริมการปลูกป่า โดยรัฐส่วนมากจะสนับสนุนพันธุ์ไม้ โตเร็ว ปลูกง่าย ปลูกเกือบทุกปีรอบๆ สวนป่า ปลูกช่วงปลายฤดูฝน (ตุลาคม- พฤศจิกายน) ทำให้ต้นไม้รอดยาก
3. การสร้างบ้านอยู่อาศัย บ้านป่าตอง การสร้างวัดรุกกล้าเข้ามาในเขตป่า อยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาตรวจสอบ

ข้อเสนอแนะ

4. อ.บ.ต. หรือหน่วยงานรัฐ ส่งเสริมสนับสนุนการปลูกป่าในที่สาธารณะ โดยพันธุ์ไม้ผล พันธุ์พื้นบ้าน ไม้ป่าที่ช่วยส่งเสริมระบบนิเวศในป่า เช่น ยางนา มะม่วงน้อย ไม้ป่า มะขาม สะแบง

ข้อเสนอแนะพี่เลี้ยง

1. การจัดอบรมให้ความรู้ในเรื่องการเขียนวิจัยที่บ้านให้กับทีมวิจัยของ สกว. วิทยากรควรเป็นผู้ที่มีความรู้ ควบคู่กับควมมีประสบการณ์ในการทำวิจัย และที่สำคัญคือจะต้องมีความสามารถในการสื่อสารองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย
2. การทำวิจัยจะเป็นเรื่องยากสำหรับผู้ที่ไม่เคยทำมาก่อน เมื่อลงมือทำย่อมต้องมีข้อผิดพลาด การนิเทศติดตามงานของพี่เลี้ยงควรเป็นแบบกัลยาณมิตรและเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนางานร่วมกัน ในการด้นนั้น “ควรเป็นการติเพื่อก่อ มิใช่การติเพื่อทำลาย”
3. รูปแบบที่ใช้ในการเขียนรายงานการวิจัยรูปแบบใหม่ พี่เลี้ยงผู้ประสานงานได้กำหนดขึ้นเป็น 7 บท นั้น จากการที่ทีมวิจัยได้ศึกษารายละเอียดหัวข้อในแต่ละบทที่นำเสนอเปลี่ยนแปลงรูปแบบแล้ว ทีมวิจัยมีความเห็นน่าจะสามารถปรับรวบเข้าด้วยกันให้ได้ 5 บทเช่นเดิม

ข้อเสนอแนะต่อ สกว.

- ระยะเวลาในการวิจัยควรมีมากกว่าหนึ่งปี เพราะชุมชนไม่เคยทำงานวิจัย ช่วงแรกหมดไปกับการเรียนรู้วิธีการทำงาน ควรปรับตัวของทีมและชุมชนวิจัยต่อการทำงานร่วมกัน กว่าจำนำไปสู่การปฏิบัติเวลาในการวิจัยก็สิ้นสุดทำให้ผลของการวิจัยไม่ค่อยชัดเจน

- การทำงานวิจัยเกี่ยวกับป่าและแหล่งอาหารแบบยั่งยืนและเกิดผลต่อไปควรมีการศึกษาในพื้นที่เดิมอีกครั้ง เพื่อให้เกิดรูปธรรม และกระตุ้นในทุกส่วนต่อเพื่อให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนในระยะยาว

- เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและมั่นคง สกว. ควรมีการสนับสนุนให้มีการหนุนเสริมในการเคลื่อนงานไปพื้นที่เดิมอีกครั้ง

ภาคผนวก
แบบฟอร์มในการเก็บข้อมูล

แบบสัมภาษณ์

ข้อมูลบริบทชุมชนบ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ
โครงการวิจัย “ การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการ
ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองลำแฮด ในพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชิงเครือ และ
บ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจา อำเภอบัวตี่ จังหวัดยโสธร ”

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-สกุล.....อายุ.....ปี เพศ.....
อาชีพ.....บ้านเลขที่.....

ตอนที่ 2 ประเด็นสัมภาษณ์

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

1.1 ด้านการศึกษา

- โรงเรียนวัด

1.2 ด้านสาธารณูปโภค

- น้ำต่าง

- ขี้กระบอง

1.3 ด้านการเมืองการปกครอง

- ผู้นำหมู่บ้าน

1.4 ด้านเศรษฐกิจ

- ไร่อยู่เฮ็ดกิน

1.5 ด้านการคมนาคม

- ทางเดิน

- ทางเกวียน

1.6 ด้านสาธารณสุข

- หมอตำแย

- หมอยา

1.7 ด้านประเพณี สังคมและวัฒนธรรม

- ฮีตสิบสอง ครองสิบสี่

- หมอสูตร

2. ความสัมพันธ์ของคนกับป่า

2.1 วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าจากอดีตถึงปัจจุบัน

- ความอุดมสมบูรณ์
- ปัจจัยในการดำรงชีวิต
- ความเชื่อ
- การอนุรักษ์

2.2 อาหาร

- พืชผัก
- ผลไม้ป่า
- สัตว์
- เห็ด
- แมลงต่างๆ)

2.3 ที่อยู่อาศัย

2.4 ขนยารักษาโรค (สมุนไพรต่างๆ)

2.5 เชื้อเพลิง

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์
(.....)

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์
(.....)

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์
(.....)

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์
(.....)

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์
(.....)

แบบฟอร์มเก็บข้อมูลทรัพยากรในป่าหนองลำแฮตในรอบ 1 ปี

ประเภทเห็ด

ชนิด	ม. ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ. ค.	มิ.ย.	ก. ค.	ส.ค.	ก. ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ. ค.

ประเภทผักป่า

ชนิดผัก	ม.ค.	ก.พ.	มี. ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

ประเภทผลไม้ป่า

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

ประเภทสัตว์

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

ประเภทมันป่า

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

ประเภทแมลง

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

ประเภทพืชสมุนไพร

ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

แบบสำรวจข้อมูลรายได้จากการขายของป่า

บ้าน.....

[illegible]

ลงชื่อ.....ผู้บันทึกข้อมูล
(.....)

ลงชื่อ.....ผู้บันทึกข้อมูล
(.....)

แบบสัมภาษณ์การใช้ประโยชน์พันธุ์พืช

1. ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....สกุล.....เพศ.....
 อายุ..... อาชีพ..... บ้านเลขที่..... หมู่.....
 ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....

2. ข้อมูลพืช

ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	การใช้ประโยชน์	ฤดูที่พบ	ราคา จำหน่าย

ชื่อผู้บันทึกข้อมูล.....

วัน/เดือน/ปี.....

ภาพกิจกรรม

ประชุมทีมวิจัย

ศึกษาบริบทชุมชน

เปิดเวทีชี้แจงโครงการวิจัย

สำรวจสภาพพื้นที่ป่าหนองลำแฮด

สำรวจทรัพยากรป่า
พันธุ์ไม้ พืช ผักสมุนไพร ผลไม้ป่า

สำรวจทรัพยากรป่า
เห็ด สัตว์ แมลง

สำรวจข้อมูลรายได้จากป่า

เวทีวิเคราะห์บริบทชุมชน

ปลูกป่า

กิจกรรมโรงเรียนเด็กรักป่า

จัดทำแผนผังป่าชุมชนหนองตำแฮด

หารูปแบบในการจัดการป่าร่วมกับชุมชน

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, 2451. ก.
- _____. แนวคิดเรื่องป่าชุมชน. (เอกสารเผยแพร่). กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, 2543.
- _____. ป่าชุมชนในประเทศไทย: ความรู้เรื่องป่าชุมชนทั่วไป. (เอกสารเผยแพร่). กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้, 2540. ก.
- _____. ป่าชุมชน : ส่วนป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, 2451. ข.
- _____. รายงานการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่ององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นกับทิศทางการพัฒนาป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, 2451. ข.
- กฤษฎา เล็กมณี. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาป่าชุมชนบ้านห้วยยะอุ อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การบริหารทรัพยากรป่าไม้) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.
- กิตติ จรรยาวัฒน์. พฤติกรรมและการรับรู้ของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า: กรณีศึกษาบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัด ลำพูน. การค้นคว้าแบบอิสระ วท.ม. (ภูมิศาสตร์) เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.
- โกมล แพรทอง. “แนวความคิดป่าชุมชน,” ในป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2537, อดัสนา.
- โกวิทย์ สันตจิตร. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าของไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, 2539.
- โมยิต ปิ่นเปี่ยมรัษฎ์. การพัฒนาประเทศไทย : แนวความคิดและทิศทาง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2535.
- จรรยา แหววณันท์. รวมกฎหมายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิชิตการพิมพ์, 2544.
- จามะรี เชียงทอง. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร : ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. การระดมประชาชนเพื่อพัฒนาชนบทในการบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนส์ไตร์, 2527.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สร้างสรรค์, 2541.

ถิรยุทธ ฉันทิกุล. กรณีการมีส่วนร่วมของผู้นำกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในงานส่งเสริมการเกษตรใน

จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (ส่งเสริมการเกษตร) เชียงใหม่ :

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.

ณรงค์ นกคด. ผู้ใหญ่บ้านป่าลั่น. สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2548.

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, บรรณาธิการ. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม

และวัฒนธรรมและทำไมต้องพูดถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน” ใน การมีส่วนร่วมของ

ประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภารพิมพ์, 2537.

นิตยา เมี้ยนมิตร. สิ่งจูงใจที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในบ้าน

สันเจริญ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การจัดการป่าไม้)

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2528.

นิวัต เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2528.

____. หลักการและแนวความคิดของวนศาสตร์ชุมชน. (เอกสารประกอบการบรรยาย).

กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, 2530.

นิภาพร จุนธิระพงษ์. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านโคกสะอาด อำเภอมะนัง จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การ

จัดการทรัพยากร) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2534.

ประสาน ดังสิริบุตร. การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในภาคเหนือของประเทศไทย.

(เอกสารประกอบการสัมมนา) กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, 2536.

ประเสริฐ บัวคำใบ. การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนบ้านป่าสัก

งาม. การค้นคว้าแบบอิสระ วท.ม. (การส่งเสริมการเกษตร) เชียงใหม่ :

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

พงษ์ศักดิ์ เข้มแสงจันทร์ และคณะ. รายงานกรณีศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของ

ประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชน. สกลนคร : สำนักงานป่าจังหวัดสกลนคร, 2544.

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. ป่าชุมชนกับคนจนในชนบท. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์

ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศักดิ์โสภารพิมพ์, 2527.

มงคล ตุกไธ. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน.

วท.ม. (รัฐศาสตร์) เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.

- มาโนชญ์ อุตินันท์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาโครงการป่าชุมชนบ้านมะแ่ ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การจัดการทรัพยากร) กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.
- ยุวัฒน์ วุฒิมณี. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : ไทยอนุเคราะห์ไทย, 2526.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2546.
- รัชดา ฉายสวัสดิ์. “ป่าชุมชน: สิทธิครอบครองของชาวบ้านมีบ้างไหม,” ทางใหม่.ปีที่ 4, ฉบับประจำเดือนมีนาคม-เมษายน, 2533 : 14.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล,บรรณาธิการ. “สายธารสู่ศตวรรษที่ 21,”ในตำนานประชาชน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อ. พช.), 2535.
- วินัย วีระวัฒนานนท์. สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และชีวิต : จากท้องถิ่นถึงเชิงตะกอน. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2535.
- ____. วิกฤตสิ่งแวดล้อม : ทางตันแห่งการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่องสยาม, 2540.
- ____. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. นครปฐม : สถาบันพัฒนาสาธารณสุข, 2541.
- วินัย วีระวัฒนานนท์ และบานชื่น สีพันพ้อง. สิ่งแวดล้อม (ฉบับต้นแบบ) การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่องสยาม, 2539.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนากิน. การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2526.
- สมบัติ บุญคำเอื้อง. ปัญหาการนิยามความหมายของป่าและการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่ : กรณีศึกษาชาวลาหู่. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การพัฒนาสังคม) เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.
- สมศักดิ์ สมานไทย. การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการป่าชุมชน ตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สลด จังหวัดตาก. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การบริหารทรัพยากรป่าไม้) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546.
- เสน่ห์ จามริก. นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศักดิ์โสภารพิมพ์, 2527.
- เสน่ห์ จามริก. และยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ. ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนาเล่ม 1-2 ป่าชุมชนภาคเหนือ ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.

- สุรพงศ์ นวีกักดี. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นอำเภองาว จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- สุวรรณ เอี่ยมประเสริฐ. ความคิดเห็นของราษฎรเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้แบบชุมชนมีส่วนร่วมในพื้นที่ป่าโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่. วิทยานิพนธ์ วท.ม.(การบริหารทรัพยากรป่าไม้) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546.
- อภิชัย พันธเสน. ความหวัง ทางออก และทางเลี้ยวใหม่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์, 2539.
- อนุศิษฐ์ สมฤทธิ์. การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ วท.ม. (ส่งเสริมการเกษตร) เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. พลวัตของชุมชนในการจัดหาทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539.
- อารมณ ชมขวัญ. การจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาบ้านแม่จ้องไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์, 2544.
- อำนาจ คอวนิช. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้, 2531.
- อิทธิเดช รัตนวงศ์. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในท้องที่บ้านใหม่จัดสรร ตำบลร้องกวาง อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การบริหารทรัพยากรป่าไม้) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2545.

ประวัติทีมวิจัย

1. นางสาวศศิธร อยู่เย็น หัวหน้าทีมวิจัย
การศึกษาชั้นสูงสุด กศม. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำแหน่งหน้าที่การงาน ครู
สถานที่ทำงานปัจจุบัน โรงเรียนบ้านโพธิ์ไทรโพธิ์ศรี อ.ป่าดัว จ.ยโสธร
ที่อยู่ปัจจุบัน 5 หมู่ 8 ต.กระจ่าย อ.ป่าดัว จ.ยโสธร
โทรศัพท์ 083-3762916, 045-795109
2. นายประสิทธิ์ หอมหวล ทีมวิจัย
การศึกษาชั้นสูงสุดมัธยมศึกษาปีที่ 3 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอป่าดัว
ตำแหน่งหน้าที่การงาน กำนันตำบลกระจ่าย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน 154 ม.8 บ้านม่วงไข่ ต.กระจ่าย อ.ป่าดัว จ.ยโสธร
3. นางทองวัน บรรจุนทรัพย์ ทีมวิจัย
การศึกษาชั้นสูงสุด ประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านม่วงไข่
อาชีพ ทำนา / ปราชญ์ชาวบ้าน
ที่อยู่ปัจจุบัน 46 หมู่ 8 ต. กระจ่าย อ. ป่าดัว จ. ยโสธร
4. นางนันทิยา สาลี ทีมวิจัย
การศึกษาชั้นสูงสุด คบ. สาขาวิชาการประถมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
ตำแหน่งหน้าที่การงาน ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
สถานที่ทำงานปัจจุบัน กศน.อำเภอป่าดัว จ. ยโสธร
ที่อยู่ปัจจุบัน 62 หมู่ 8 ต.กระจ่าย อ.ป่าดัว จ.ยโสธร โทรศัพท์ 086-6490407
5. นางสาวพิชามณูญ์ บุญลิตา ทีมวิจัย
การศึกษาชั้นสูงสุด ศศบ. บริหารทั่วไป โปลิตecnicaภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ตำแหน่งหน้าที่การงาน ผู้ดูแลเด็ก
สถานที่ทำงานปัจจุบัน ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์วัดบ้านม่วงไข่
ที่อยู่ปัจจุบัน 4/1 หมู่ 8 ต.กระจ่าย อ.ป่าดัว จ.ยโสธร โทรศัพท์ 087-4469440

6. นายอ้วน หอมหวล

การศึกษาขั้นสูงสุด ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 กศน.อำเภอป่าดัว
ตำแหน่งหน้าที่การงาน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลกระเจาย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนตำบลกระเจาย
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านม่วงไข่ หมู่ 8 ตำบลกระเจาย อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร

7. นายประเสริฐ ขุ่มคำ

การศึกษาขั้นสูงสุด ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 กศน.อำเภอป่าดัว
ตำแหน่งหน้าที่การงาน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลกระเจาย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนตำบลกระเจาย
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเชียงเครือ หมู่ 6 ตำบลกระเจาย อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร

8. นายประยูร หอมหวล ทีมวิจัย

การศึกษาขั้นสูงสุด ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 กศน.อำเภอป่าดัว
ตำแหน่งหน้าที่การงาน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลกระเจาย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนตำบลกระเจาย
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านคำสร้างบ่อ หมู่ 10 ตำบลกระเจาย อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร

9. นางสาวบุษยมาศ บุญลิตา ทีมวิจัย

การศึกษาขั้นสูงสุด กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
ชื่อสถานศึกษา โรงเรียนป่าดัววิทยา อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านม่วงไข่ หมู่ 8 ตำบลกระเจาย อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร

10. นางสาวประภัสสร หนองเป็ด ทีมวิจัย

การศึกษาขั้นสูงสุด กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
ชื่อสถานศึกษา โรงเรียนป่าดัววิทยา
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเชียงเครือ หมู่ 6 ตำบลกระเจาย อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร

11. นายจำนงค์ ทองดวง

การศึกษาขั้นสูงสุด จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
ชื่อสถานศึกษา โรงเรียนป่าดัววิทยา
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านคำสร้างบ่อ หมู่ 10 ตำบลกระเจาย อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร